

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання України

В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко

**ФОРМУВАННЯ
ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ПРЕВЕНТИВНОГО
ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Посібник

Черкаси
2016

УДК 37:316.627.057.87:373
ББК 74.280.5:87.717.71
О 65

*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної
ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(протокол № 3 від 04.10.2016 р.; лист Інституту модернізації змісту освіти
МОН України № 21/12 Г. 770 від 17.10.2016 р.)
Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН
України (протокол № 3 від 31 березня 2016 року)*

Рецензенти:

І. П. Рогальська-Яблонська – доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Н. Є. Миропольська – доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання
і мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України

Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є.

О 65 Формування просоціальної поведінки школярів в умовах
превентивного виховного середовища : посібник. /
В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – 2016. – 194 с.
ISBN 978-966-920-149-2

Посібник присвячений проблемі формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища. У розділах надається інформація про морально-духовну основу формування просоціальної поведінки школярів, представлена Концепція національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу, технології формування просоціальної поведінки учнів різних вікових категорій, висвітлюються питання пріоритету здорового способу життя школярів як ключової проблеми у формуванні сучасного патріота, представлено програми, ігрові інноваційні заняття.

Посібник адресований студентам педагогічних спеціальних вищих навчальних закладів для теоретико-практичної підготовки з навчальних дисциплін «Соціально-педагогічне проектування», «Система виховної роботи в установах державного піклування», «Соціальна робота в сфері дозвілля», «Технології соціально-педагогічної діяльності», де в окремих темах вивчаються питання формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища. Посібник буде корисним і для педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів, батьків та представників різних організацій, які беруть участь у підвищенні якості освіти, науково-педагогічних працівників, у системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних і соціальних кадрів.

© Оржеховська В. М.,
© Федорченко Т. Є., 2016

ISBN 978-966-920-149-2

Зміст

Вступ..... 4

РОЗДІЛ I Сутність формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища..... 7

1.1. Проблема формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища..... 8

1.2. Морально-духовна основа як головний пріоритет формування просоціальної поведінки школярів..... 16

1.3. Технології формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища 37

РОЗДІЛ II Здоровий спосіб життя школярів – ключова проблема у формуванні сучасного патріота..... 57

2.1. Концепція національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу 59

2.2. Формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості і патріотичних цінностей у програмі «Я громадянин і патріот» 77

2.3. Впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу превентивної програми «Здорова особистість – здорова нація» 85

РОЗДІЛ III Технології профілактики вживання психоактивних речовин у контексті формування просоціально поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища..... 103

3.1. Особливості вживання психоактивних речовин підлітками та старшокласниками 104

3.2. Впровадження ігрових інтерактивних занять з учнями початкових класів «Здорова дитина в українській родині» 111

3.3. Технологія проведення батьківських зборів «Майбутнє без наркотиків» 170

Післямова..... 187

Список використаних джерел..... 188

Вступ

Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства на сучасному етапі, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, знецінення традиційних моральних норм, пропагування жорстокості, бездуховності, насильства, невідомості в оцінці подій історичного минулого українського народу негативно вплинули на моральні цінності підростаючого покоління. Рівень масової культури досить низький. Культ насилля і розпусти практично заповнив наші екрани, де мало не на кожному каналі ми можемо побачити аморальні чи агресивні сцени. Загрозливого поширення серед молоді набули такі соціально небезпечні хвороби, як туберкульоз, СНІД, наркоманія, хвороби, що передаються статевим шляхом. Україна за темпами розповсюдження ВІЛ-інфекції / СНІДу посідає одне з перших місць серед європейських держав. Порівняно з початком 1990-х років скоротилася кількість молоді, що займається фізичною культурою та спортом. За даними Міністерства охорони здоров'я України, та даних дослідно-експериментальних досліджень лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України сьогодні близько 50% шкільної молоді має рівень фізичного розвитку нижче середнього, 75% учнів старших класів курять, вживають алкоголь, а деякі й наркотики. Значна частка молодих громадян зайнята в тіньовому секторі економіки. Збільшуються обсяги нелегальної зовнішньої трудової міграції. Рівень злочинності та правопорушень серед молоді зріс у 1,5 рази порівняно з початком 1990-х років.

На наших очах виростає покоління молодих людей, позбавлених почуття національної гідності, гордості, якому насаджується безкультур'я, в якого нівелюється совість, мораль, честь, справедливість.

У цих умовах постає необхідність вирішення на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та формуванням національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства і зміцнення держави. Таким чином, особливу увагу потрібно приділяти формуванню просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища.

Вступ

Отже, основні завдання формування просоціальної поведінки школярів полягають у вихованні високих моральних якостей, а також: формуванні системи морально-правових знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, що становлять суспільну свідомість; вихованні активної життєвої позиції, забезпеченні подолання шкідливих звичок; актуалізації загально моральних цінностей, дружніх родинних стосунків; прищеплення навичок особистої гігієни; формуванні позитивної мотивації, свідомого ставлення до свого здоров'я.

Просоціальна поведінка спрямована на формування в особистості усвідомленого, відповідального, турботливого ставлення до кожної людини, до людства загалом, суспільства, природи, Землі, Всесвіту. Це ставить зазначену педагогічну проблему в ряд найактуальніших, оскільки є потреба у розкритті теоретико-методичних засад, розробленні технологій формування просоціальної поведінки дітей та учнівської молоді в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу.

Зміст посібника складають три розділи. У межах першого розділу «Сутність формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища» розкриті сучасні проблеми формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища. Особлива увага акцентується на визначенні морально-духовної основи формування просоціальної поведінки школярів. Формування духовного світу молоді, духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги педагогів, батьків, широкого педагогічного загалу. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли складності соціально-економічного й політичного розвитку країни боляче вражають молодь. Серед учнівської молоді падає духовність, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави і повсякденному житті.

Другий розділ присвячений «Здоровому способу життя школярів як ключовій проблемі у формуванні сучасного патріота» і представлено Концепцією національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу, програмами «Бути патріотом» та «Золоті зерна істини». У цих матеріалах закладені положення про формування у школярів системи цінностей, спрямованих на актуалізацію особистісної відповідальності, морального обов'язку захищати свою країну, формування

здорового способу життя, патріотичне виховання учнівської молоді, формування просоціальної поведінки, яка зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, сприяння активному становленню й самореалізації кожного учня.

В основі третього розділу «Технології профілактики вживання психоактивних речовин у контексті формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища» висвітлено проблеми особливостей вживання психоактивних речовин серед підлітків та старшокласників, представлено сценарії проведення батьківських зборів. Акцентовано увагу на інноваційних ігрових заняттях для школярів початкових класів «Здорова дитина в українській родині».

Метою занять є озброєння учнів об'єктивними, відповідними їх віку знаннями, а також формування здорових установок і навичок відповідальної, просоціальної поведінки, створення здорового середовища для життєдіяльності, зниження ймовірності прилучення учнів до вживання тютюну, алкоголю та інших психоактивних речовин.

Автори розробок пропонують різні форми роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час проведення занять: парна та групова робота; ігри (дидактичні, рухливі, рольові, інтелектуальні тощо); театралізація; свято; спортивні змагання; екскурсії.

Інтерактивні методи проведення занять дають можливість кожній дитині бути активним учасником процесу спілкування, вчитися висловлювати і відстоювати власну думку, з повагою ставитись до думок оточуючих, уміти обґрунтовано робити правильний вибір.

Автори висловлюють щирі вдячність педагогічним колективам експериментальних майданчиків: Черкаській гімназії № 9 Черкаської міської ради – Топчій Ірині Вікторівні, кандидату педагогічних наук та Білоцерківській гімназії № 2 Білоцерківської міської ради – Плешакову Анатолію Васильовичу та Шкурат Людмилі Іванівні за плідну співпрацю у створенні посібника.

РОЗДІЛ І

СУТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Проблема формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища

Педагогічна проблема нинішньої освіти полягає в тому, що сучасні діти не завжди можуть протистояти проти негативних впливів і несприятливих ситуацій, не закріплюють навичок правильної самооцінки, управління своєю поведінкою або відчужуються від навчального колективу, втрачають інтерес до навчання. Контакти учнів збіднені, соціальний досвід неповнолітніх поповнюється, як правило, за рахунок підлітків з активною кримінальною диспозицією.

Згадані обставини призводять до послаблення позитивних соціальних зв'язків, а відтак, посилюються контакти з джерелами негативних явищ, загалом: загострення кризи соціально-економічних та екологічних умов; нестабільність політичної системи; зниження захисної, виховної та розвивальної ролі сім'ї, освіти, охорони здоров'я, системи соціального захисту; недосконалість соціального контролю та виховання.

Сучасні діти більше підготовлені до сприйняття дійсності в негативних кольорах. Так, майже 35% старшокласників вказують, що значимими факторами (у порядку ранжування) поширення негативних явищ є:

- суперечності між поняттями моралі та принципами досягнення життєвого благополуччя;
- формування кримінальних цінностей, культу сили, зневажливого ставлення до навколишніх;
- байдужість до себе та інших, загальна апатія;
- розшарування суспільства на бідних і заможних;
- низький вплив ідей здорового способу життя, доступність наркотиків, зростаюче поширення негативних явищ;
- відсутність вибору змістовного дозвілля, яке давало б можливість ефективного розвитку позитивних процесів соціалізації;

- перевага таких почуттів, як ненависть, заздрість, гнів, злість, недружелюбність;
- проблеми молоді у проведенні змістовного дозвілля та відпочинку;
- відсутність доступності та нормальних умов для соціальної реабілітації;
- низький вплив школи, знань на подальший соціальний успіх;
- соціально-правова незахищеність;
- зростання конфліктів у сфері сім'ї, негативний вплив вулиці;
- знецінення позитивних прагнень серед молоді до здобуття соціального визнання, позитивного сприйняття життя.

У загальних рисах, слід визнати, що сучасним дітям стає все важче орієнтуватись на традиційні моральні цінності, важче зрозуміти світ, який їх оточує. Вони втрачають віру у власні сили, підтримку держави, відчуваючи великий вплив негативних явищ. Конфлікт, як негативне соціальне явище у педагогічному процесі і як визначальний фактор у виборі мотивів асоціальної поведінки неповнолітніх, стає все більшим гальмом у навчально-виховному процесі.

Важливо, передусім, об'єктивно оцінити природу конфлікту в сучасній школі. Вона обумовлена різними факторами: невідповідним психологічним підбором студентів педагогічних вузів, недосконалістю підготовки до професії педагога в сучасних умовах; перевантаженням учителів, які не можуть задовольнити своїх потреб у фаховому розвитку, відпочинку; самоусунення багатьох сімей від виховання своїх дітей тощо. Слід відверто вказати і на відчуття вчителем свого несправедливого, занедбаного, принизливого становища, і цей стан він несвідомо «компенсує» у стосунках з учнями.

Характерною і тривожною рисою сучасного навчально-виховного процесу є зростання конфліктів. Як свідчить шкільна практика, вихід із складних конфліктних ситуацій адміністрація вбачає у взятті на облік «дітей ризику», неформальних лідерів. Тим самим ця категорія дітей за певною ознакою виділяється як така, що потребує примусового виховного впливу,

психологічної підтримки або соціальної корекції, залишаючи поза увагою соціальне таврування його як невинуватого. Таким чином, конфлікт, що виникає при цьому, може спрацювати тільки на авторитет негативного лідера. Розуміти це необхідно не тільки тому, що конфлікт, який не вирішується конструктивно, переходить на більш високий ступінь потенційного (прихованого, латентного), у певний час спрацює з непередбаченими наслідками. Самі педагогічні працівники не тільки не набувають умінь аналізувати, вирішувати конфлікт і тим самим прогнозувати, попереджувати його, а й втрачають серед учнів авторитет і самоповагу.

Дуже важливо звернути увагу на те, що через постійні невдачі в школі учні відчують психологічний дискомфорт, потрапляють у ситуації, що змушують їх шукати нове середовище асоціальної спрямованості. Втрачену гідність вони прагнуть компенсувати протиправною поведінкою. Так, за даними нашого дослідження, у стані підвищеної стурбованості постійно перебуває дві третини школярів. Тому особливо важливою є роль соціально-педагогічних чинників у визначенні шляхів запобігання втраті психічної рівноваги, психічним захворюванням.

Отже, дезадаптивна ситуація, що склалася серед неповнолітніх, обумовлена впливом цілої системи нових чинників, що доповнюють та стимулюють вже існуючі. Соціальна адаптація значної частини підлітків, їх соціалізація проходить у криміногенній обстановці.

Оскільки основну причину дисгармонії позиції особистості ми вбачаємо в соціальній дезадаптації, то й порушення соціальної ситуації розвитку – сімейної, шкільної, позашкільної, дозвілєвої діяльності стають її системними чинниками.

Кожна дитина має властивий тільки їй ступінь залежності від їх впливу. Наприклад, кількість дітей, яким за їхніми фізичними і психічними даними важко засвоювати навчальний матеріал у загальному шкільному режимі, в Україні складає понад 23%, для таких дітей недостатньо створено умов для інтеграції у соціальне середовище. Медики відмічають, що до школи приходять майже половина хворих дітей. Завдання

педагогічного персоналу навчального закладу – сприяти повноцінному навчанню та вихованню.

Загальноприйнято, що основний обов'язок у розвитку і збереженні здоров'я дітей покладено на сім'ю. Між тим практика засвідчує, що в сім'ях, де ослаблена роль батьківського піклування про здоров'я, нагромадження негативних станів відбувається дуже швидкими темпами. Надаючи великого значення ролі батьків, обов'язок педагогічних працівників – у правильному орієнтуванні на принципи здорового способу життя. Класний керівник має допомогти батькам усвідомити, що саме із сім'ї розпочинається виховання дітей в дусі прагнення до відновлення та збереження здоров'я, дотримання принципів ведення здорового способу життя. У розвитку превентивних підходів, позитивно впливає практика залучення батьків разом з дітьми до позитивної мотивації на здоровий спосіб життя. У тому числі проведення з батьками тренінгів щодо позбавлення від нікотинової та алкогольної залежності, прилучення до занять у групах здоров'я, просвітницької роботи.

Останніми роками збільшився час, який підлітки проводять поза сім'єю і школою; зростає питома вага товариства однолітків, що перевищує вплив батьків і вчителів. Безконтрольність цього виду спілкування створює потенційно небезпечні ситуації, і не дарма «вулиця» здається такою страшною багатьом учителям і батькам.

Спроби ліквідувати «вулицю» приречені на невдачу. Наукова стратегія виховання вимагає врахування не лише ефективності впливу дорослих й однолітків, а й відносин організованих і стихійних дитячо-юнацьких груп, особливостей їх складу, структури, типу лідерів. І, головне, їхніх очевидних та латентних психологічних функцій.

Дослідження сімей підлітків-утікачів засвідчили, що з повних сімей їх було лише 5%; наявність одного з батьків – 16%; виховують опікуни – 2%; діти-сироти – 2%; багатодітні сім'ї – 15%; до складу сім'ї входить нерідний батько чи нерідна мати – 23%; малозабезпечені сім'ї – 11%; непрацездатні батьки (інваліди) – 4%. Велика кількість дітей втікають із шкіл-інтернатів (21%).

Особливу увагу викликають підлітки, які залишають домівку з метою отримати матеріальну самостійність. Механізм цього процесу містить головний фактор: бажання виділити і хвалювано протиставити себе одноліткам.

Втечі з дому – це не тільки прояв агресії, а своєрідний протест проти умов життя в сім'ї. Але проблема в тому, що отримавши відносну безпеку серед подібних собі, стиль життя втікачів відрізняється від загальноприйнятого. В субкультурі таких дітей вже стало звичним нехтувати своїм здоров'ям, задля виживання їм стають притаманні різні види правопорушень і злочинів. У такому середовищі поширена дитяча проституція. Підлітки підпадають під вплив кримінальних елементів – злодіїв, шахраїв, які вчать неповнолітніх спекуляції, крадіжок, здирства, сутенерства. Аналіз мотивації агресивної поведінки серед школярів у Тернопільському центрі соціально-психологічної реабілітації вихованців показав, що причинами втеч з дому, з уроків були різноманітні несприятливі взаємостосунки з оточенням: взаємостосунки в сім'ї – 18,6%; безперспективність навчання – 11,6%; залежність від друзів з різних агресивних мотивацій – 11,3%; бажання змінити середовище, подорожувати через нудьгу, рутинне життя, пошуки цікавого, романтичного світу – 25%; самотність, прагнення знайти вірних і надійних друзів – 7%; омріяна матеріальна незалежність, накопичення будь-яким чином грошей, поїздки, пов'язані з пошуком дефіцитних товарів з метою наживи – 13%; прагнення позбутися зовнішнього тиску, одержати свободу – 4%; бажання брати участь у різноманітних формальних об'єднаннях, політичних угрупованнях, виконувати їхні закони, різні доручення – 9%; потреба позбутися погроз – 10%; необхідність уникнути відповідальності за скоєний злочин, страх покарання – 7%; зловживання наркотичними речовинами – 10%, проституція – 3%. Досліджувані підлітки постійним місцем проживання мали міста або селища міського типу – 7,9%; 12% – були з міст районного значення; 0,8% – мешканці сільської місцевості.

Система складних та деструктивних чинників розвитку дитини в умовах сучасного суспільства спрямовує до пошуку

адекватних форм та засобів підтримки соціально конструктивних відносин у навчальному середовищі. Так, просоціальна поведінка у психологічній енциклопедії визначається як поведінка індивіда, що орієнтована на благо соціальних груп та виступає протилежною характеристикою до асоціальної поведінки. Проблему просоціальної поведінки розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, такі як К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, В. Русалов, В. Абраменкова, Б. Братусь, Ф. Василюк, О. Леонтьєв, В. Куниця, В. Ядов, А. Адлер, А. Маслоу, Г. Сельє, В. Франкл, І. Ялом, Д. Хей, Д. Рейнгольд, Дж. Вотсон, С. Шоу, В. Джеймс, В. Занден, Л. Мерфі, В. Стауб, Р. Чалдіні, Ч. Кулі, М. Фінкелштайн, Л. Пеннер, Б. Шленкер, Д. Трудіан, С. Фріске, Р. Крамер, С. Стоун, Дж. Бендор, Р. Тріверс, У. Гамільтон, П. Кропоткін, К. Кесслер, В. Ефроїмсон. Праці цих учених вказували на важливість вивчення проявів просоціальної поведінки, чинників її формування. Аналіз отриманого теоретичного аналізу засвідчив актуальність вивчення проблеми у загальноосвітньому навчальному закладі.

Просоціальна поведінка формується під впливом внутрішніх детермінант та ускладнюється в процесі онтогенетичного й особистісного становлення індивіда, як складова системи соціальної компетентності.

Дослідники Д. Хей і Д. Рейнгольд охарактеризували термін просоціальна поведінка як позитивні соціальні дії, які охоплюють альтруїзм, допомогу, вміння поділитися, проявляти турботу та співчуття. Р. Шелл і Н. Айзенберг вважали, що така поведінка – це турбота та здатність до пожертв.

Зміст життєвих цілей визначає просоціальну спрямованість особистості. К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, В. Русалов стверджують, що особистість, орієнтована на реалізацію змісту, в якому відбиваються загальнолюдські цінності, є як творцем свого життя, так і каталізатором, що сприяє творчості інших людей. Дане твердження набуває особливого значення саме в процесі формування навичок просоціальної взаємодії, прояви якої можна спостерігати в поведінці. Поняття просоціальності тісно пов'язане з еволюційною теорією моралі, що представлена в роботах П. Кропоткіна, К. Кеслера,

В. Ефроїмсона. Зокрема, людство проходить у своєму становленні груповий відбір на основі моральності: на альтруїстичних вчинках виживають ті групи, у індивідів яких з'являється і закріплюється генетична структура, що визначає альтруїстичне бажання допомагати, самовідданість, жертвовність у поведінці.

У психолого-педагогічних джерелах зазначено, що просоціальна поведінка формується під впливом соціального середовища і найближчого соціального оточення та опосередковується дружніми взаємовідносинами, діалоговою взаємодією, соціальним взаєморозумінням, піклуванням і турботою про благополуччя інших.

Позитивна оцінка особистості себе і своїх можливостей, здатність вибудовувати відносини взаємодопомоги й співучасті з іншими людьми, гуманістична спрямованість інтересів, цінностей та ідеалів, загальна пристосованість як виживання генів людини в її нащадках й у родичів, яким вона допомагає, а також здатність особистості реалізовувати себе на користь суспільству являють собою цілісну модель просоціальної поведінки.

Просоціальна поведінка людини – це спосіб взаємодії в соціально важливій для людини групі. А враховуючи той факт, що клас для молодшого школяра – це значуща соціальна група, прояви просоціальної поведінки є необхідним елементом повноцінної взаємодії в шкільному середовищі.

Оскільки означена поведінка трактується як прояв, орієнтований на благо суспільства й допомогу іншим, то подібна модель припускає позитивне ставлення до людей і визнання особистості іншого, що відбивається в здатностях до емпатії, співробітництві та взаємодопомозі, умінні вирішувати конфліктні і важкі ситуації. У свою чергу, ставлення до інших визначається ставленням особистості до себе.

З огляду на недоліки попередньої практики реалізації профілактичних завдань, основна увага загальноосвітніх шкіл спрямована на вироблення нової філософії виховання, на підвищення наукового рівня теорії, методології і педагогічної технології виховання, визначення шляхів покращення

педагогічної майстерності у здійсненні традиційних і нетрадиційних форм та методів, розроблення нових стратегій виховання особистості.

Основні завдання формування просоціальної поведінки школярів полягають у формуванні в учнів високих моральних якостей, а також: формування системи морально-правових знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, що становлять суспільну свідомість; виховання активної життєвої позиції, непримиренного ставлення до проявів девіантної поведінки, аморальних вчинків; забезпечення подолання шкідливих звичок; актуалізація загально моральних цінностей, дружніх родинних стосунків; прищеплення навичок особистої гігієни; формування позитивної мотивації, свідомого ставлення до свого здоров'я.

В основі просоціальної поведінки лежить особливий мотив, який називають мотивом альтруїзму (іноді мотивом допомоги, іноді – турботи, піклування про людей), тому у деяких джерелах просоціальну поведінку називають «альтруїстичною».

Отже, можемо констатувати, що більшість дослідників, у тому числі соціальний психолог Д. Майерс, характеризують просоціальну поведінку як позитивну, конструктивну, соціально корисну; пряму протилежність антисоціальної поведінки.

Лабораторією фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України визначено поняття «*просоціальна поведінка*» як систему дій та вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливостю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності.

Педагогічні колективи загальноосвітніх навчальних закладів, реалізуючи названі прийоми у власній діяльності, створюють умови особистісно орієнтованого виховання, яке ґрунтується на визнанні самоцінності особистості учнів, забезпеченні свободи їхнього самовираження і саморозвитку. При цьому активна позиція школярів передбачає сприйняття

ними виховних впливів, рефлексію й усвідомлення значення просоціальних імперативів, перетворення їх на внутрішні регулятори власної поведінки та втілення у реальні вчинки та дії (І. Бех).

1.2. Морально-духовна основа як головний пріоритет формування просоціальної поведінки школярів

Для сучасного періоду розвитку суспільства характерне загострення глобальних проблем, які значною мірою обумовлюються хибністю моральних і духовних орієнтирів людини – ціннісних, пізнавальних та діяльнісних. Це викликає нагальну потребу внесення докорінних змін до життєустрою особистості та визначення нових духовних і моральних джерел та засад буття. Необхідно зазначити, що проблема виховання моральної відповідальності у контексті формування просоціальної поведінки дітей завжди була об'єктом серйозних аналітичних роздумів і дискусій філософів Б. Ананьєва, М. Бердяєва, І. Бека, М. Волченко, Я. Коломенського, І. Зязюна, О. Кононко, О. Киричука, В. Кременя, М. Якобсона.

Питання моральності як об'єкту педагогічного впливу і предмету суспільного виховання досліджували видатні учені-педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Видатний український вчений О. Сухомлинська стверджує, що формування духовного світу молоді, духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги педагогів, батьків, широкого педагогічного загалу. Особливої актуальності воно набуває за сучасних умов, коли соціально-економічні й політичні негаразди негативно впливають на юних особистостей. Серед учнівської молоді спостерігається поширення бездуховності, що можна пояснити насамперед зниженням рівня життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності, явним і прихованим безробіттям, інфляцією, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави. Засоби масової інформації негативно впливають

на підсвідомість молодих людей, пропагуючи зброю, насилля, вживання психоактивних речовин, розпусту, пов'язану із зараженням ВІЛ/СНІДом.

Усе це призводить до відчуження учнів від моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації, на жаль, здебільшого у кримінальній субкультурі. Такі процеси посилюються кризовим станом сучасної сім'ї, яка перестає відігравати роль захисника моральних джерел розвитку дитини.

Варто зазначити, що сьогодні в Україні по-різному тлумачиться поняття духовності, розроблено різні підходи до її формування, які часто суперечать і заперечують один одного. Бажання допомогти дитині спонукає шукати спільні точки дотику між різними формами суспільної свідомості, вести діалог, звертатися до витоків духовності, що лежать у багатстві людської історії, культури, науки, філософії, релігії.

Духовність можна вважати комплексом таких суттєвих якостей особистості, які відтворюють її мораль, естетичний і природозахисний зміст, спрямований на утвердження принципів гуманізму, а також подолання елементів бездуховності у світогляді та культурі. Базовими поняттями, які відповідають цим якостям, є такі: Віра, Надія і Любов, Мудрість, Краса, Гармонія, Милосердя, тобто все те, що вирізняє людину як частину Природи і властиве лише їй. Таким чином, духовна сфера особистості являє собою синтез інтелектуальної і моральної сфер.

Ми погоджуємося з думкою видатних учених І. Бека, В. Кременя, О. Сухомлинської, що духовністю не можна оволодіти раз і назавжди. Процес самовдосконалення людини безперервний. Саме у межах освіти формується особистість, закладаються певні підґрунтя її світогляду та самосприйняття, які надалі допоможуть їй визначити свою самоцінність, розвивати творчі здібності оволодівати мистецтвом життя. Не випадково модель школи XXI століття, яка розроблена ЮНЕСКО, передбачає розвиток творчого потенціалу людини. Отже, життєтворчість набуває характеру нової освітньої парадигми, що передбачає поетапне оволодіння духовно-моральними принципами і методами здорового способу життя від дошкільного закладу до вищого навчального закладу.

Вирішення проблем, пов'язаних із формуванням духовного здоров'я, сприятиме повноцінному існуванню особистості в соціумі. Адже духовне здоров'я – це здоров'я свідомості та процесів мислення людини, і його можна вважати запорукою покращення фізичного та психічного здоров'я. У контексті нашої проблеми під духовністю ми розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість і діяльність цієї самосвідомості, що може бути спрямована на різні об'єкти, на будь-які феномени зовнішнього і внутрішнього світу людини. Духовність – це складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприйняття, привласнення нею сфери культури, олюднення, вродження в неї і розуміння як власного надбання.

Таким чином, формування у школярів морально-духовного здоров'я як складової просоціальної поведінки є пріоритетним завданням сьогодення.

Аналізуючи дану проблему, не завадило б знати, як ставилися до хвороби наші пращури. У давнину на Русі дитині, що захворіла, казали: «ти бігав, грався, ходив на річку і раптом захворів. А чому, звідки взялася ця напасть? Полеж у хворобі, раз вона прийшла, і поміркуй, що зробив ти недоброго. Адже не просто так відвернулися від тебе сили небесні». Людину всіляко втішали, підбадьорювали, але пропонували знайти причину захворювання в моральному, подумати, чи не образила вона когось, не вдарила, не обдурила, не сказала лихого слова, не скривдила когось із людей чи братів своїх менших – собаку чи ще якусь тварину, не сердилася дуже на когось. Так у наших пращурів формувався причинно-наслідковий зв'язок: поганий учинок – хвороба. Предки дуже уважно ставилися до хвороби: раз вона прийшла, треба було прийняти її як благо, бо за покаранням приходить прощення, тому побудь у хворобі, покайся в гріхах. Отже, варто себе запитати, чи так ми тепер ставимося до хвороби? Народна мудрість засвідчує, що 99 відсотків – це набуті людиною хвороби через свою поведінку, ставлення до навколишніх, неправильний спосіб життя. Те, що всі хвороби мають моральну основу, визначає тепер і наука.

Чи може людина бути щасливою, якщо в неї болить нирка? Звичайно, ні, бо фізичні страждання сприймаються як біда. Чи може підліток бути щасливим, якщо його зрадив друг? Чи може молода людина бути здоровою, якщо їй не довіряють серйозної справи? Якщо її не приймають до бажаного товариства? Чи якщо його не помічає дівчина, яка йому подобається? В усіх цих випадках людина хворіє. Усі аспекти: фізичний, психічний, духовний і соціальний – мають бути в гармонії, і тільки лише тоді можна говорити про здоров'я людини, про духовно-моральні причини виникнення захворювань, а саме:

1. Людина не хоче бути мудрою. Скажімо, хоче людина чогось неможливого чи недосяжного, і виникає хвороба надмірності. Наприклад, людина хоче мати багато грошей. Їздить, шахраєє, купує-продає. І ось є гроші, багато грошей, вона може купувати дорогі речі, відвідувати ресторани, бути членом елітного клубу, відпочивати на найпрестижніших курортах... і при цьому бути пригніченою. Або людину мучать заздрощі. І це породжує «хворобу недоволеності». Слідом за цим виникає хвороба жовчного міхура, правої нирки.

Тих, хто страждає на «хвороби впертості», мучать всі види хвороб, оскільки у таких людей порушено гармонію природи, а природа не любить нерозумних.

Зарозумілі страждають від захворювання тонкого шлунку, боягузи – від захворювання товстого міхура, все це породжує небажання бути мудрим, чи хоча б розумним. Природа каже: «Не хочеш бути розумним? Тоді страждай».

2. Людина не хоче бути доброю. Галина не любить Оксану, Дмитро не хоче бачити Миколу, сусідки не можуть терпіти одна одну. «Хвороба неприйняття» породжує «хворобу ненависті», «хворобу гніву». Це небезпечні хвороби. Від гніву хворіє печінка, від ненависті – тонкий міхур, від неприйняття – товстий. Той, хто не хоче бути добрим, буде злим, прагне він цього чи ні. Тут середини немає. У цивілізованих країнах підрахували, що бути добрим рентабельно. Рентабельною є усмішка, ввічливі фрази, адже печінка першою страждає від злих почуттів.

3. Людина не хоче розвивати своє фізичне тіло. Для нас звично спостерігати молодих, але вже товстих людей. Але ж тіло – палац душі, і чи добре буде в цьому палаці, якщо протікає покрівля? Некорисна й інша крайність. Коли людина, тренуючи тіло, робить аморальні вчинки.

4. Людина порушує духовні закони природи. Ми порушуємо закони розвитку, не прагнучи власної досконалості. Порушуємо закон справедливості щодо ближнього, закон любові, духовні закони природи, бо мало про них знаємо. Через це хворіємо, тому що незнання законів не звільняє від відповідальності.

5. Обмежується свобода людини. Наприклад, людина не може говорити те, що вважає за потрібне. А тому будь-який авторитарний режим породжує психічний дискомфорт в сім'ї, суспільстві, а отже, і хвороби.

6. Зневажається людська гідність. Не може бути здоровою людина, чию гідність розтопано. Хворітиме і вона, і її діти.

7. Людина їсть ті плоди, які виростила своїми поганими вчинками. Якщо вчинить підлість – їстиме невдоволеність, а та швидко призведе до хвороби.

8. Людина не вміє жити лише одною миттю. Вона живе майбутнім або минулим, і те, що відбувається зараз, не цінує. Ось з понеділка почну робити зарядку. Через тиждень візьмусь за самоосвіту: засяду в бібліотеці, обов'язково покину курити, але після свят. Зазвичай нічого з цього не здійснюється. Ніколи (або дуже рідко) не буває потім. Той, хто не цінує теперішнього, захворіє в майбутньому чи на невдоволеність духу, чи на якусь хворобу тіла, або ж і на те і на інше.

9. Людина ввела у свою психіку негативну настанову. Варто зазначити, що коли людина себе постійно переконує в тому, що: я хвора, я невдаха, я некрасива, в мене ніколи не вийде так, як у нього, то вона буде повним аналогом своїх тверджень. Ще можуть бути заяви вчителя: «Ти нездара», чи батьків: «Ти такий незграбний, он подивися, сусідський хлопчик...». Може багато нашкодити й горе-астролог, передбачивши нещасливу долю. І тоді не живе людина, а мучиться. Щоб вигнати такі негативні настанови з підсвідомості, треба ввести туди ще міцніші й сильніші позитивні настанови.

10. Людина не прагне до духовності. З глибини душі «повзуть» запитання: «Задля кого й задля чого я жив? Начебто намагався всім догодити, а рідні, друзі забули». А якби людина не лише догоджала й одягала дітей, а за високими людськими цінностями вчила духовності дітей, то і рідні і друзі були б прихильними до неї. І не страждала б вона від «хвороби розчарування».

11. Людина живе не за своєю природою. Іван Петрович вийшов у начальники – цього дуже хотіла його дружина. А він сім'янин, любить проводити час з дітьми, гратися з ними, ліпити, малювати, ходити до лісу. Та часу для цього немає. Від внутрішньої невдоволеності він слабшає й хворіє, у нього розвивається хвороба ніг. Отже, варто подумати, чи треба задля кар'єри і благополуччя жертвувати здоров'ям. Але може «жити за вдачею» прояв слабкості? Виявляється, зовсім ні.

У людини все дуже конкретно. Існує сім основних програм, які називають *інстинктами*. Це: самозбереження, продовження роду, альтруїзм, дослідництво, лідерство, свобода, збереження гідності (про це буде далі). Людина, в якій придушено головний для неї інстинкт, не може бути здоровою. Якщо хлопець приходить додому, а батько з порогу: «Ну що, з'явився, дармоїд», – то в хлопця притупляється інстинкт гідності, а це початок психосоматичного захворювання.

12. Людина веде неправильний спосіб життя. Це непродумане, невпорядковане харчування, нерозумний розпорядок дня, недобре ставлення до навколишніх, починаючи від людей і закінчуючи неживими предметами. Людина відірвана від матері-природи і вже забула, коли бігала по траві; купання в холодній воді вважає дивакуватістю, голодування й вегетаріанство – екзотикою. Не так п'є, їсть, виховує дітей, дивиться, дихає, говорить. І це все породжує хвороби.

13. Людина не має зв'язку з матір'ю-природою, або, як ще її називають, Вищим Розумом, Логосом, Богом. А це Високе любить нас через коханих, друзів, допомагає нам руками якоїсь організації, дає надію, віру в себе. Без Вищого життя пусте й нецікаве.

А ще й спадкові хвороби, «хвороби долі», які передаються від роду до роду, – це «хвороби спокутування». Таким чином, всі хвороби від людської недосконалості, їх поява логічна і зрозуміла.

Що таке хвороба?

Хвороба – розплата за легковажність, за непомірковані вчинки, коли не думають про їхні наслідки. Це розплата за нерозумність і наполегливість у ній, за самовпевненість і пихатість, за переоцінку себе й недооцінку інших людей, обставин, перешкод і складностей життя. Хвороба загрожує тому, хто йде хибним шляхом і наслідую хибні цінності, хто йде не туди і не за тим, вибирає не те і живе не так.

Хвороба – наслідок спотвореного способу життя. Це розплата за поспішність, коли стрілка годинника перетворюється на батіг. Страх не встигнути, страх щось пропустити – хибний страх. Зрозумілий страх за дитину, природний страх на війні, але хибний страх породжений метушнею чи хибними цінностями. Мудрі й на вулиці помітні тим, що в натовпі, який поспішає, виділяються своєю величавою неспішністю. Людина, що завжди поспішає, не залишиться здоровою, її життя не буде довгим і повноцінним.

Хвороба – розплата за зазіхання, претензії, що перевищують можливості людини. Мудрий батько казав синові: «Твори, борись, гори, та не надірвись». Але багато людей надриваються, гублячи при цьому все.

Люди не враховують своїх сил чи переоцінюють їх. Це одна з найчастіших причин психосоматичних хвороб. Це розплата за пихатість, гонористість, честолюбство. Це плата за бажання бути «як усі», маючи при цьому на увазі людей з великим достатком. «Психосоматичним СНІДом» є мода. Людина надривається, женучись за модним, престижним. Нерідко повільний змагається зі швидким. Обділений талантом усе життя доводить, що він талановитий. Маючи скромні прибутки, хоче справляти враження багача... І всі вони хворіють. В. Оржеховська зазначала, що хвороби – це плата за волонтаризм, коли людина придушує в собі вроджену сутність, інстинкти і темперамент, емоції, почуття гідності й особисту свободу.

Волонтаризм виграє соціально, та, насилуючи себе, не даючи волі серцю, своєму еству, людина програє на здоров'ї.

Хвороба – це розплата за надмірні, непосильні для певної людини пристрасті, коли, живучи лише емоціями, ігноруючи докази розуму, витрачаючи багато зусиль для мізерної перемоги і знову ж таки надриваючись, вона скоює помилку за помилкою, створюючи собі цим безліч проблем.

Хвороба – це плата за проступки совісті, честі й гідності, плата за підлість і життя в брехні, за боягузтво, за придушений праведний гнів і протест, за участь у неправедному.

Хвороба – це плата за терпіння тоді, коли не треба терпіти, коли живуть «заради дітей» з ненависним чоловіком чи жінкою, по-рабськи підкоряються на роботі недостойному, коли люблять і не борються за любов, коли пристрасно чогось бажають усе життя, але так і не намагаються добитися бажаного.

Хвороба – розплата за постійну невдоволеність, коли не спроможні досягти того, що може вдовольнити, й водночас не здатні відмовитися від недосяжного. Якщо немає вдоволеності від навчання, роботи, сімейних стосунків, свого соціального статусу, – щоб досягти вдоволення, або дій, або відмовся від бажаного, зміни ставлення до того, що тебе не вдовольняє, але не страждай.

І над усім цим треба задуматися на початку, а не в кінці життєвого шляху. Дослідник М. Князева у своїх творах серед найважливіших причин хвороб виділяє такі:

«**Надлишок**» – перевищення міри, коли чогось надміру і це порушує гармонію життєдіяльності, виснажує одну із систем організму. «Дуже багато» – чи пиття, чи їжі, емоційності чи розсудливості, руху чи спокою, роботи чи відпочинку, втіхи чи безпристрасті, доброго чи поганого, радості чи горя, завжди погано для здоров'я й довголіття. Навіть «дуже багато» радості, надміру благополуччя й захищене життя не лише розніжує, а й загрожує важким зривом у разі найменших несприятливих обставин, горя, неуспіху. Створивши для себе рай на землі, тяжко хворіли й передчасно помирили падишахи.

«**Брак**» – це коли, навпаки, все чи щось одне дуже потрібне, духовного чи матеріального занадто мало. Йдеться про

тяжкі умови життя, про нерозумне, фанатичне самообмеження, коли дуже мало позитивних емоцій і життя безрадісне, коли людині не вистачає тепла й уваги близьких.

«**Нерівність**» – коли чогось дуже багато, а чогось дуже мало, тобто коли життя дисгармонійне.

До конкретних причин хвороб належать непомірні пристрасті й нестриманий гнів. Пристрасті випалюють сили організму. Гнів порушує циркуляцію життєвої енергії і, забираючи її начебто в «лазерний пучок», спрямовує в серце і мозок. Людина, схильна до гніву, змушена його придушувати, і тоді страждає печінка й жовчний міхур.

І все ж загальна причина хвороб, за давньокитайською медициною, – це *невігластво*. Саме воно найчастіше спричиняє «надлишок», «брак» і, особливо, «нерівність». Воно – причина невгамовних пристрастей, гніву, вад. Невігластво породжує хибний спосіб життя й, відповідно, хвороби. Невігластво стосовно себе й щодо життя призводить до затьмареності обтяжливими, песимістичними переживаннями без достатніх на те підстав. Невіглас ревнує, ненавидить, відчуває страх, хоча загрози уявні. Невігластво також призводить до згубних пристрастей, несправедного гніву, недоброзичливості до людей. Невігластво – мати заздрості. Невігластво породжує постійну невдоволеність життям.

У невігласа «песимістична жуйка» – похмурі думки про одне й те саме. Проблеми у невігласа виникають з нічого і ніяк не розв'язуються. Невігластво веде на хибну дорогу й до хибної мети, губить долю й життя людини. Невігластво – мати дурості. А дурість породжує помилки, і людина йде по зачарованому колу помилок і розчарувань. Невігласові завжди мало, скільки б він чогось не мав. Це він залишає життя, любов «на потім», і робить усе або нічого не робить, щоб «потім» не прийшло.

Ми з'ясували, що здоров'я, як і захворювання, *мають духовно-моральну основу*. Вихідні поняття від слова *духовність* – дух, душа, душевність... Дух – філософське поняття, що означає нематеріальне «начало». Користуючись словником російської мови С. Ожегова, наведемо ряд тлумачень цього

поняття: психологічні особливості (свідомість, мислення), те, що спонукає до дій, діяльності, начало, що визначає поведінку, дії «у здоровому тілі – здоровий дух», «дух суперечності», «дух обурення»; внутрішня моральна сила: «високий бойовий дух», «підняти дух», «не падати духом»; у релігійному уявленні це безплотна, надприродна сутність: «святий дух», «добрий дух», «злий дух»; у переносному значенні – зміст, істинний смисл, особливість чогось: «за законам духу», «в душі часу»; у розмовній мові вживається як синонім слова «дихання» у фразеологізмах: дух перевести, дух захоплює, одним чи єдиним духом; як синонім слова «повітря» (в розмовному й художньому мовленні): «лісовий дух», «гарячий дух»; як синонім запаху в розмовному варіанті: «важкий дух».

Загальновідомі вирази: в душі (чи не в душі), тобто в доброму чи поганому настрої; «щодуху» – дуже швидко; «випустити дух» – померти; духу не вистачає – немає сил, сміливості зробити щось; як на духу – відверто; ні слуху, ні духу – немає жодних звісток про щось чи про когось; святим духом – невідомо як; вистачить духу – вистачить сил; щоб духу не було – йди, забирайся геть; в душі – на думці; скільки душі завгодно – дуже багато, вдосталь; стояти над душею – набридливо домагатися чогось; чорнильна душа – бюрократ; залізити в душу – допитуватися про потаємне; всією душею або всіма фібрами душі – всім внутрішнім еством; жити душа в душу, або як одна душа – жити злагоджено, мирно, по любові; з дорогою душею – залюбки; горобина (заяча) душа – боягуз; кривити душею – бути нещирим; не чаяти душі в комусь – дорожити кимось; до душі – до вподоби та ін.

Слово *духовний*, за цим самим словником, має значення «духовні інтереси; духовна музика; духовність». В українській мові є багато слів з коренем *дух* або *душ*: *духовний*, *духоборець*, *духівник*, *душевний*, *одухотворений*, *духмянний*, *душник*, *продуховина*, *добродушний*, *щодуху*, *бездушний*, *бездуховний*, *духота*, *задуха*. У них міра розвитку душі людини, її душевних якостей, її місце на сходинках людського розвитку від найнижчого до найпіднесенішого, від «тваринного» до людського.

Душа – внутрішній психічний стан людини, її свідомість. Кажуть: відданий душею і тілом своїй справі; радісно на душі; мені це не до душі (не подобається); говорити по душах (щиро); грати з душею (з натхненням); вкласти душу в справу (цілком віддатися справі); у чім душа тримається (про кволу, хвору людину); душа не лежить до чогось (не цікавить хтось або щось, немає симпатії, довіри).

Усім відомі вирази: душа увійшла в п'яти (злякався); від усієї душі чи всією душею (щиро); ні душею, ані тілом не винні (аніскільки, зовсім не винні); відвести душу (висловити все, що накопичилося, розважитися); брати на душу щось (брати відповідальність); бере за душу (дуже хвилює); душа розхристана (дуже відверта, відкрита, щира); душа не на місці (неспокійно); з душі вивертає (несила вже терпіти). З терміном «душа» пов'язане й визначення певних рис та властивостей людини, її характеру: добра душа, низька душа. У переносному значенні вживається вираз «душа справи», «душа колективу» – натхненник, провідник.

Слово «душа» вживають стосовно людини, зазвичай, в установлених словосполученнях, здебільшого розмовних: у будинку ані душі; живої душі немає (немає нікого).

За часів кріпацтва щодо кріпаків вживали вираз «ревізька душа» – а щодо мертвих кріпаків – «мертва душа», достаток поміщика вимірювався кількістю душ, якими він володів.

Є багато загальновідомих виразів, значення яких усім зрозуміле: зроблено щось без душі, тобто без натхнення, без піднесення; не погоджуватись з чимось у душі, означає не погоджуватися подумки; поет у душі, художник у душі – природний нахил; для душі – для себе, для задоволення своїх прагнень. Коли чуємо звертання «Душе моя!» – це означає «моя люба». Або ж таке зізнання: «За душею – ані копійки» – тобто нічогосінько.

Душевність характеризується добрим ставленням людини до навколишніх людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, ділити радість і горе. Це ставлення поширюється і на справу, яка виконується уважно, зацікавлено, з любов'ю, тобто «з душею». З духовністю пов'язується потреба пізнати

світ, себе, смисл і призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки в неї розвинута ця потреба.

Моральність, чисті помисли, культурне буття, щире ставлення до віри й віросповідання, милосердя, доброта, шанування мови і народних звичаїв, усіх духовних і культурних надбань свого народу, людства загалом, – ось неповний перелік понять, які органічно пов'язані з духовністю. В нашому суспільстві все частіше ми говоримо про духовність, духовну культуру, духовний світ людини, духовну освіту. У певних контекстах значення цих слів пов'язане з релігіями, але переважно із внутрішньою суттю людини, її моральною культурою, освіченістю.

У повсякденному житті духовно розвинуту людину називають культурною, високиморальною. Пошук і знаходження себе – це душевна мета, а рух до Високого – мета духовна.

Коли говорять про душу, мають на увазі три якості людини – розум, волю й почуття. Отже, перша складова душі – розум. Скажімо, школа йогів, починаючи спеціальну роботу над розумом, передусім відпрацьовує світогляд, рішучість, мовлення, поведінку, спосіб життя, волю (для самовиховання), увагу, зосередження (концентрацію).

Характерно, що більшість духовних шкіл пропонує виховувати розум через любов. Треба спробувати любити людей. Любов робить розум стратегічно мудрим, тактовним, гнучким, благородним. Через любов людина приходить до вищої мудрості. Тому що любов – це рішучість сказати правду, за яку, може, і не подякують. Це вміння поставити людину в повчальне для неї становище й тактовно допомогти їй вийти з нього без будь-яких втрат. Це велике психологічне завдання! А ще любов учить розум благородства – допомоги, якої не афішують, а роблять так, щоб про неї не дізналися і не помітили.

Часто запитують: «А що таке правильно жити?» Виявляється, все дуже просто: жити за трьома правилами: по совісті, по любові і по розуму. Просто... Та цього треба вчитися все життя.

Говорячи про духовність, маємо на увазі також ставлення людини до грошей, речей. Скажімо, важливо з'ясувати, чи багато речей (найрізноманітніших) треба людині? І скільки

можна добути самому чесною працею? І взагалі, навіщо людині речі, гроші, багатство? А ще важливо, чи розуміє людина, як економічно, морально, з погляду права, етики вона залежить від речей, грошей, статків?

Відомий вислів В. Сухомлинського про те, що речі існують для того, щоб служити людині, а не поневолювати її. Народна приказка вчить, що не в грошах щастя. Відомий прогресивний учений Д. Лихачов філософськи зауважив, що людина створена не для того, щоб їсти, купувати речі. А для чогось більш піднесеного. Вона повинна віддати природі борг за те, що та віками працювала, створювала її. Людина мусить постійно думати, що вона може зробити для світу, людства, сім'ї.

Усім відомо: не той багатий, хто багато має, а той багатий, хто багато дає. Як стверджував В. Сухомлинського: користолюбство відбирає у людини найзаповітніші почуття – любов до Вітчизни, любов сімейну, любов до доброчинності й чистоти.

Накопичення схоже на ваду. І чи не правильнішим буде бачити в ньому хворобу, достатньо небезпечну для суспільства, а найбільше – для самого накопичувача. Як заважкий мішок за плечима тягне людину вниз, сковує її, так і зайві речі обмежують свободу людини, диктують їй стиль життя. Гарні речі прикрашають наш світ, але треба пильнувати, щоб вони його не заміняли. Духовна людина ніколи не буде рабою речей, багатства.

Існують ступені визначення духовності

Перший ступінь визначення духовності: духовність – це цінності людського серця, спрямовані на зовнішній світ. Характерно, що внутрішнє спрямоване на зовнішнє, а не навпаки. Духовне життя завжди звернене до іншої людини і завжди спрямоване проти власного егоїзму. Спробуй прожити день, поступаючись іншим ліпшим «шматочком» і переконайся, як важко жити без «нападів» егоїзму. І якщо зможеш, тоді духовність пронизуватиме все твоє життя, тому що вона – це вічні істини; вона немов палі, на які спирається

людська мораль. Духовність – це пошук свого морального обов'язку, а отже, і смислу життя.

Звідси **другий ступінь** визначення духовності: духовність – це розуміння свого смислу життя. Духовна людина може відповісти на запитання: «Навіщо я взагалі потрібна на Землі?», Якщо духовного життя немає, то немає і смислу життя.

Третій ступінь визначення духовності: духовність – це особиста відповідь на вічні запитання: що є добро і зло, істина і краса... Кожний із нас рано чи пізно знаходить відповіді на ці непрості запитання. І кожний відповідь відповідно до своїх внутрішніх переконань.

Відтак, є **четвертий ступінь** визначення духовності: духовність – це розуміння унікальності внутрішнього світу людини.

Отже, духовний розвиток передбачає розвиток душі людини через задоволення її духовних потреб. Тому ми говоримо про духовно розвинену особистість, яка добра до людей, альтруїст, великодушна, із задоволенням займається наукою, живописом, театром, цікавиться вітчизняною історією, не може жити без книжок, спілкування з цікавими людьми вважає благом і розкішшю. Людина віруюча (справді, а не напказ) поширює духовність на всі сфери життя.

Ми часто чуємо вираз: «духовна криза суспільства». Її ознаками вважають втрату значною його частиною духовних орієнтирів, небажання пізнавати, розвиватися, самовдосконалюватися. Нині ціннісні орієнтири нашого суспільства катастрофічно змінюються, переходячи від загальногуманістичних до суто меркантильних, прагматичних; майже нівельовано такі моральні чесноти, як доброта, любов, правдолюбство. Ось чому в державних документах, що визначають освітньо-виховні завдання на сучасному етапі, йдеться про потребу духовного розвитку юної особистості (адже за молоддю – майбутнє) і про те, які саме психічні якості треба розвивати у дітей.

Протягом століть поняття «духовність», «духовно розвинена особистість» завжди поставали як велична мета виховання й самовиховання. Але особливої актуальності вони

набувають сьогодні, зокрема у вихованні наймолодшого покоління. Досі немає чіткого тлумачення поняття «духовність». Найпоширенішим є уявлення про духовне в людині як про її релігійність і відданість Богові. Але навряд чи можна вважати духовно розвиненою людину, яка вірить у Бога, прагне виконувати всі десять заповідей, проте не відчуває потреби в підвищенні свого культурного рівня. Так само як не назвеш духовними дії і вчинки науковця або ж митця, у яких бачимо негуманне ставлення до людей, до живих істот взагалі, споживацьке ставлення до природи.

Психолог Жанна Юзвак розглядає духовність як структурно складне поняття на основі аналізу традиційно слов'янської, західноєвропейської та східної філософсько-психологічної думки, як гармонійне поєднання в людині певних психічних й особистісних якостей. Це, передусім, духовні потреби як прагнення засвоїти духовні цінності (добро, краса, любов, істина) і втілити їх у своєму житті. Духовність визначається духовним типом поведінки, який проявляється в утвердженні у своєму житті гуманістичних та естетичних загальнолюдських ідеалів. Духовний саморозвиток, метою якого є самовдосконалення, Ж. Юзвак розглядає як свідоме керування своєю діяльністю й поведінкою відповідно до духовних ціннісних орієнтацій. Ці риси закладаються ще в ранньому віці.

Духовність проявляється і в розумовій сфері як допитливість, спостережливість, аналітичність, глибина, критичність, самостійність мислення. Вольові якості, такі як спрямованість, наполегливість, саморегуляція, самовладання – також ознака духовно розвиненої особистості. Формувати їх треба ще в дошкільному віці.

Особливою ознакою духовності є емоційна сфера людини, в якій знаходять вияв такі поняття, як совість, сумнів, любов, надія, каяття, забезпечуючи глибинний зв'язок з усім людством, зі Всесвітом. Перші прояви цих почуттів спостерігаються вже в ранньому віці, і від батьків та інших дорослих значною мірою залежить їх подальше формування.

Духовність визначає ставлення конкретної особи до довкілля, активний потяг до краси, гармонії, досконалості

й охоплює естетичну потребу, естетичні почуття, естетичну спрямованість.

Таким чином, духовність розглядаємо як прагнення і здатність людини до спрямованого пізнання істини, добра, краси, любові та ствердження у своїй життєдіяльності загальнолюдських етичних й естетичних цінностей, усвідомлення своєї єдності зі Всесвітом.

Єдність морального і духовного

Наявність сильних моральних установ чи їх брак може істотно вплинути на здоров'я людини, і в цілому на суспільство. Наприклад, римська цивілізація виникла на основі позитивних моральних цінностей, що стало передумовою для великих досягнень. Та з втратою моральних принципів імперія почала руйнуватися з середини. Щось подібне відбувається і в нашому суспільстві.

Щоб розібратися з питанням правильного вибору моральної життєвої основи, треба спробувати відповісти на три головних запитання: «Що таке моральний спосіб життя?», «Звідки нам відомо, що правильно, а що ні?» і врешті-решт, «Як вести життя морально?»

При цьому обґрунтовувати відповіді на кожне запитання найліпше з християнських позицій. Адже християни вірять у те, що саме духовність є основою етичних і моральних принципів як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Якщо існує мораль, то існують і критерії, за якими судять про добро і зло й які є однаковими для всіх народів, часів і країн. Скажімо, егоїзм, ненависть і гноблення людини людиною вважаються злом, а милосердя, любов і справедливість – добром. Життя свідчить, що жити за моральними принципами дуже важко, практично неможливо. Чому? Де причина наших проблем? Чому людям важко виробити в собі сталість моральної поведінки?

Багато людей скажуть: оскільки ніхто не може досягти моральної досконалості, то чому б не визнати того, що справді, люди припускаються помилок, тут уже нічого не вдієш, і годі переживати з цього приводу.

Є кілька причин, чому ми не можемо ігнорувати бездуховність, аморальність і миритися з моральним падінням. По-перше, тому, що в більшості випадків аморальність одних людей шкодить іншим. Якщо ти крадеш, то хтось втрачає, якщо ти егоїст чи схиляєшся перед багатством, то від цього страждають інші люди. По-друге, більшість людей все-таки прагнуть високих моральних принципів. Існує щось таке всередині нас, що нам каже: «Так, було б чудово, якби люди наслідували високу мораль». По-третє, в усіх нас жевріє надія, що кожен може стати доброчесним. Духовність, духовний у масштабах світової культури – це головні поняття, що визначають місце людини в суспільстві, у світі.

Ми живемо у вельми складному й суперечливому світі, в якому легко втратити орієнтири. Суспільство переживає кризу, і багато хто вважає, що криза зачепила лише Україну, регіони колишнього СРСР чи Східної Європи, що в країнах Заходу все гаразд. А чи насправді це так? Така думка правдива, лише коли йдеться про матеріальні сторони життя. Якщо ж брати духовний аспект, то неважко побачити, що криза духовної сфери буття охопила весь світ, усе людство. В усіх країнах світу незалежно від суспільного ладу зростають такі явища, як алкоголізм, наркоманія, злочинність, моральна деградація; зростає кількість самогубств, пов'язаних з розчаруваннями у житті, особливо серед молоді. Ці явища дуже поширені насамперед в індустріально розвинених країнах, де матеріальний життєвий рівень був і залишається набагато вищим, ніж у нас. Проте, в Україні ці явища набули чималого поширення тільки в останні два-три десятиліття.

Виявляється, матеріальний достаток не розв'язує всіх проблем і не усуває кризи, оскільки причина останньої лежить у втраті людиною розуміння сенсу свого існування. Образно кажучи, останнім часом людство нагадує пасажирський потяг, пасажирів якого турбуються лише про те, щоб їм зручніше, з комфортом влаштуватися у вагоні, і зовсім забувають, куди й навіщо їдуть. Тобто, людство втратило більш віддалені духовні орієнтири свого життя.

Видатний всесвітньовідомий учений-енциклопедист В. Вернадський вважав, що людина пізнає навколишній світ, йдучи у трьох взаємозбагачуючих напрямках: через науку, мистецтво та релігію.

Єдину реальність буття, пізнати яке прагне людина, можна уявити у вигляді багатогранного кристалу, одні грані якого пізнає наука, другі – мистецтво, треті – релігійний досвід людини. Щоб наблизитися до розуміння цієї реальності, недостатньо розглядати кожну з її граней окремо, слід ще зуміти побачити їх уявне взаємне розміщення.

Людина пізнає навколишній світ, рухаючись начебто по спіралі. Так само розвивається й розширюється свідомість людини. Спочатку примножуються знання і досвід, потім ці розрізнені знання синтезуються в єдине уявлення про навколишній світ, далі, спираючись на ці якісно нові уявлення, нагромаджуються більш глибокі знання, досвід і т. д. Нині настав час синтезу. Саме тепер слід зуміти пов'язати в єдине ціле всі знання й весь досвід людства та нарешті якісно, по-новому пізнати світ і закони його буття. При цьому жоден – ні науковий, ні філософський, ні естетичний, ні релігійний досвід пізнання людиною єдиної реальності не можна ігнорувати, інакше буде завдано збитків цілісному уявленню про світ.

Кожен хоче стати духовним. А яке мірило духовності? Це передусім дотримання моральних норм – бути чесним, терпимим, незаздрисним. Це наявність духовної енергії. Духовність передбачає зовсім особливий спосіб життя, яке стоїть на двох палях: 1. Особливі знання; 2. Особливий спосіб існування.

Які ознаки духовної людини? Духовну людину видно одразу. До неї миттєво виникає якась особлива довіра. Головними ознаками духовності людини можна вважати такі:

Усе те, до чого вона закликає, вона «пропустила» крізь себе. Ти дивишся на неї, бачиш результат і кажеш собі: «І я хочу бути такою». Жоден носій хибної духовності не викличе таких почуттів.

Духовна людина – завжди особистість, індивідуальність, універсальність. Ось який взаємопов'язаний ланцюг духовності: духовна сила породжує віру, віра породжує надію.

Далі йдуть: надія – любов – терпіння – слухняність – піст – чистота – утримання – діяння – молитва – смиренність – мудрість – мовчання – бачення зла – відмова від лихослів'я – безкорисливість – міркування – правда – відмова від суперечок.

Потрібно зазначити, що є й темний ланцюг. Основа його – маловір'я, самолюбство, немилосердя, жадібність. Далі йдуть: гордість, гнів, осуд, печаль, нудьга, нахабність, пиша, балакучість. З цих рис самолюбство і жадібність є основою будь-якого зла.

А тепер кожному потрібно визначитись, як у нього з духовністю. Основним мірилом духовності вважаються совість і правда. Мірилом духовності є цінності. Це такі, як: ідеал України; державна незалежність України; патріотизм, готовність до захисту Батьківщини; самопожертва в боротьбі за вободу нації; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; почуття національної гідності; історична пам'ять; пошана до національних символів і свят; культ національної свободи й готовність стати на бік інших народів, які борються за неї; прагнення до національної єдності українців; повага до державної влади, державних та національних інституцій; орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави; справедливий державний лад, який забезпечував би злагоду в суспільстві та умови для вільного розвитку людини; розквіт духовного життя українського народу і прилучення його до християнської моралі; високий розвиток українського народного господарства та забезпечення матеріального добробуту всім громадянам; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи; зміцнення здоров'я українців, зростання середньої тривалості життя.

Основні громадянські цінності:

- прагнення соціальної гармонії і справедливості;
- культура соціальних та політичних стосунків (толерантність, повага до власної і чужої гідності тощо);
- захист індивідуальних прав і свобод;
- пошана до національних цінностей інших народів;
- висока повага до закону;

– права людини на життя, гідність, безпеку, рівні можливості, володіння майном, приватне життя тощо;

– права на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі в політичному житті, право на самовираження;

– обов'язки, що виражаються у повазі до людського життя, прав людини, до закону, права на власність, до державної демократично обраної влади, національних меншин та їх культур;

– толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать загальноприйнятим нормам, абсолютним цінностям.

Цінності сімейного життя: вірність, довіра; піклування про дітей; піклування про батьків і старших у сім'ї; взаємна повага і любов батьків; злагода між членами сім'ї; гармонія й демократизм стосунків поколінь, готовність до взаєморозуміння: повага до прав дитини і прав старших; відповідальність за інших членів сім'ї; поєднання батьківського й материнського впливу у вихованні; спільність духовних інтересів членів сім'ї; здоровий спосіб життя, заняття спортом чи фізкультурою; гостинність; відкритість громадського життя; гігієна сімейного життя; багатодітність.

Цінності особистого життя:

– орієнтація на пріоритет задоволення духовних потреб;

– внутрішня свобода; воля (самоконтроль, самодисципліна тощо);

– мудрість, рішучість, героїзм; лагідність, доброзичливість;

– правдомовність, поміркованість, урівноваженість в особистих і громадських справах;

– оптимізм, почуття гумору, життєздатність, бадьорість;

– терпеливість, гармонія душі і зовнішньої поведінки;

– вихованість (звички, манери, гігієна та акуратність у поведінці, відраза до лихослів'я тощо);

– підприємливість, старанність, працьовитість;

– спрямованість, витривалість, наполегливість;

– самостійність, незалежність (у мисленні, діяльності, життєвій позиції);

– творча активність (розвинена уява, спостережливість, високий інтелект тощо);

- самокритичність, почуття відповідальності;
- ощадливість (зокрема в коштах, у ставленні до свого й чужого часу);
- вміння мовчати і слухати інших; здатність тримати слово;
- дбання про добре ім'я, надійність у праці, партнерстві, збереженні чужої таємниці тощо;
- шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі;
- протидія згубним звичкам – алкоголізму, наркоманії, курінню тощо;
- щедрість, допомога хворим, слабшим, сиротам, захист знедолених;
- увага до свого здоров'я, заняття спортом та фізкультурою; вдалий вибір виду діяльності й повноцінна самореалізація;
- розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей; турбота про охорону довкілля.

Варто звернути увагу на те, що споконвічно люди намагалися виділити духовні цінності та їхні антиподи, тобто виділити добро і зло. Скажімо, з добром пов'язували віру, надію, любов, доброту, чесність, справедливість, щирість, гідність, милосердя, прощення, досконалість, красу, свободу, нетерпимість до зла, великодушність, оберегання життя, мудрість, благородство. Символами зла були нігілізм, зневіра, ненависть, жорстокість, нечесність, несправедливість, лукавство, рабське почуття, байдужість, злопам'ятність, недолугість, потворність, неволя, пасивність, бездушність, вбивство, безглузддя, підлість.

Що важливо пам'ятати, проводячи самоаналіз із самовихованням?

Систематичність і послідовність самоаналізу несумісні з формальним виконанням вправ. У цьому самоаналіз можна порівняти з методами активізації свого творчого потенціалу. І так само в обох випадках маємо справу з управлінням підсвідомими процесами. В обох випадках наше завдання –

«запустити» ці підсвідомі процеси, створити певний резонанс усередині, зародити проблему. Якщо це відбувається, то розпочнеться неперервна внутрішня робота. У цей час (спеціалісти називають цей етап інкубацією) можна відходити від проблем, переходити до інших справ, а внутрішня робота в пошуках інформації та її аналіз тривають самі по собі.

Й нарешті – інсайт або осяяння, народження рішення, спалах ясності і розуміння самого себе. Ти не наклеюєш на себе ярликів, які віддаляють тебе від істини («просто так», «а я такий», «а в мене такий характер», «таке життя», «що поробиш, коли так сталося»; це ще зветься психологічним захистом), ти не жахаєшся від відкриття себе, яким би воно не було нерадісним, – ти приймаєш себе таким, як є. Важливо усвідомити свої негативні риси й прийняти їх. Іноді цього достатньо, щоб відбулися зміни. А іноді потрібно провести психологічне реконструювання, виробити нові психологічні якості. Але для цього треба спочатку визначити мету свого життя.

Отже, стан духовного здоров'я залежить від багатьох позитивних чинників, а саме: наявність чітко визначеної мети життя, до якої прагне наша молодь, прагнення бути моральною, формування моральної свідомості; формування менталітету, спрямованого на духовно-моральне здоров'я; рівень загальної, моральної, духовної культури; задоволеність життям, позитивне його сприйняття (відчуття щастя й благополуччя).

1.3. Технології формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища

Звертаємося до самої сутності терміна «технологія» (від грец. *techne* – майстерність, *logos* – наука), який означає науку про майстерність. Отже, **технологія виховання** – це наука про майстерність взаємодії вихователя (як основного суб'єкта виховних впливів) і вихованця (як об'єкта і суб'єкта виховної взаємодії), яка й забезпечує індивідуальний та особистісно орієнтований підхід.

Формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища передбачає реалізацію певної технології. Залежно від рівня застосування розглядають такі технології:

- освітні – на загально-педагогічному рівні;
- педагогічні – на предметно-методичному рівні;
- технології виховання (навчання, управління) – на локальному (модульному) рівні.

Вітчизняні і зарубіжні дослідники, зокрема А. Алексюк, С. Бондар, М. Євтух, А. Нісімчук, О. Падалка, О. Пехота, І. Підласий, І. Прокопенко, О. Савченко, Г. Сазоненко, С. Сисоєва, Л. Сірик, І. Смолюк, О. Янкович, М. Бершадський, В. Беспалько, В. Гузеєв, Т. Ільїн, М. Кларин, М. Кларк, С. Поляков, Г. Селевко, Н. Тализіна, Н. Щуркова та інші, виділяють ряд сутнісних ознак як педагогічної технології, так і технології виховання, які й визначають сутність та їх розуміння.

На нашу думку, найбільш узагальнено і повно, з точки зору структури, підходить до визначення сутності поняття «педагогічна технологія» Л. Сірик, стверджуючи, на основі аналізу вітчизняного та американського досвіду, що це науково обґрунтована педагогічна система навчання (виховання), яка охоплює такі елементи: концептуальна основа, зміст виховання (мотиви, мета, завдання, відбір виховного матеріалу), сам технологічний процес (етапи, методи, форми, засоби), діагностику перебігу й результатів виховного процесу, його корекцію й оцінювання, прогнозування на основі досягнутих результатів та виявлення недоліків наступного етапу виховної діяльності. Вважаємо також за необхідне вказати на один важливий елемент, який відсутній у згаданому визначенні, – це рефлексія, яка, на нашу думку, у технології виховання є основною, базовою складовою, оскільки про кінцевий результат тієї чи іншої технології, її ефективність можна говорити лише тоді, коли людина змінює насамперед ставлення до себе, а також і до інших людей, оточення.

Сутність поняття педагогічна технологія

Таблиця

Автори	Сутність
ЮНЕСКО	Педагогічна технологія – системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, завдання якого – оптимізація форм освіти.
Сластьонін В.	Педагогічна технологія – наукове проектування і точне відтворення успіху педагогічної дії, яка гарантує успіх.
Кларін М.	Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, які застосовуються для досягнення педагогічних цілей.
Янкович О.	Спосіб діяльності вчителя та учнів, якому притаманні передусім послідовність у реалізації дій (алгоритмічність), постійне і систематичне вимірювання рівня навчальних досягнень та сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (системність).
Беспалько В.	Змістовна техніка реалізації навчально-виховного процесу, спрямована на проектування й опис процесу формування особистості вихованця для досягнення запланованого результату.
Бондар С.	Технологія навчання (виховання) – інтегративна модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розподілом навчально-виховного процесу на окремі компоненти.
Підласий І.	Пов'язані в одне ціле методи, форми, засоби, способи, матеріальні ресурси, які забезпечують цілі.
Селевко Г.	Педагогічна технологія – це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі, запрограмована в часі і в просторі на досягнення результату.
Хуторський А.	Технологія – це сукупність форм, методів, прийомів і засобів, які застосовуються у певній діяльності.

Під час дослідно-експериментального дослідження нами:

1) з'ясовано, які технології у педагогів виявилися найбільш ефективними і результативними: програми – 49%; тренінгові – 45%; ігрові технології – 52%; проектні – 36%; особистісно орієнтованого виховання – 24%;

Загалом встановлено, що найбільш ефективними і результативними технологіями, за висновками анкет у виховному процесі, є: проектні, впровадження програм, конкурси, арт-терапія, ігрові;

2) виявлено труднощі, з якими стикалися педагогічні колективи в організації і проведенні виховної роботи:

- недостатня кількість семінарів, круглих столів, майстер класів із впровадження технологій формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища;

- велика кількість заходів, які потребують дуже багато часу на підготовку;

- недостатньо фахової літератури щодо спілкування з батьками на теми запобігання агресіям, пояснення сучасних міграційних тенденцій;

- відсутність цікавих начальних посібників з інноваційних технологій, розробок тренінгових занять;

- недостатньо методичної літератури з виховання у школярів національної гідності, формування у них активної патріотичної позиції, просоціальної мотивації, толерантного патріота своєї країни;

- слабка психологічна компетентність значної кількості учителів, які не володіють психолого-педагогічними методами вивчення особистості учнів, навичками індивідуалізації виховного процесу: шаблонність, невміння творчо засвоїти досвід кращих педагогів;

- не всі педагоги розуміють, як формувати просоціальну поведінку учнів в нових соціокультурних умовах.

Експериментально-практичний етап дослідження на експериментальних майданчиках з упровадження технологій формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища розроблявся для кожного

освітнього закладу, з орієнтацією на конкретні умови, урахуванням інтересів і потреб учнів, педагогів, батьківської громади. Було проведено ряд онлайн-консультації для педагогів експериментальних закладів.

Одним із напрямів формувального етапу експерименту стали семінари, семінари-тренінги, методичні семінари. На семінарах педагоги вивчали теоретичні та практичні питання, пов'язані з формуванням просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу. Використовувались такі методи: лекція з елементами бесіди, бесіда, дискусія, тренінгові заняття та індивідуальні консультації педагогів щодо питань роботи з експериментальними матеріалами; прийоми: обмін думками, «мозковий штурм». Ефективною формою виявилась робота в малих групах, а також круглий стіл, обговорення комплексу педагогічних умов. На педагогічних радах колектив був ознайомлений із особистісно орієнтованою технологією науково-методичного супроводу професійного зростання педагога; технологією підготовки батьківських зборів з формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища.

Ми пропонуємо комплекс технологій, які доцільно використовувати у навчально-виховному процесі та позашкільній діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Гра

Вона сприяє розвитку вміння стати на позицію іншої людини, зокрема, зрозуміти й прийняти цю позицію. Виконання ролі дитини, вихователя, батьків дозволяє соціальному педагогу краще усвідомити їхні інтереси, проблеми й ціннісні орієнтації. Накопичений у процесі гри досвід емпатійного розуміння іншого породжує прагнення до створення «допомагаючи» взаємин. Гра стимулює самопізнання, сприяє розвитку рефлексивних й емпатійних умінь, підвищує творчу активність.

Педагоги зазначили, що гра:

- допомагає краще пізнати себе – 68,5% ;

- зрозуміти іншу людину – 71,4%;

- знаходити вихід зі складних соціально-педагогічних ситуацій – 91,4%;
- стимулює до саморозвитку – 54,3%;
- викликає інтерес до соціально-педагогічної діяльності – 77,1%;
- розвиває вміння аналізувати мотиви й поведінку свою та інших людей – 51,4%;
- створює в групі атмосферу взаєморозуміння і взаємопідтримки – 45,7%;
- допомагає побачити різні варіанти поведінки – 45,7%;
- розвиває педагогічну творчість – 68,5%.

Отже, результати спостереження й анкетування показують, що в ситуації гри, особливо під час аналізу соціально-педагогічних ситуацій, а також контролю й оцінки своїх дій, затребується й активно розвивається рефлексія. На основі рефлексивного аналізу, здійснюваного у грі, в її учасників формується стійка мотивація на самозміну й самовдосконалення своєї свідомості, власної особистості, становлення себе як справжнього суб'єкта професійної діяльності.

У процесі проведення на експериментальних майданчиках семінарів-тренінгів активно використовувався *кейс-метод*, який був спрямований на формування здатності педагогів передбачити та проаналізувати конкретні життєві ситуації на основі отриманих теоретичних знань. Працюючи над створенням кейс-ситуації, педагог повинен чітко сформулювати її мету. Зміст кейс-ситуації полягав у розробленні реальних або сформованих подій, конкретних фактів, станів, певних деталей, які об'єднані навколо однієї особи, що перебуває у кризових або екстремальних обставинах та потребує іншого ставлення до себе з боку оточуючих для вибору свого незалежного життєвого шляху, відновлення та подальшого розвитку.

Презентація результатів використання кейс-методу охоплювала: усний формат; виступ, який розкриває сутність проблеми ситуації та особливості її розгортання; виклад варіанта розв'язання ситуації з повним обґрунтуванням; участь в обговоренні інших запропонованих рішень з використанням переконливих аргументів.

Розроблення проектів

Використання методу проектів вчить педагогів загально-освітніх навчальних закладів самостійно думати, знаходити та вирішувати проблеми, користуючись знаннями з різних галузей; формує вміння передбачати результат та можливі різні варіанти їх розв'язання; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Відомо, що метод проектів зорієнтований на самостійну діяльність педагога, яка використовується як в індивідуальній, так і в парній, груповій діяльності, що завжди передбачає розв'язання проблеми, а саме: з одного боку – використання загалом різноманітних методів і засобів діяльності, а з іншого – необхідність упровадження знань, умінь з різних галузей науки, техніки тощо. Оскільки результати виконання проектів повинні бути «значущими», тобто в повному обсязі розкривати як теоретичну проблему, так і практичну (щоб видно було конкретний результат, який можна використати у реальному житті), метод проектів передбачає сукупність дослідницьких, пошукових і проблемних методів, творчих за своєю суттю.

Цей метод, на наш погляд, є дуже перспективним, адже в ньому кожен педагог має свій статус активної діючої особистості, яка намагається зайняти в групі позицію, що відповідає її можливостям (знанням, умінням, здібностям) і впливає на формування загального індивідуального стилю фахівця. Працюючи над проектом, педагоги спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному в процесі діяльності, розвивають соціальні, розумові та комунікативні навички. У той же час цей вид діяльності сприяє реалізації індивідуального підходу в групах з різним рівнем підготовки під час вивчення та засвоєння нового матеріалу.

Інтегровані технології (П. Ерднієв)

Вони припускають, що вчитель за можливості чітко визначає реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні учнем, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає учневі спрямувати власну діяльність на досягнення

цих цілей. При цьому учень може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Мультимедійні технології

Мультимедійні технології пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили учням (будь-якого віку), не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, офісу, бути присутніми на лекціях видатних вчених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. Як принципово новий навчальний засіб електронна книга відкрила можливості «читати», аналізувати «живі» озвучені сторінки, Тобто можливості бачити, чути, читати.

Мережеві технології

Вони призначені для телекомунікаційного спілкування учнів з викладачами, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу Інтернет.

Формами мережевої комунікації є:

- електронна пошта – призначається для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування, організації дистанційного навчання;
- телеконференція – дозволяє викладачеві та учням, що знаходяться на значній відстані одне від одного, організувати спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх, практикумах тощо в умовах так званого віртуального класу.

Метод кооперативного навчання

При проведенні семінарів-тренінгів використовувався метод кооперативного навчання. Кооперативний метод являє собою таку форму навчання, за якої учасники об'єднуються

в мікрогрупи для досягнення певної мети або для виконання будь-якого завдання.

Перевага цієї форми роботи полягає в тому, що: модель кооперативного навчання є альтернативою моделі, яка ґрунтується на співпраці. Під час кооперативного навчання педагога допомагають і надають підтримку один одному, а не змагаються. У групі не виділяються «сильні» і «слабкі» якості педагогів. Кожен має можливість виявити, реалізувати свої можливості відповідно до своєрідності індивідуальності.

Тренінг – це запланований процес, який має поповнити вміння і знання учасників, а також перевірити їхнє ставлення до теми тренінгу, до зміни, оновлення, трансформації і корекції особистості, на які спрямований тренінг. Тренінг поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність, що відбувається в умовах моделювання різноманітних ігрових ситуацій.

Під час тренінгів має здійснюватися інтенсивне навчання, результат якого досягається завдяки власній активній роботі педагогів, які є учасниками цього процесу. Знання не подаються в готовому вигляді, а стають продуктом активної діяльності кожного учасника. У центрі уваги – професійний саморозвиток учителя і його інтерактивна взаємодія.

Семінар-тренінг – це спеціально організоване спілкування, під час якого вирішуються питання розвитку особистості, формування комунікативних навичок, надання психологічної допомоги й підтримки. Він дозволяє знімати стереотипи й вирішувати особистісні проблеми учасників.

Семінар-тренінг є формою методичної роботи, яка націлена на доведення деяких навичок і умінь до автоматизму. Під час семінару-тренінгу широко використовують педагогічні ситуації, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання. Основні принципи в роботі тренінгової групи: довірливе і відверте спілкування, відповідальність у дискусіях і під час обговорення результатів тренування.

Ми поділяємо точку зору В.Бабайцевої, яка визначає семінар-тренінг як технологію, що розвиває особистісні якості соціальних педагогів, формує їхню творчу індивідуальність. Крім того, під час проведення семінарів-тренінгів

підвищується рівень комунікативної компетентності, а отже, і така важлива професійна якість, як упевненість у собі. Не менш істотним стає посилення у педагогів інтересу до іншої людини, формування позитивного ставлення до оточуючих, розвиток особливості, що має емоційну природу, чутливості до психічних станів інших людей, їхніх прагнень, цінностей і цілей.

На семінарах-тренінгах опрацьовуються найважливіші теми й розділи програми, поглиблено вивчаються науково-практичні проблеми, з якими працюють педагоги. Тому саме на семінарах-тренінгах здійснюється професійний саморозвиток, формування власної особистісної та професійної позиції, становлення педагога як суб'єкта педагогічної діяльності.

В умовах тренінгу реалізується фактор власної активності педагогів, тому що під час занять вони постійно виконують різні дії: обговорення й програвання рольових ситуацій, запропонованими самими учасниками, виконання спеціальних усних і письмових вправ та інше.

Тренінг створює умови для активізації фактору особистісного саморозвитку, оскільки сприяє розвитку рефлексивних здібностей, емпатії, уваги до свого «Я», руху від розуміння групових процесів до розуміння категорії «Я» у ситуації. Крім того, у процесі тренінгового міжособистісного спілкування відбувається сприйняття цінностей і потреб іншої людини.

Метод портфоліо

Цей метод використовується як спосіб професійного розвитку. Він має призначення систематизувати накопичені знання, визначити напрям подальшого розвитку, здійснити оцінку рівня професійної саморозвитку педагога. Портфоліо має основні розділи: характеристики, досягнення, дипломи, грамоти, подяки, довідки, рекомендації, результати професійної діяльності. Функції портфоліо: діагностична, цілепокладання, мотиваційна, рейтингова, розвитку, змістова. Методика проведення потребує визначення терміну проведення. У процесі дослідження така методика проводиться на початку констатувального експерименту і в кінці формувального з метою порівняння вхідних і вихідних результатів.

Кейс-метод

Кейс-метод, або метод конкретних ситуацій, відносять до методів активного навчання. Англійське слово «кейс» означає 1) випадок; 2) валіза для збереження паперів, документів. Його сутність полягає в осмисленні та вирішенні ситуацій, що стосується реального життя, реальних життєвих проблем. Для розв'язання ситуації необхідно правильно сформулювати завдання, підготувати інформаційні матеріали, що сприятимуть її розумінню та вибору рішень.

Проведення арт-терапевтичних занять зі школярами

Перший етап – налаштування. Початок заняття – це «налаштування на творчість». Завдання цього етапу – підготовка учнів до спонтанної художньої діяльності і внутрішньогрупової комунікації. При цьому можна використовувати ігри, рухові і танцювальні вправи, нескладні образотворчі прийоми.

Наприклад, різні варіанти техніки «карлючки» («карлючки тіла», «каляки»), техніка «закритих очей», «автографи», «естафета ліній». При виконанні цих вправ знижується контроль з боку свідомості і настає релаксація.

Другий етап – актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів. На цьому етапі можна використовувати малюнок у сполученні з елементами музичної і танцювальної терапії. Музика як терапевтичний засіб, на думку багатьох вітчизняних і закордонних учених (С. Корсаків, В. Бехтерев, К. Швабі та інші) впливає на настрій людини, поліпшує її самопочуття, стимулює її волю до одужання, допомагає активно брати участь у лікувальному процесі. Для занять краще підбирати мелодійні композиції без тексту, які не викликають протесту в учасників. Голосність звучання також установлюється за загальною згодою. Необхідно змінити чи вимкнути музику, якщо цього бажає хоча б один із присутніх. Можна сполучати арт- і танцювально-рухову терапію.

Третій етап – індивідуальна образотворча діяльність. Цей етап припускає індивідуальну творчість для дослідження власних проблем і переживань. Прийнято вважати, що всі види підсвідомих процесів, у тому числі страхи, сновидіння,

внутрішні конфлікти, ранні дитячі спогади, відбиваються в образотворчій продукції при спонтанній творчості. Більше того, заняття візуальним мистецтвом, на думку англійського арт-терапевта С. Скейфі, сприяють розкриттю внутрішніх сил людини. Таким чином, людина невербальною мовою повідомляє про свої проблеми і почуття, вчиться розуміти й аналізувати свої емоції.

За твердженням Е. Крамер, продукт образотворчої діяльності сублімує руйнівні, агресивні тенденції автора і попереджає тим самим їх безпосередній прояв у вчинках.

Учасники занять, як правило, різняться за ступенем готовності до експресії, до контакту з арт-терапевтом, до відкритості у вербалізації своїх переживань. Деякі діти і дорослі намагаються створювати реалістичні, красиві малюнки, тому необхідно пояснити учасникам заняття, що їхні роботи не будуть оцінюватися. Важливий процес спонтанної творчості, емоційний стан «малювальника», його внутрішній світ, пошук адекватних засобів самовираження.

Цей етап заняття передбачає непряму діагностику. Так, деякі додаткові відомості про автора можна одержати при інтерпретації малюнків відповідно до критеріїв відомих проєктивних методик. Однак варто уникати прямолінійних аналогій і поспішних висновків. При виборі образотворчих засобів потрібно враховувати стан особистості, її потребу в приховуванні травматичних переживань, бажання контролювати емоції. На перших заняттях учасники прагнуть працювати знайомими і звичними засобами, і тільки в міру подолання психологічного захисту починають експериментувати, стають більш експресивними. Як правило, діти з високою особистісною чи ситуативною тривожністю спочатку малюють простим олівцем, багаторазово виправляючи зображення, і тільки потім розфарбовують його. Коли переборені захисні тенденції, фарби здатні викликати сильний емоційний відгук, стимулювати уяву і прагнення творчості. Поліфонія кольорів і відтінків дозволяє більш точно відобразити настрій і психічний стан.

Вважають, що пластичні матеріали (глина, пластилін, тісто) найбільшою мірою підходять для вираження сильних

переживань, агресивних почуттів, страхів. Використання техніки колажу нерідко допомагає перебороти невпевненість, ситуативну тривожність, пов'язану з відсутністю художнього таланту. Колективна робота над створенням колажу сприяє проясненню взаємин в групі.

Четвертий етап – активізація вербальної і невербальної комунікації. Головне завдання цього етапу полягає у створенні умов для внутрішньогрупової комунікації. Кожному учаснику пропонується показати свою роботу і розповісти про неї. Ступінь відкритості і відвертості самопрезентації залежить від рівня довіри до групи, до арт-терапевта, від особистісних особливостей дитини. Якщо вона з якихось причин відмовляється від висловлювань, не слід наполягати. Доцільно запропонувати учасникам скласти історію про свій малюнок і придумати для нього назву. Починати розповідь можна словами «Жила собі людина, схожа на мене...». Такий початок полегшує вербалізацію внутрішнього стану і підсилює ефект проєкції та ідентифікації. По розповіді учасника можна зрозуміти, кого він засуджує, кому співчуває, ким захоплюється. Тому неважко скласти уявлення про нього самого, його цінності та інтереси, відносини з навколишніми.

П'ятий етап – колективна робота в малих групах. Учасники придумують сюжет і програють невеликі спектаклі. Трансформація травмуючих переживань у комічну форму приводить до катарсису, звільненню від неприємних відчуттів, емоцій.

Шостий етап – рефлексивний аналіз. Завершальний етап передбачає рефлексивний аналіз у безпечній обстановці. Необхідна присутність елементів спонтанної «взаємотерапії» у вигляді доброзичливих висловлювань, позитивного програмування, підтримки. Атмосфера емоційної теплоти, емпатії, турботи дозволяє кожному учаснику арт-терапевтичної сесії пережити ситуацію успіху в тій чи іншій діяльності. Діти здобувають позитивний досвід самоповаги і самосприйняття, у них зміцнюється почуття власної гідності, поступово корегується образ «Я». На завершення необхідно підкреслити успіхи всіх і кожного окремо.

Важливим засобом вирішення проблеми вживання учнівською молоддю психоактивних речовин, реалізації і розвитку творчого потенціалу учнів шляхом залучення їх до мистецької діяльності є арт-терапія. Ефективність арт-терапії ґрунтується на її можливостях як методу розкрити в людині творче, взаємодіяти з почуттями. Вперше цей метод був використаний Адріаном Хіллом у 1938 році.

Арт-терапія – це засіб вільного самовираження і самопізнання. Вона має характер, орієнтований на внутрішній світ, сприяє виникненню довіри, породжує позитивні емоції, допомагає перебороти апатію, безініціативність, сприяє формуванню активної життєвої позиції, налагодженню високої терпимості й уваги до людини як особистості. Цей метод заснований на мобілізації творчого потенціалу учня, внутрішніх механізмів його саморегуляції та зцілення, він відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого спектру можливостей, ствердженні індивідуального і неповторного.

В основі цілющої дії арт-терапії – створення творчого продукту (за Кемероном), який споріднює людину з новими перспективами та насажує на зміни. Передумовою вищезначеного є: попередня активність стосовно досліджень художніх засобів (наприклад, мазки, створення монотипів, дії з фарбами);

- хаотичні дії (розбризування, розсипання художніх матеріалів, що призводить до емоційної розрядки);
- стереотипна активність у використанні художніх засобів як механізмів захисту (олівці і фломастери як матеріали, що дозволяють зберегти контроль над процесом);
- використання творчих засобів як елементів комунікації.

Наразі арт-терапія є самостійним методом із власною теорією, методикою та різноманітним інструментарієм, спроможним здійснити зміни в життєвих сценаріях молодих людей, які вживають психоактивні речовини.

Науковими дослідженнями О. Вознесенської, О. Копитіна, Л. Лебедева, О. Пилипенка визначено ефективність і результативність арт-терапії, а саме:

- вивільнення несприятливого досвіду на окрему площину, яка імітує зовнішнє середовище;
- подальше заміщення негативних емоцій позитивними, формування сенсу життя;
- оздоровлення духовного, психічного, фізичного потенціалу людини;
- закріплення позитивного досвіду в процесі арт-терапевтичної взаємодії у групах взаємодопомоги;
- відкриття та розвиток творчого потенціалу кожного індивідуума, орієнтування на вибір свого місця в соціумі.

Під час дослідження ми звернули увагу, що на учнів старших класів, які вживали алкогольні напої та палили, мистецтво чинить позитивний вплив як частина цілющої практики, що дає вихід сильним емоціям, внутрішнім конфліктам, є могутнім засобом зближення людей, самопізнання і самовияву, сприяє підвищенню самооцінки й усвідомленню своїх відчуттів і почуттів. Позитивні зміни, які супроводжують арттерапевтичний процес, слугують умовою для набуття наснаги на подальше життя, здатності приймати самостійні відповідальні рішення, забезпечення соціалізації.

Отже, **арт-терапія** – це процес пізнання себе і світу. У творчості втілюються почуття надії, побоювання, очікування, сумніви, примирення, це емоційне й інтелектуальне розкриття творчого потенціалу, право на гідне життя, можливість здолати певні обмеження.

За допомогою арт-терапії учні, які мали досвід вживання психоактивних речовин, отримали можливість:

1. Вирішити свій внутрішній конфлікт та інтегрувати власну особистість.
2. Знайти у творчій діяльності новий, позитивний сенс життя.
3. Відкоригувати свій стан, сприйняти його об'єктивно, перетворювати його, вдосконалювати.
4. Оформити засобами творчості почуття, думки, бажання, свій внутрішній світ.
5. Спрямувати руйнівну енергію у «мирне русло», зробити її гуманною, надавши конструктивної форми, відповідно до особистісного ідеалу.

6. Віднайти позитивний сенс життя.

Таким чином, відбувається перехід від деструктивного застосування творчого потенціалу молодих людей, які вживають психоактивні речовини, до позитивного життєтворення: вміти чути і слухати, пропонувати і приймати допомогу, толерантно реагувати на критичні зауваження, реалізується самоздійснення себе у соціумі як творчої особистості.

У цьому дослідженні, згідно із напрацюваннями дослідника О. Пилипенка, серед **дидактичних принципів**, які обумовили соціально розвиваючий ефект, доцільно виділити такі:

Принцип толерантного прийняття і сприйняття – одна з умов налагодження взаємодії зі школярами, що передбачає заборону для вчителя порівняльних оцінок та характеристик. Важливе лише обговорення динаміки позитивних змін.

Принцип опори на позитивне означає, що для молоді бажаною є оцінка позитивних змістів. Цей принцип закладає умови виявлення творчості.

Принцип опори на унікальність розглядає школярів як неповторну особистість, адже визнання унікальності підвищує самооцінку, забезпечує формування статусу «автономності» та «самоефективності».

Принцип безпечної творчості гарантує учасникам почуття безпеки. Згідно з А. Маслоу, ця потреба є основою для здійснення подальшого розвитку. Створення безпечного простору є інтегральною характеристикою місця, стилю взаємодії, конфіденційності.

Як приклад арт-терапії для учнів 9-11 класів, ми пропонували: виставку за участі школярів фотосесії «Ми у навколишньому світі»; малюнки «Майбутнє моєї країни»; графіті «Вчора, сьогодні, завтра»; проведення вечорів музики, зокрема слухання творів П. Чайковського, С. Рахманінова, Л. Бетховена, Й. Штрауса, Д. Шостаковича.

Казкотерапія як засіб формування просоціальної поведінки школярів, відповідального ставлення до здоров'я

Створення терапевтичної казки. З давніх-давен життєвий досвід передавався через образні історії. Однак досвід буває

різним. Можна розповісти дитині історію, що відбулася недавно. А можна не просто розповісти щось цікаве, а й зробити певний висновок або поставити запитання, яке б підштовхнуло слухача до роздумів про життя. Саме такі історії й є особливо цінними, терапевтичними. Вони – основа казкотерапії. Головне – посіяти в душу дитини зерна усвідомлення. А для цього необхідно залишити слухача із запитаннями всередині. Кожній казці притаманна своя неповторність. Однак погляд на казкотерапію як виховну систему передбачає закономірності роботи з казковим матеріалом.

У спілкуванні й роботі з людьми є великий простір для творчості. **Казкотерапія** – метод, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, для розширення й удосконалення взаємодії людини з навколишнім світом. Основний принцип цього методу – духовний, цілісний розвиток особистості дитини, турбота про її душу. Турбота про душу (в перекладі з грецької) і є терапія. Через те, що ми використовуємо просту і зрозумілу дитині форму казки, цей метод називається «казко терапією». Казкотерапія спонукає шукати відображення казкових подій у поведінці людей, проблемах і способах їх розв'язання у реальному житті.

Для прикладу пропонуємо цікаву форму «вуличної компанії».

Отже, метою «*вуличної компанії*» «Кинь курити та збережи своє здоров'я!» є залучення молоді через засоби масової інформації до проблеми впливу тютюнокуріння на здоров'я людини і стимулювання відмови від цієї шкідливої звички.

Основним принципом проведення подібної акції є ігровий принцип і матеріальне заохочення людини, яка змогла подолати потяг до сигарети протягом одного місяця. Інноваційний підхід кампанії полягає в таких її особливостях: можливість допомогти відразу великій кількості людей, які курять, що дуже важливо при високій поширеності куріння серед населення; ігровий характер змагання – можливість бути заохоченим при успішній відмові від куріння; орієнтація на позитивні психологічні установки; залучення засобів масової інформації, різних медичних і немедичних служб; формування в суспільстві стереотипу поведінки без куріння.

Також прикладом можуть бути *ігрово-розважальні* форми роботи: KBK, вікторини, брейн-ринги, «Що? Де? Коли?», «Відверто про головне», «Я так думаю», «День здоров'я Інституту!».

У контексті дослідно-експериментального дослідження зі студентами проведено *соціально-педагогічний тренінг* «Моє ставлення до ПАР», який здійснювався як інтенсивне навчання. Знання не подавалися у готовому вигляді, а були продуктом активної діяльності кожного учасника. Передусім, тренінг мав чіткі завдання, а саме: з'ясувати рівень поінформованості школярів про психоактивні речовини; надати достовірну інформацію щодо впливу психоактивних речовин на організм людини, ризиковану і безпечну поведінку; а також про основи законодавства щодо вживання ПАР, їх розповсюдження; формування у школярів навичок просоціальної поведінки; навчити виробляти свідому стратегію, аргументовано відстоювати свою думку, приймати правильне рішення щодо проблем вживання алкоголю, куріння; сформувати в учнів активну життєву позицію і стійку мотивацію на ведення здорового способу життя.

У структурі тренінгу важливо дотримуватися етапності процесу і широкого використання методів та технік: вступ, етап прийняття правил роботи групи, етап очікувань, етап актуалізації проблеми (Осмислення й оцінка), оцінювання рівня поінформованості, інформаційний блок (Теорія і оцінка), етап набуття практичних навичок (Практика і оцінка), підсумковий етап.

Відеолекторій

Це інтерактивний метод навчання, який поєднує техніки візуального (наочно-демонстративний метод) і вербального (дискусійний метод) сприйняття.

Соціально-педагогічний театр «Наше життя сьогодні і завтра» – це форма роботи, яка створена на основі психодрами і рольової гри. В емоційно-насиченій формі акторської гри профілактична інформація сприймається з цікавістю і досягає мети. Участь у соціально-педагогічному театрі дозволяє школярам налагодити позитивний психологічний контакт

у спілкуванні, самоствердитися, самовиразитися. Метою СПТ є запобігання вживанню психоактивних речовин, появи стресових явищ, позитивна мотивація до здорового способу життя, рефлексивне відпрацювання особистісної проблематики і внутрішнього конфлікту. Таким чином, психодраматичні сценарії містять не лише профілактичний, а й терапевтичний, корекційний потенціал. Імпровізоване інсценування відібраного профілактичного матеріалу або життєвих ситуацій у вигляді певного сценарію допомагає відобразити і частково пережити відчуття людини, яка потрапила у складну життєву ситуацію або стоїть на краю «безодні».

Соціальна реклама

Соціальна реклама посідає одне з важливих місць в реалізації завдань профілактики вживання школярами психоактивних речовин. Вона використовується як окремий метод і засіб профілактичного впливу, спрямований на роз'яснення молодим людям змісту і значення соціальної реклами у формуванні світогляду, особистісних і поведінкових характеристик; вироблення у учнів навичок розроблення соціальної реклами і її використання як засобу впливу на однолітків за принципом «рівний – рівному». У контексті такої діяльності метою роботи із соціальною рекламою є: надання учням інформації про особливості соціальної і комерційної реклами, про диференціацію їх впливу на свідомість людей, психологічний і соціальний зміст реклами, механізм створення та вимоги до розробки рекламного продукту, можливості використання соціальної реклами у профілактиці вживання учнями психоактивних речовин. Перша частина роботи є інформативною. Практична частина полягає в оволодінні учнями навичками розроблення соціальної реклами та створенні її зразків окремо кожним учасником або групою учнів з конкретної теми «Ми обираємо життя без наркотиків!», відповідно до схеми створення реклами, правил оформлення і презентації, застосування механізмів, які використовують творці реклами для впливу на глядача. Завершальною частиною роботи з цим методом є обговорення вражень, ідей та пропозицій

учасників, а такою підсумкова бесіда про важливість висвітлення соціальних проблем через засоби масової інформації.

У процесі роботи за цим методом школярами було розроблено проекти соціальної реклами профілактичного спрямування: газети (готувала кожна група), буклети, яскраві листівки, особливо ефективним став проект біг-борду.

Психодрама

Вона формується на прагненні людини розділяти своє життя з іншими в пошуках засобів вирішення соціальних ситуацій. Зробити це можна, обігравши свої ролі, зробивши їх межі більш гнучкими з допомогою інших людей.

Поведінкова психотерапія

Поведінкова психотерапія вирішує засоби встановлення контактів з іншими людьми через навчання комунікації. Детальне опрацювання поведінкових реакцій на різноманітні ситуації, тренування входу і виходу з ролі створює умови для вирішення проблеми залежності від тютюну та алкоголю.

Психоаналіз

Він дозволяє школярам, що вживають алкоголь, укріпити своє «Я», послабити тиск «супер Его» і – зрозумівши причини своїх потягів, стати володарем власних бажань та взяти під контроль усвідомлення реальних потреб.

Отже, за допомогою великого арсеналу запропонованих технологій можна вирішити багато питань, пов'язаних із формуванням здорового способу життя, вирішення конфліктів, запобігання вживанню психоактивних речовин неповнолітніми, а головне – формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища.

РОЗДІЛ II

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ – КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО ПАТРІОТА

На сучасному етапі розвитку суспільства, держави і самого життя в Україні постають підвищені вимоги до виховання особистості, здатної діяти у змінних соціальних умовах відповідно до загальнолюдських цінностей, мотивації до здорового способу життя, досягати успіху в реалізації своїх здібностей і можливостей.

Соціальна потреба формування відповідального ставлення до здорового способу життя у школярів зумовлює пошук нових форм, методів і шляхів здійснення виховних впливів, відмінних від прийнятних для традиційної освітньої системи. Це важливо ще й з огляду на поширення деструктивної поведінки у молодіжному середовищі, збільшення кількості «груп ризику», споживачів психоактивних засобів. Основними причинами такої поведінки є психологічний дискомфорт, негативні переживання, загальна втрата духовних орієнтирів, девальвація загальнолюдських цінностей, несформованість у значної частини дітей і молоді почуття терпимості, толерантності, милосердя, честі, совісті, доброти, що викликає у підлітків, юнаків і дівчат, апатію, нудьгу, відчуття непотрібності, нерозуміння сенсу життя.

Ефективною інноваційною формою роботи у контексті нашої проблеми є використання давніх українських національних культурних традицій. Однією з них є «хортинг» – національний вид спорту, який забезпечує комплексний вплив на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості, сприяє формуванню здорового способу життя, навичок відповідальної, просоціальної поведінки дітей та молоді, нівелює вплив на них негативних факторів соціального оточення, формує позитивне бачення життя. Хортинг – вид спорту, який походить від назви славетного у світі острова Хортиця, де була розташована і діяла Запорізька Січ, яка відігравала прогресивну роль в історії українського народу. Відомо, що ідея виникнення хортингу як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана

з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління в покоління.

Система підготовки, виховання характеру, вдосконалення майстерності та надбання змагального руху українських козаків лягли в основу хортингу, як виду спорту, народженого в Україні. При цьому дуже важливо, що виховна система містить вимоги етикету хортингу, передбачає сувору дисципліну під час проведення занять, психічні, функціональні та волевові аспекти підготовки. Підвищена дисципліна й етикет поведінки учнів є системою впливу на формування характеру особистості, допомагає підліткам стати сильними і здатними захистити себе та близьких людей у небезпечній ситуації, водночас забезпечує прищеплення учням здорових навичок, вміння гідно поводити себе у суспільстві, постійно прагнути до самовдосконалення, формувати про соціальну поведінку.

2.1. Концепція національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу

Обґрунтування актуальності Концепції

У нинішньому суспільному житті, зокрема свідомості і поведінці молоді, набувають поширення аморальність, безвідповідальність, жорсткість і жорстокість у ставленні до людей, агресивність, нехтування законами та інші антисоціальні явища. Байдужість і неповага до рідної мови та історії, відсутність знань про здобутки культури свого народу, цинічне ставлення до національних та загальнолюдських цінностей і святинь, участь в антидержавних акціях – такі ознаки значної частини молодих людей викликають тривогу, стимулюють до пошуку шляхів і засобів виправлення становища, докорінного вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Відродження національної культури і духовності, високих патріотичних ідеалів захисників Вітчизни, взірців здорового способу життя, зрозумілих молоді, – саме цього не вистачає сьогодні нашому суспільству.

Одним із ефективних шляхів формування сучасної особистості є реалізація завдань превентивного виховання, яке покликане забезпечувати комплексний вплив на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості, сприяти формуванню здорового способу життя, навичок відповідальної, просоціальної поведінки дітей та молоді, нівелювати або зменшувати вплив на них негативних чинників соціального оточення, формувати позитивне бачення життя.

На пошуки таких умов орієнтує Закон України «Про загальну середню освіту», яким визначені, зокрема, завдання загальної середньої освіти, що акцентують увагу на вихованні громадянина-патріота з вільними політичними та світоглядними переконаннями, готового до подальшої освіти, трудової діяльності та захисту своєї Батьківщини.

Ці важливі настанови можуть бути успішно реалізовані у процесі використання давніх українських культурних та оздоровчих традицій, однією з яких є «хортинг». Як уже зазначалося, ідея виникнення хортингу – комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні – пов'язана з відродженням давніх звичаїв українського козацтва, що передавалися з покоління в покоління. Хортинг в сьогодиншній Україні став не лише національним видом спорту, відродивши кращі традиції українських бойових мистецтв, а й важливою складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, національно-патріотичного та духовного виховання молоді, зміцнення здоров'я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей учнівської молоді.

Ознакою сьогодення в національній школі є розвиток молодіжних організацій, що опікуються проблемами розвитку національних традицій з формування юних патріотів та здорового способу життя. Найактивнішими є «Січ» (Східна Україна) і «Пласт» (Західна Україна), які сприяють подальшій розбудові як національної освіти, так і демократичних та гуманістичних засад суспільства загалом. Активна участь молоді в просвітницькому процесі означає новий етап реформування

всієї системи національної освіти. Хортинг є органічним елементом цієї системи.

У міжнародному спортивному товаристві хортинг розвиває Всесвітня федерація хортингу, яка заснована в Україні у 2009 році. Вона являє собою міжнародну громадську організацію фізкультурно-спортивного спрямування, розвиває та культивує хортинг у світовій класифікації змішаних спортивних єдиноборств. Основна мета федерації – здійснення комплексної програми популяризації хортингу як самостійного виду спорту на міжнародній арені. Станом на 1 січня 2014 року, членами міжнародної громадської організації «Міжнародна Федерація Хортингу» є 26 країн світу. Отже, зміна соціально-економічних умов, розбудова громадянського суспільства вимагає побудови нової моделі, самої філософії виховання, яка б урахувала всі етапи і складові процесу соціалізації особистості та розглядала дитину як суб'єкта превентивного процесу.

Створення цілісної системи національної філософії виховання дітей і молоді на засадах хортингу диктується:

- потребою суспільства в реалізації, збереженні і розвитку соціально активної здорової особистості, її прагнень до соціально орієнтованого способу життя;
- соціальною необхідністю створення для учнів і молоді умов реалізації особистих прагнень та здійснення їх прав і свобод, у тому числі для захисту від втягування у деструктивні явища;
- гуманізацією і необхідністю допомоги дітям та молоді, які опинилися у кризовій життєвій ситуації.

Сутність, мета і завдання виховання дітей і молоді на засадах хортингу

Термін «хортинг» розглядається як система вдосконалення особистості, як філософія і спосіб життя.

Хортинг проходить від назви відомого у світі славетного острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль в історії нашої країни. Саме острів Хортиця став тим оплотом воїнів, де вдосконалювалось бойове мистецтво українського народу з метою захисту рідного краю.

Хортинг – це комплексна система самовдосконалення особистості, заснована на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління в покоління (від античності, дохристиянського періоду, скіфів і сарматів до наших днів).

Хортинг в Україні є важливою складовою загальнодержавної системи патріотичного і духовного виховання молоді, відродження та вкорінення українських бойових традицій, зміцнення здоров'я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини.

Хортинг сприяє зміцненню загальнолюдських принципів суспільства, відродженню та розвитку українських бойових традицій у різних країнах світу.

Хортинг – це спосіб життя, особливий погляд на довколишню дійсність, на першому плані якого – виховання людини духовної, розвиток її багатого внутрішнього світу. Лише через досягнення внутрішньої гармонії людина може спрямувати життєву енергію на досягнення поставленої мети.

Основна мета хортингу – охоплення оздоровчим рухом усіх верств населення України від маленьких дітей до людей літнього віку, популяризація та підвищення ролі фізичної культури і спорту, здійснення патріотичного виховання, залучення дітей та юнацтва до здорового способу життя, відвернення їх від шкідливих звичок, виховання особистості в дусі добропорядності, патріотизму та любові до Батьківщини.

Поняття «хортовий» та «хортове виховання» ще не знаходимо у жодному із тлумачних психолого-педагогічних словників. Словом «хортовий» означається спортсмен, який займається національним видом спорту хортинг і перебуває у постійному русі. Хортингіст повний життєвої сили, енергії, бадьоро та швидко переміщується з одного місця в інше.

Поняття «хортове виховання» передбачає поєднання таких основних складників, як світогляд, свідомість, виховання, навчання, діяльність та поведінка.

Висока духовність рідного народу, його світогляд та ідеологія, які формувалися, починаючи з епохи трипільської

культури (IV-II тисячоліття до н. е.), Київської Русі (VIII-XIII ст. н. е.), лягли в основу козацької педагогіки – формування у молодих людей емоційної врівноваженості, витримки, мужності, відваги, навчання грамотності, військової фізичної та вольової підготовки. У наш час слово «Хортиця» асоціюється з лицарством і самопожертвою, відвагою та загартуванням могутніх і вольових чоловіків. Козацька педагогіка передбачала створення між козаками атмосфери злагоди, поваги один до одного, почуття патріотизму і водночас взаємної вимогливості.

Лицарська честь та духовність козацької педагогіки:

- любов до батьків, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини;
- готовність захищати слабких, турбуватися про молодших, зокрема дітей;
- шанобливе ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна вірність принципам народної моралі, духовності;
- відстоювання свободи та незалежності народу, держави;
- прагнення робити пожертви на будівництво храмів, навчально-виховних закладів, пам'яток історії та культури тощо;
- здатність цілеспрямовано і систематично розвивати фізичні та духовні сили, волю, інші людські можливості;
- уміння скрізь і всюди поводитися благородно, виявляти лицарські чесноти;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв, обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі, примноження її багатств.

Якості лицарської честі гармонійно доповнювалися кодексом лицарських звичаїв, а саме:

- готовність боротися до загину за волю, честь і славу України;
- нехтування небезпекою, яка загрожує життю рідних, друзів, побратимів;
- ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від чужих завойовників;
- здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на власній землі;

– героїзм, першість у праці і в бою в ім'я свободи та незалежності України;

– готовність допомагати людині в біді, щиро ділити з нею горе, страждання, журбу та тугу.

Козацька педагогіка увібрала в себе ідейне багатство, моральність гуманістичних і демократичних традицій, звичаїв національного самоврядування, виборність органів влади, досвід будівництва української державності, формування державної самосвідомості.

Саме козацька педагогіка рельєфно і повно окреслила ідеал вільної і незалежної людини, яка на культурно-історичних, духовно-національних традиціях громадського, політичного життя будує незалежну державу.

На це орієнтує хортинг. Його концептуальна основа – сприяння розумінню дітьми і молоддю через просвітницьку роботу і практичні заняття переваг здорового способу життя, становлення людини-патріота, стимулювання до самостійного й усвідомленого вибору життєвої дії, визначення шляхів позитивної соціалізації молоді, здобуття знань, умінь і навичок здорового способу життя, відповідальної поведінки, відмова від негативних її проявів.

При цьому слід враховувати те, що у зв'язку зі змінами суспільного розвитку і їх впливом на особистість збільшуватиметься питома вага національно-патріотичного виховання в структурі загальної виховної діяльності суспільства, а значить, і вплив хортингу.

Таким чином, Концепція сприятиме формуванню нової філософії виховання, розвитку державної політики у сфері протидії негативним явищам та створенню нормативної бази на підтримку і захист дітей та молоді.

Мета концепції – обґрунтувати важливість розвитку в Україні і необхідність поширення у світі хортингу – бойового мистецтва, як повноконтактного виду спорту, що може стати дієвою системою вдосконалення особистості й фундаментом духу, філософії та способу життя усіх вікових груп та верств населення українського народу.

Ця мета національної філософії виховання на засадах хортингу може розглядатися поліаспектно:

– педагогічний аспект полягає у сформованості такої позиції особистості, яка конкретизується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей просоціальної поведінки;

– соціальний аспект передбачає об'єднання зусиль суб'єктів діяльності на міжгалузевому рівні, спрямованої на узгоджену і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів, нейтралізацію та поступове усунення детермінант, що викликають негативні прояви, на соціалізацію особистості;

– психологічний аспект оздоровчої діяльності означає диференційований, індивідуально-психологічний, статевовіковий підходи до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розроблення науково обґрунтованих програм її самовдосконалення;

– правовий аспект полягає в охороні і захисті прав особистості, формуванні правовою культурі;

– філософський аспект ґрунтується на усвідомленні світу та його принципів через самовдосконалення і виховання, творчий пошук та відкриття своїх особистих талантів, тренування духу і тіла не лише для власної користі, а й, головне, щоб стати корисним українському суспільству і державі, людям, задля побудови гармонійного і досконалого світу.

Суспільно-виховні складові хортингу:

1. Патріотизм (девіз «Хортинг на варті миру і в ім'я миру»).
2. Хортинг для здоров'я людей (девіз «Здоровий спосіб життя – запорука морально-етичного здоров'я суспільства і особистості»).
3. Професіоналізм (девіз «Професіоналізм і порядність!» – життєва настанова працюючого колективу організації хортингу).
4. З вірою в серці (девіз «Нехай наші діти – наша надія і наше натхнення, навчаться у нас любити і вірити в Бога, передадуть наступним поколінням цей єдиний шлях миру і благодійності»).

5. Сім'я – центр життя людини (девіз «Моральність і чистота стосунків – єдиний шлях для заснування міцної сім'ї, шанобливість до матері та батька, людей, які подарували світ» – невичерпне джерело моральності та істинного виховання).

6. Хортинг – шлях до самовдосконалення (девіз «Сила і честь»).

7. Хортинг без кордонів! (девіз «Будемо гідні високого покликання українців»).

Девізи хортингу не прості слова. У них чітко визначена філософська сутність і практичне призначення бойового мистецтва: «Знання хортингу – на добрі справи».

Філософія виховання – система ідей і поглядів на світ та на місце в ньому людини, ціннісне етичне й естетичне становлення людини до світу. Філософія життя виходить із поняття «спосіб життя». Тому філософія українського хортингу та його виховна система є оригінальною і повчальною.

Визначення філософських аспектів українського національного виду спорту хортинг ґрунтується на усвідомленні його принципів через самовдосконалення і виховання, творчий пошук та відкриття особистих талантів, тренування свого духу і тіла не лише для власної користі, а й задля того, щоб робити навколишній світ гармонійнішим і досконалішим. *Хортинг* – це спосіб життя, особливий погляд на довколишню дійсність, у центрі якого – виховання людини духовної, розвиток її багатого внутрішнього світу. Лише через досягнення внутрішньої гармонії людина може направити свою життєву енергію на досягнення поставленої мети.

Задля цього хортингіст передусім вчиться керувати собою, своїми емоціями і бажаннями, намірами і вчинками, нести відповідальність за власні рішення і дії. При цьому першочерговим є завдання одержати перемогу над самим собою. Фізична сила не є основною характеристикою хортингіста, як і стан здоров'я не владні над його духовним станом. Він передусім піклується про доцільність застосування грубої сили, а вже потім про спосіб застосування цієї сили. Уміння використовувати грубу силу сполучається з прагненням уникати її застосування. Не можна застосовувати

силу заради скоєння зла іншій людині – такі головні аспекти моралі покладені в основу «Етичного кодексу хортингу». Хортинг налаштовує молоду людину чинити добро. Тож навіть не дуже талановитий і обдарований хлопець чи дівчина у хортингу може прекрасно заявити про себе в колективі і, врешті, завдяки своїй порядності, налаштованості на результат і наполегливості показати набагато вищі спортивні результати, аніж той, хто має обдарування, але вибрав поганий шлях і накопичує у собі негативні якості, такі як неповага та невічливість, зверхнє ставлення до молодших або людей похилого віку.

В учня з негативними намірами є в хортингу вибір: або виправитись, докладаючи особистих зусиль, або піти. Відчуття добропорядного оточення однодумців у колективі хортингу може позитивно вплинути на будь-якого учня, навіть найважчого, лише б він сам захотів відкрити душу для добра. Ось чому заняття з хортингу особливо корисні і потрібні для так званих проблемних учнів, які схильні до негативних проявів у поведінці, мають шкідливі звички тощо. Таким чином, одне з головних завдань тренування у хортингу – виховання моральних і вольових якостей особистості, які сприятимуть вибору правильного життєвого шляху.

«Сила і честь!» – у цих двох коротких словах прийнятого девізу хортингу закладена велика і непереможна формула сучасного самовиховання і загартування характеру та філософія стародавнього вчення наших пращурів, перевіреного часом, яке має служити на користь людям.

Суб'єкти – об'єкти виховання на засадах хортингу

1. Вихованці дошкільних, позашкільних, учні загальноосвітніх та професійних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації.

2. Діти і молодь, які перебувають на обліку в правоохоронних і наркологічних установах.

3. Діти і молодь, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ («групи ризику»).

4. Громадяни різних вікових груп.

5. Педагогічні та науково-педагогічні колективи навчальних закладів (дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих).

6. Працівники служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, кримінальної поліції й інших правоохоронних служб органів, медичних закладів, військових підрозділів.

7. Працівники засобів масової інформації.

8. Трудові колективи, громадські, благодійні, релігійні організації.

Підходи освіти на засадах хортингу

Діяльнісний підхід розглядає освіту методом хортингу як активну соціально корисну діяльність щодо здорового способу життя та набуття навичок патріота.

Особистісно орієнтований підхід спрямовує діяльність на активізацію позитивних якостей учасників взаємодії. Він забезпечує високий рівень індивідуальної роботи і сприяє розвитку розуміння, співчутливості, взаємодопомоги тощо.

Духовно-змістовний підхід ґрунтується на духовному потенціалі суспільства, надбаннях національної та світової культур.

Системний підхід розглядає освіту на засадах хортингу як органічний елемент багаторівневої і взаємовигідної соціально-педагогічної системи національно-патріотичного виховання, формування здорового способу життя.

Конкретно-історичний підхід зумовлює національно-патріотичне виховання та формування здорового способу життя відповідно до гостроти проблеми у конкретній історичній ситуації, зокрема тій, що склалася сьогодні в Україні.

Принципи побудови Концепції національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу

– *Принцип комплексності* забезпечує реалізацію Концепції у поєднування з діяльністю інших суб'єктів профілактичної роботи;

– *принцип системності* передбачає узгодженість, послідовність, взаємозв'язок усіх рівнів профілактичної роботи,

погодження відомчих програм з програмами інших суб'єктів цієї діяльності зі стратегічних питань;

– *принцип науковості* забезпечує науковість аналізу ситуацій, доцільність вибору форм, методів, прийомів реалізації програм спеціалістами відповідних галузей знань;

– *принцип інтеграції* передбачає зближення і поглиблення взаємодії вітчизняних та зарубіжних превентивних програм;

– *принцип мобільності* дає можливість оперативно модифікувати завдання, форми виховання залежно від умов і змінювати сфери впливу;

– *принцип наступності* означає розгортання превентивних програм з використанням набутого досвіду;

– *принцип конкретності* зумовлює внесення до превентивних програм чітко сформульованих заходів, строків виконання, визначення відповідальних за їх реалізацію;

– *принцип реалістичності* передбачає соціальний зміст заходів превентивної спрямованості, який полягає в оптимізації форм і методів, спрямованих на розвиток адаптаційних якостей цільових груп, зобов'язує за наявності необхідних кадрових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів долучитись до профілактичних програм;

– *принцип етичності* забезпечує моральні основи діяльності, відображає її гуманний характер, опору на позитивний потенціал особистостей, збереження конфіденційності, поваги та інших дієвих умов взаємодії з цільовими групами у процесі виховання;

– *принцип превентивності* спрямовує на запобігання та подолання негативних проявів у поведінці дітей і підлітків;

– *принцип доступності* робить доступним упровадження хортингу в кожному з молодіжних субкультур;

– *принцип культуровідповідності* визначає взаємозв'язок особистісного розвитку людини з особливостями культурного і соціального середовища;

– *принцип відповідальності* розвиває здатність однолітків приймати самостійні і відповідальні рішення;

– *принцип гласності, відкритості* сприяє поширенню правдивої інформації щодо національно-патріотичного

виховання, здорового способу життя, негативних явищ, доступності до процесу і результатів оцінювання ефективності діяльності (програм).

Завдання Концепції

Завдання Концепції впливають з мети, принципів і підходів, на яких ґрунтується робота на засадах хортингу:

- створення соціально-педагогічних умов, сприятливих для позитивних змін у знаннях, уміннях, навичках, у ставленні дітей і молоді до здорового способу життя, фізичного, морально-духовного, патріотичного удосконалення;
- створення організаційних умов для активної просвітницької, лідерської, волонтерської роботи щодо національно-патріотичного виховання дітей і молоді;
- виявлення у молодіжному середовищі позитивних лідерів, а також спонукання осіб з «груп ризику» до переорієнтації лідерських якостей з негативних на позитиві;
- підвищення соціальної компетенції молоді у питаннях патріотизму та здорового способу життя;
- сприяння розумінню проблем молоді суспільством, розширення нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання дітей і молоді, захисту їх здоров'я; розвиток теорії і практики хортингу; упровадження хортингу в навчальні заклади (школи, вищі навчальні заклади), позашкільні заклади, у діяльність соціальних служб для молоді, служб у справах дітей, в установи соціальної реабілітації неповнолітніх, у діяльність недержавних громадських організацій.

Організаційно-науково-методична структура впровадження Концепції Національної філософії виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу складається з таких ланок:

- Міжнародна громадська організація Всесвітня федерація хортингу, яка розвиває ідеї хортингу у міжнародному спортивному товаристві. Станом на 1 січня 2014 року, членами міжнародної громадської організації «Міжнародна Федерація

Хортингу» (zareestrovana v Ukraїni u 2009 roci) є 26 країн світу, зокрема: Україна, Російська Федерація, Грецька республіка, Сполучені Штати Америки, Грузія, Республіка Куба, Республіка Туркменістан, Литовська Республіка, Китайська Народна Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Сполучене Королівство Великобританія, Франція, Словацька Республіка, Угорщина, Бангладеш, Ісламська Республіка Іран, Республіка Білорусь, Італійська Республіка, Республіка Польща, Естонська Республіка, Палестина, Азербайджанська Республіка, Народна Демократична Республіка Алжир, Республіка Туніс, Узбекистан, Республіка Молдова;

– Національна Федерація Хортингу України, яка виконує теоретико-методологічну, дослідно-експериментальну, інноваційну, науково-експертну та стимулюючу функції, встановлює ділові наукові контакти з відповідними структурами держав європейського та світового співтовариства;

– відділ виховної роботи та захисту прав дитини Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти та науки України, який забезпечує і координує діяльність методичних служб галузі освіти на регіональному рівні у напрямі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх професійної компетенції, координує дії державних та громадських організацій, причетних до вирішення проблем національно-патріотичного виховання, здорового способу життя та усунення асоціальних проявів у дитячому та молодіжному середовищі, організовує і проводить під науковим керівництвом лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя науково-дослідну та експериментальну роботу з розроблення й упровадження інноваційних виховних технологій на базі навчальних закладів (загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих);

– лабораторія фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України;

– регіональні центри;

– засоби масової інформації, які активно співпрацюють з органами освіти та методичними службами, вищими навчальними закладами усіх типів та рівнів акредитації;

– експериментальні навчальні заклади різних типів та рівнів акредитації (що є базою для ведення науково-дослідної роботи, практичної реалізації наукових ідей і методичних розробок щодо реалізації Концепції) Національної Комісії України у справах ЮНЕСКО, яка поширює ідеї Концепції у світовому співтоваристві;

– лабораторія превентивної освіти і соціальної політики ЮНЕСКО, яка виконує функції науково-методичного забезпечення дослідницької роботи, модернізації змісту превентивного виховання на засадах хортингу;

– регіональні центри на базі обласних інститутів післядипломної освіти, міські та районні методичні служби, які виконують інформаційно-аналітичну та практичну функції, розробляють, узагальнюють та впроваджують інноваційні технології, інтерактивні методи і сучасні форми роботи з превентивного виховання, адаптують вітчизняний та зарубіжний досвід до регіональних умов, здійснюють підготовку і перепідготовку працівників галузі шляхом проведення курсів, проблемних семінарів, спецкурсів, семінарів-тренінгів тощо;

– науково-дослідна лабораторія інноваційних технологій Міністерства освіти і науки України та інші науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів, які виконують функції науково-методичного забезпечення дослідницької роботи, модернізації змісту превентивної освіти і виховання; беруть участь у підготовці спеціалістів різних галузей (педагогів, психологів, лікарів, соціологів, юристів, працівників правоохоронних органів, громадських організацій) з проблем національно-патріотичного виховання, попередження асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, формування позитивних мотивацій на здоровий спосіб життя та інших питань, які є пріоритетними та забезпечують економічний, духовний розвиток суспільства і держави, її національну безпеку;

– засоби масової інформації, які активно співпрацюють у напрямі розкриття морального занепаду у молодіжному середовищі, дитячого, підліткового та молодіжного алкоголізму,

тютюнокуріння, наркоманії, проституції та активної пропаганди здорового способу життя, досвіду навчальних закладів, окремих вчителів і тренерів, органів учнівського та студентського самоврядування, батьків, які ефективно й результативно впливають на становлення особистості молодшої людини, протидіють деструктивній поведінці у дитячому та молодіжному середовищі, а саме, і передусім, на сторінках журналів «Теорія і методика хортингу», «Світ виховання», «Позакласний час плюс...».

Фінансово-матеріальне забезпечення Концепції здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань, зокрема коштів міського бюджету, благодійних внесків, міжнародних фондів та організацій, проектів і програм.

Критерії ефективності реалізації Концепції

– Позитивні тенденції в молодіжному середовищі та підвищення позитивних знань, умінь і навичок щодо здорового способу життя, патріотизму і запобігання негативній поведінці;

– вдосконалення комунікативних якостей і характеристик особистісного фізичного, інтелектуального, морально-духовного розвитку учасників;

– передача учасниками програми традицій позитивної відповідальної поведінки;

– уведення хортингу до системи превентивної роботи й навчально-виховного процесу в школах, позашкільних закладах, службах соціальної роботи, дозвілєво-оздоровчої діяльності тощо;

– використання хортингу в практиці роботи органів учнівського і студентського самоврядування та молодіжних громадських об'єднань;

– визнання вітчизняними та зарубіжними фахівцями кількісних і якісних здобутків методу хортингу;

– налагодження контактів з міжнародними організаціями у процесі проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем просвітницької діяльності щодо національно-патріотичного виховання здорового способу життя на засадах хортингу.

Умови реалізації Концепції

- Психолого-педагогічне забезпечення високого рівня підготовки методичних матеріалів, навчання тренерів-педагогів, шкільних студентських лідерів та волонтерів щодо реалізації програми на засадах хортингу;
- соціально-організаційні: забезпечення організації відбору й навчання юних хортингістів та педагогів-тренерів на місцевому, регіональному і національному рівнях;
- управлінсько-ресурсні залучення до виконання програми висококваліфікованих спеціалістів, ефективний розподіл матеріальних і фінансових ресурсів.

Очікувані результати:

- впровадження хортингу в усіх типах навчальних закладів, за місцем роботи, проживання на місцях масового відпочинку населення, у Збройних Силах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до Законів України, у правоохоронних органах, рятувальних та інших службах;
- підтримка дитячого, дитячо-юнацького, резервного спорту, спорту вищих досягнень, спорту інвалідів та ветеранів засобами хортингу;
- поліпшення організаційного, нормативно-правового, кадрового, морально-технічного, фінансового, науково-методичного, медичного, інформаційного забезпечення хортингу.

Шляхи вирішення проблем:

- удосконалення нормативно-правової бази галузі фізичної культури і спорту;
- збільшення в навчальних закладах усіх типів і рівнів акредитації обсягів рухової активності на тиждень за рахунок уведення до навчальних планів занять із хортингу та виховання здорової дитини із широким залученням батьків до цього процесу;
- залучення учнів та студентів у позанавчальний час до занять хортингом у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах; організація і проведення спортивних змагань серед учнів та студентів;
- створення умов для розвитку регулярної активності різних верств населення для зміцнення здоров'я з урахуванням

інтересів, побажань здібностей та індивідуальних особливостей кожного;

– підтримання співробітництва та спільної діяльності з центрами фізичного здоров'я населення, регіональними центрами фізичної культури і спорту інвалідів та центрами олімпійської підготовки, у тому числі й державними;

– удосконалення процесу відбору обдарованих дітей, які мають високий рівень підготовленості та здатні під час навчально-тренувальних занять витримувати значні фізичні навантаження, для подальшого залучення їх до системи спортивного резерву;

– упровадження хортингу в заклади фізичної культури й спорту, школи вищої спортивної майстерності, центри студентського спорту вищих навчальних закладів та залучення до навчально-тренувального процесу провідних тренерів;

– підтримання та розвиток олімпійського параолімпійського та дефлімпійського руху;

– взаємодія з громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості та іншими суб'єктами сфери фізичної культури і спорту;

– врегулювання системи матеріально-технічної бази хортингу та вжиття різних заходів щодо залучення інвестицій на зазначену мету;

– поступове оновлення спортивної, матеріально-технічної бази тренувальних закладів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл і загальноосвітніх навчальних закладів;

– будівництво спортивних споруд або реконструкція діючих;

– підтримання вітчизняного виробника товарів спортивного призначення;

– оптимізація мережі вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку спеціалістів із хортингу, відповідно до галузевих і регіональних потреб у кваліфікованих кадрах;

– упровадження в межах державного замовлення системи підготовки, перепідготовки та поліпшення кваліфікації

фахівців в освітній галузі «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» зі спеціальності «Хортинг»;

– забезпечення з урахуванням міжнародного досвіду належної організації наукових досліджень у наукових галузях «Фізичне виховання і спорт», «Теорія і методика виховання» та впровадження їх результатів у практику тренувально-спортивної діяльності, підготовки наукових кадрів та науково-педагогічних працівників;

– популяризація здорового способу життя і подолання стану суспільної байдужості до здоров'я нації, у тому числі через широке впровадження соціальної реклами різних напрямів хортингу в засобах масової інформації;

– подальше міжнародне співробітництво;

– підвищення рівня авторитету країни у світовому спортивному співтоваристві.

Стратегічні засади державної політики щодо виховання дітей і молоді України на засадах хортингу:

– визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави;

– визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;

– визнання спорту на засадах хортингу як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини;

– формування патріотичних почуттів у громадян і позитивного міжнародного іміджу держави;

– забезпечення гуманітарної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності.

2.2. Формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості і патріотичних цінностей у програмі «Я громадянин і патріот»

*Любов до Батьківщини – перша чеснота
цивілізованої людини.
Наполеон Бонапарт*

Пояснювальна записка

На сучасному етапі становлення і розвитку держави перед навчальними закладами постає складне і відповідальне завдання – формування людини нового типу, інтелектуальної, творчої, ініціативної, самостійної свідомої особистості з громадянською позицією, почуттям національної гідності. Вирішення цього завдання вимагає створення нової системи виховання, яка раціонально поєднувала б зміст, форми і методи впливу на формування просоціальної поведінки особистості.

Виховання у сучасній освіті розглядається як цілеспрямований, систематичний, регульований процес, що спрямований на утвердження у свідомості народу національної, культурної, духовної єдності, своєї національної неповторності.

Виховна система закладу – спосіб життя шкільного колективу, всі компоненти якого відповідають певним цілям і забезпечують у процесі свого функціонування досягнення заданого результату, певних меж розвитку і моральних якостей особистості.

Напрями реалізації програми спрямовані на забезпечення умов для гармонійного розвитку дитини, реалізації та вдосконалення творчого потенціалу особистості, формування її загальної культури, адаптації до життя в суспільстві й створення основ для усвідомленого вибору та освоєння професії, визначають основи технології саморозвитку та самовиховання особистості.

Метою виховної роботи є формування у вихованців системи цінностей, ідеалів і пріоритетів особистості громадянина України, що сприяють обранню стилю поведінки

та становленню особистості як патріота, творця, проектувальника власного життя.

Для досягнення означеної мети передбачено **реалізацію таких завдань:**

- дотримання принципів виховання, визначених концептуальними засадами Національної програми;
- підпорядковування цілей, завдань, форм виховної роботи з учнями вихованню духовно збагаченої особистості, морально і фізично здорової, гармонійно розвиненої, гуманної, зі стійкими моральними переконаннями, свідомого громадянина України;
- створення системи формувань життєвої компетенції учнів;
- формування змісту виховного процесу та системи виховної роботи на основі впровадження національних та загальнолюдських цінностей у всі сфери діяльності;
- оптимальне поєднання форм організації виховної роботи: індивідуальної, групової, колективної;
- створення належних умов для особистісного зростання кожного вихованця;
- співпраця з органами учнівського самоврядування;
- інтеграція зусиль батьківської громади, представників державної влади, громадських та благодійних організацій, правоохоронних органів та установ системи охорони здоров'я.

Перед учнівсько-педагогічним колективом постають такі **завдання:**

- **загальнодержавного рівня:** виховання громадянина, формування рис національної самосвідомості, просоціальної поведінки, високої відповідальності та дисциплінованості; виховання людини, яка здатна захищати державні інтереси України;
- **шкільного рівня:** формування наукового світогляду та внутрішньої потреби у самонавчанні; формування вміння взаємоіснувати з членами різновікового первинного колективу;
- **родинного рівня:** привласнення позитивних цінностей сучасної сім'ї, реалізація замовлень батьків щодо морально-естетичного розвитку їхніх дітей;

– **особистісного рівня:** реалізація індивідуальних прагнень вихованців, розвиток організаторських, комунікативних, творчих здібностей; сприяння у самовдосконаленні та саморозвитку вихованців, морально-етичне становлення особистості.

Процес поетапної реалізації програми забезпечує становлення особистості:

- **Я – Особистість** (виховання пріоритетів своєї країни);
 - **Я – Гімназист** (формування пізнавальних цінностей);
 - **Я – Громадянин України** (становлення громадянської позиції та національної самосвідомості).
 - **Бути патріотом** (формування патріотичної свідомості).
- Форми реалізації програми: анкетування, спостереження; лекція, бесіда, диспут; екскурсії, творчі конкурси, змагання, зустрічі, перегляд відеофільмів, колективні творчі справи; співпраця з учнівським самоврядуванням.

Кінцевим результатом роботи за проектом «Я – громадянин України» є:

- забезпечення духовно-морального зростання кожної особистості, яка займає активну життєву позицію, здатна до самопізнання, самовизначення, самовдосконалення, відзначається просоціальною поведінкою, самоствердження, самореалізації, проектування та творення власного життя;
- усвідомлення учнем ролі знань у житті людини, оволодіння етикою взаємовідносин «учень – вчитель», «учень – учень», виконання розпорядку роботи гімназії та покладених на кадета обов'язків, уміння користуватися правами учня, сприяти формуванню доброзичливості у спілкуванні, поваги один до одного; виховання свідомої дисципліни та поведінки гімназистів;
- переконання учнів у тому, що справжній громадянин займає активну життєву позицію, проявляє патріотичну свідомість, вивчає історію, культурну, духовну спадщину українського народу, готовий до захисту Вітчизни.

Тематика виховних годин (18 год. на рік)

РОЗДІЛИ ПРОГРАМИ:

Розділ І

«Я – Особистість»

Учні мають знати	Учні мають досягти
<ul style="list-style-type: none"> – духовно-моральну культуру особистості; – норми культури спілкування, цінності особистісного життя. 	<ul style="list-style-type: none"> – вміння цінувати себе як унікальну і неповторну особистість; – вміння визначати свій соціальний статус у соціумі. Становлення людини як особистості; – вміння самовдосконалюватися, самостверджуватися, самовиховуватися і самореалізовуватися; – формування інтелігентної людини, орієнтованої на загальнолюдські цінності.

1. «Мої цінності»

Зміст: ознайомити учнів з поняттями «життя», «цінність»; визначити їх складові; вчити вихованців аналізувати свої вчинки, вчинки оточуючих.

«Пам'ятай! Життя — це дар, великий дар. І хто його не цінує, той цього дарунка не заслуговує». (Леонардо да Вінчі)

Форма: колаж.

2. «Світ моїх захоплень»

Зміст: проаналізувати свою діяльність, об'єктивно її оцінити.

Форма: тренінг.

3. «Карта мого життя»

Зміст: формувати в учнів свідоме ставлення до вибору майбутньої професії; навчати аргументовано відстоювати власну думку, розвивати мислення; виховувати свідоме ставлення до навчання, розуміння його необхідності в житті.

Форма: презентація.

4. «Добра людина та, що творить добро чи та, що не робить зла?»

Зміст: з'ясувати поняття «добро», «зло»; формувати найвищі людські цінності: ввічливість, милосердя, людську гідність, чуйність, любов і повагу до ближнього.

Форма: дискусія. «Перед розумним треба схилити голову, а перед добрим стати на коліна». (В. Гете). «Доброта – це те, що може почути глухий і побачити сліпий».

5. «Бережи честь змолodu»

Зміст: сприяти самоаналізу й самовихованню учнів через роздуми про найвищі моральні принципи, розвивати й поглиблювати їхні почуття честі та гідності, важливих для громадянської зрілості людини.

Форма: година спілкування.

6. «Я буду здоровим!»

Зміст: з'ясувати сутність понять «здоров'я» та «здоровий спосіб життя»; поглибити знання, уміння і навички здорового способу життя підлітків з метою попередження небезпечної поведінки.

Форма: тренінг.

Розділ II

«Я – гімназист»

Учні мають знати	Учні мають досягти
<ul style="list-style-type: none"> – важливість уміння вчитися; – усвідомлення себе як члена первинного соціального середовища; – формування лідерських якостей. 	<ul style="list-style-type: none"> – засвоєння своїх прав та обов'язків, осмислення власної ролі у життєдіяльності класу, закладу; – вміння самостійно планувати, організовувати і виконувати роботу; – формування управлінських умінь; – вміння аналізувати, прогнозувати, регулювати свою діяльність, об'єктивно її оцінювати.

1. «Мої права, мої обов'язки»

Зміст: виділити відмінності між правами та обов'язками учнів; виробляти навички правомірної поведінки, негативного ставлення до правопорушень, уміння протистояти негативним впливам.

Форма: бесіда, круглий стіл.

2. «Творчий портрет класу»

Зміст: з'ясувати бачення свого місця в класному колективі.

Форма: презентація.

3. «Моя участь у шкільному учнівському самоврядуванні»

Зміст: допомогти сформувати активну життєву позицію.

Форма: презентація.

4. «Інформаційне суспільство. Місце “віртуалки” в житті підлітка»

Зміст: з'ясувати роль Інтернету в житті підлітка, визначити рівень небезпеки «віртуального світу».

Форма: диспут.

5. Анкета «Методика незакінчених речень...»

Зміст: розвивати вміння об'єктивно оцінити свою діяльність в закладі.

Форма: анкетування.

Розділ III
«Я – Громадянин України»

Учні мають знати	Учні мають досягти
<ul style="list-style-type: none"> – почуття відповідальності; – спрямованість робити позитивний внесок у суспільство; – вміння і навички інформаційного пошуку та спілкування; – уміння і навички активної участі та відповідальної дії. 	<ul style="list-style-type: none"> – формувати громадянську позицію, національну свідомість, політичну та правову культуру; – виховувати свідомого громадянина, патріота. Виховувати повагу до Конституції України і державної мови; – розвивати критичне мислення.

1. «Доблесть і слава захисників Вітчизни»

Зміст: виховувати патріотизм, любов до Батьківщини.

Форма: бесіда.

2. «Державні та народні символи України»

Зміст: формувати національну свідомість.

Форма: гра-вікторина.

3. «Чи є актуальним поняття “патріотизм молоді”?»

Зміст: визначати життєві пріоритети молодого покоління.

Форма: диспут.

4. «Що таке мужність?»

Зміст: визначити поняття «мужність» з допомогою однолітків, людей старшого покоління.

Форма: інтерв'ю.

5. «Видатні вчені України»

Зміст: познайомити з видатними постатями держави, формувати громадянську позицію, національну свідомість.

Форма: усний журнал.

6. «Громадянин і патріот України сьогодні».

Зміст: виховувати свідомого громадянина, патріота.

Форма: тренінг.

7. «Мальовнича Україна»

Зміст: розвивати почуття гордості за нашу державу.

Модуль «Бути патріотом»

Пояснювальна записка

Модуль «Бути патріотом» розрахований на учнів 5-9 військово-гімназійних класів. Програма визначає зміст, основні шляхи розвитку військово-патріотичного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі і спрямована на виховання патріотизму та формування рис громадянина.

Модуль є певною системою змісту, форм, методів і прийомів педагогічних дій, ґрунтується на принципах соціальної активності, індивідуалізації, вмотивованості та взаємодії особи і колективу, має вагоме значення для вирішення виховних і соціальних проблем.

Актуальність. Патріотичне виховання молоді – це системна і цілеспрямована діяльність з формування у вихованців високої патріотичної свідомості, відчуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського і конституційних обов'язків із захисту інтересів Батьківщини. Виховання патріотизму у підростаючого покоління покликане дати новий імпульс духовному оздоровленню нації, формуванню в Україні громадянського суспільства.

Зазвичай, патріотизм ідентифікується з такими якостями особистості, як любов до великої і малої Батьківщини, шана сімейних традицій, готовність виконати конституційний обов'язок перед Батьківщиною. Тому завдання військово-патріотичного виховання підростаючого покоління є актуальним і потребує негайного вирішення на всіх рівнях: від родини до держави.

Мета: розвивати почуття патріотизму як одну з найважливіших духовно-етичних і соціальних цінностей; виховувати почуття вірності конституційному та військовому обов'язку в умовах мирного і військового часу, високої відповідальності та дисциплінованості.

Завдання модуля:

- Створити умови для формування духовно і фізично здорової людини, яка нерозривно пов'язує свою долю з майбутнім рідного міста, краю і країни.
- Виховувати морально-етичні взаємини в родині учнів.
- Створити умови для формування здібності до сприйняття добра, справедливості, краси навколишнього світу.
- Виховувати людину, яка здатна стати на захист державних інтересів України.
- Виховувати шанобливе ставлення до військовослужбовців і особливо до ветеранів Великої Вітчизняної війни та осіб, прирівняних до них.
- Формувати почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, традицій, культурних та історичних цінностей.
- Виховувати громадянські почуття і свідомість, повагу до Конституції і законів України, соціальну активність та відповідальність за доручені державні й громадські справи.
- Формувати здібності до самостійного адекватного оцінювання подій, що відбуваються в державі й світі.
- Формувати прагнення досягти високого рівня фізичної підготовки та витривалості.

Очікувані результати:

I. Учні повинні: 1. Відчувати любов до свого рідного краю, Батьківщини, народу. 2. Поважати державні та родинні закони, звичаї, традиції. 3. Відчувати свою належність до України. 4. Прагнути до збереження та примноження духовного і матеріального багатства українського народу. 5. Усвідомлювати та сповідувати моральні й культурно-національні цінності. 6. Шанобливо ставитися до державної символіки. 7. Розуміти особисту відповідальність за власні вчинки. 8. Свідомо ставитися до законів своєї держави. 9. Дотримуватися правил та норм поведінки, соціально значимих для суспільства.

10. Займати активну життєву громадянську позицію. 11. Поважати представників інших народів, їхні права та культурно-національні цінності.

II. Учні повинні знати: 1. Основні поняття (державна, патріот, нація, громадянин, мораль, право, духовність...). 2. Історію, культуру та традиції українського народу й рідного краю. 3. Історію, культуру та традиції інших народів, які проживають в Україні. 4. Державну символіку. 5. Конституцію та деякі інші закони України. 6. Свої права, свободи та обов'язки. 7. Основи спеціальних військових і військово-технічних знань.

III. Учні повинні вміти: 1. Відстоювати власні інтереси та інтереси своєї держави. 2. Захистити себе, рідних, Батьківщину в разі необхідності. 3. Узгоджувати власні інтереси із суспільними вимогами. 4. Адекватно оцінювати політичні події, що відбуваються в державі та світі. 5. Усвідомлено розставляти життєві пріоритети.

2.3. Впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу превентивної програми «Здорова особистість – здорова нація»

Пояснювальна записка

Відповідно до концепції формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу, основними завданнями цієї програми є:

- створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів;
- забезпечити соціально-психологічну діяльність, педагогічно зорієнтовану на протидію втягуванню дітей і молоді в негативні ситуації;
- надавати комплексну психолого-педагогічну та медико-соціальну допомогу тим неповнолітнім, які її потребують;

– забезпечити адекватну соціальну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили протиправні дії або вживають психоактивні речовини;

– утверджувати принципи загальнолюдської моралі, справедливості, патріотизму, працелюбності;

– допомогти вихованцям суттєво збагатити знання й оволодіти мистецтвом самовиховання; викликати в кожного бажання свідомого прагнення до вдосконалення власного «Я»;

– стимулювати учнів до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти формуванню просоціальної поведінки, привчаючи з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я. Програма складається з таких розділів: I. «Пізнай себе», II. «Гармонія душі і тіла», III. «Закон один для всіх», IV. «Здоровий дух дає здорове тіло», V. «Створи себе сам», VI. «Я – особистість», VII. «Я – за здоровий спосіб життя», VIII. «Бути патріотом».

Розділ I «Пізнай себе»

Пам'ятка учневі: пам'ятай: світ людини і власний, неповторний духовний світ – лейтмотив життя людини. Задумайся над проблемами майбутнього життя, професійного самовизначення, вибору способу життя, пошуку його сенсу.

Вивчення власної особистості – важливий момент для становлення самосвідомості. Знання про себе сприяють адекватній самооцінці.

Класний керівник: має спонукати учнів до вивчення своєї особистості – її структури, джерела розвитку та вікових особливостей. Ознайомити із загальною структурою діяльності; дати рекомендації для самоосвіти: розкрити проблеми входження людини у світ матеріальної та духовної культури; прилучати до загальнолюдських цінностей; приділяти увагу проблемі самовиховання, допомогти знайти шляхи його здійснення. Пізнання людиною самої себе, таємниць свого життя – один із духовних пошуків.

Програмні тези: особистість та її структура. Людина, індивід, індивідуальність. Самопізнання. Характер як неповторне,

стале, індивідуальне поєднання психологічних рис особистості. Виявлення характеру через вчинки. Вольові риси характеру. Самовиховання як необхідна умова розвитку особистості. Прагнення до ідеалу. Мистецтво стати і бути людиною. Само-свідомість. Самооцінка. Сенс життя. У пошуках сенсу життя. Сучасний світ та проблеми людини. Мораль, моральність, духовність. Основні критерії моралі. Молодь у сучасному світі. Культура поведінки, етикет. Реалізація можливостей особистості в сучасному світі. Бути особистістю. Мистецтво бути собою.

Види діяльності:

5-8 класи: година спілкування «Краса справжня і штучна»; усний журнал «Кодекс моральних цінностей»; мозкові штурми «Спілкування – це...», «Що заважає людям поводитися гідно?»; тестування; анкетування; творчі роботи; інформаційне повідомлення «Толерантна людина»; рольова гра «Цивілізація».

9-11 класи: година спілкування «Моє майбутнє»; диспут «У чому сенс життя?»; усний журнал «Загальнолюдські цінності», інформаційні повідомлення «Три сторони спілкування», «Слухати – розуміти – взаємодіяти»; семінари; тестування; анкетування, творчі роботи; тренінги.

Опорні поняття: особистість, індивід, індивідуальність, самопізнання, самосвідомість, самооцінка, мораль, моральність, духовність, етикет.

У записник учня: «Найпрекрасніші і, в той же час, найщасливіші люди ті, хто прожив своє життя, піклуючись про щастя інших» (В. Сухомлинський); «Людина, яка думає тільки про себе і шукає в цьому свою вигоду, не можна бути щасливою» (Сенека); «Без будь-якої мети і прагнення до неї – не живе жодна людина. Втративши мету і надію, людина здатна перетворитися на чудовисько ...» (Ф. Достоєвський); «Сенс нашого життя – безперервний рух»; «У кого немає цілі, той не знаходить радості ні в якому занятті» (Г. Лессінг); «Ціль життя є серцевина людської гідності і людського щастя» (К. Ушинський); «Горе людям, які не знають сенсу життя свого» (Б. Паскаль).

Розділ II

«Гармонія душі і тіла»

Пам'ятка учневі: «Сили тілесні з душевними є в такому тісному союзі, що від переважування однієї і друга терпить недостачу» (О. Духнович). «Чистота тіла досягається миттям, чистота душі – лише правдивістю» (народна мудрість). «Гігієна духу має на увазі і гігієну тіла» (О. Реріх).

Класний керівник: повинен вміти проектувати модель особистості, розвиток її організму, сприяти усвідомленню учнями, що фізичне удосконалення тісно пов'язане з духовним і моральним. Розвивати у дітей інтерес до здорового способу життя. Виховувати почуття гідності, гуманізму, кращі риси особистості: людяність, милосердя, співчуття, взаємоповагу, взаєморозуміння.

«Найважливіше із людських зусиль – прагнення до моральності. Від неї залежить наша внутрішня стійкість і саме наше існування. Лише моральність у наших вчинках надає красі й гідності нашому життю. Зробити її живою силою і допомогти чітко усвідомити її значення – головне завдання освіти» (А. Ейнштейн).

Програмні тези: турбота про гігієну тіла – це турбота про фізичне здоров'я і духовне одночасно. Фізичне удосконалення. Біблійне вчення та давня мудрість про фізичне удосконалення людини. Фізична саморегуляція. Моральний ідеал. Ідеальне. Рушійні сили ідеалу. Модель сформованої особистості. Гармонія душі і тіла. Життєві цілі та сенс життя.

Види діяльності:

5-8 класи: години спілкування: «Гармонія душі і тіла», «Життя поруч»; диспути: «Якою повинна бути мета життя?», «Життя повинне бути красивим – ви погоджуєтесь чи ні?»; валеологічний альманах «Ти і твоє здоров'я»; урок-заочна зустріч «Загартовування організму за методами П. Іванова, М. Бутейка, Б. Толкачова, С. Русової»; родинні зустрічі; мандрівки в природу; поради лікарів, психологів; інформаційне повідомлення «Дружба і кохання в нашому житті»; рольові ігри; «Чорнильна пляма», «Варіанти поведінки»; вправа-дискусія «Як вберегти-ся від...»; тестування; анкетування; тренінги.

9-11 класи: година спілкування «Секс у нашому житті»; диспути: «Що таке життєві цілі?», «Що таке дисгармонія?»; валеологічний альманах «Гармонія душі і тіла»; круглий стіл «Гігієна духу і гігієна тіла»; день відкритих дверей «Здоров'я людини та шкідливі звички»; інформаційні повідомлення «Коли ви ризикуєте?», «Етапи набуття навичок впевненості»; вправа «Безпека – небезпека»; поради лікарів, психолога; тестування, анкетування, тренінги.

Навчання підлітків-лідерів (напрямок – тютюнокуріння):

- сучасний світ і людина, що курить;
 - подорож по країнах світу (інформація: як різні народи ставляться до людей, що курять;
 - вимоги держави, суспільства (приклад: Італія – куріння дорівнює вбивству);
 - як перешкодити звичці курити? (Рольові ігри, тести).
- Правоосвітницька робота підлітків-лідерів серед однолітків:**
- Це необхідно знати про тютюн.
 - Сучасна цивілізація і людина, що курить...
 - Тютюн завойовує світ.
 - Куріння – шкідлива звичка чи...
 - Чому люди курять? Як сказати «Ні»?
 - Що стоїть за димовою завісою?
 - Обережно – дівчина!
 - Куріння чи здоров'я – вибирайте самі.

Опорні поняття: гармонія, людяність, милосердя, співчуття, взаємоповага, взаєморозуміння, сенс життя, ідеал, саморегуляція.

У записник учня: «Будь-яке суспільство, в якому громадяни думають про почесті і задоволення, будь-яке суспільство, яке припускає насильство, несправедливість, будь-яке "суспільство" в якому люди не відчувають ні найменшого довір'я один до одного, будь-яке суспільство, члени якого ні до чого не прагнуть, – приречене» (А. Моруа); «Найсильніший той, хто має владу над собою» (Сенека); «Ціль життя в тому і полягає: жити так, щоб і після смерті не помирати» (М. Джаліль); «Горе людям, які не знають сенсу життя свого» (Б. Паскаль); «Ціль життя є серцевина людської гідності і людського щастя»

(К. Ушинський); «Наше тіло є ніби міцним скріпленням, що поєднує і фізичні складові людського організму, і духовні» (О. Реріх).

Розділ III

«Закон один для всіх»

Пам'ятка учневі: пам'ятай, «Закон захищає і оберігає передусім тебе, твою сім'ю, твоє щастя, майбутнє твоїх дітей» (В. Сухомлинський); «Наша повага до загальних правил моральності і є власне почуття обов'язку» (А. Сміт); «Порушувати закон – все одно, що рубати сук, на якому ми сидимо» (В. Сухомлинський).

Класний керівник: повинен ознайомити учнів з Конвенцією про права дитини, виховувати в них повагу до основних обов'язків людини і громадянина; поглибити та зміцнити правові знання учнів; розширити правознавчий світогляд, виховувати інтерес до правових знань; популяризувати правові закони; формувати правову культуру школярів, моральні почуття, які б регулювали їхню поведінку; почуття законності обраної мети, правомірності шляхів і засобів їх реалізації, справедливості, відповідальності тощо. Виробити у дітей навички і звички високоморальної поведінки. Формувати активну позицію в соціальній сфері, тобто негативне і нетерпиме ставлення до проявів девіантної поведінки іншими та аморальних вчинків.

Програмні тези: правопорушення і злочин. Правопорушення і юридична відповідальність. Причини злочинності в нашому суспільстві. Робота державних органів і громадськості, спрямована на попередження правопорушень і злочинності. Особливості кримінальної відповідальності стосовно неповнолітніх. Злочин і покарання. Права дітей у Конституції України, Конвенції про права дитини, інших документах. Поговоримо про Закон. Для чого потрібні закони? Права і обов'язки громадян України.

Види діяльності:

5-8 класи: година спілкування «Знаємо свої права, виконуємо свої обов'язки» (до річниці ухвалення Генеральною

Асамблеєю ООН «Конвенції про права дитини»); гра «Чарівна регата» на тему «Діти та їх права»; диспути: «Зобов'язаний бути громадянином», «Дорожи дружбаю», «Кого можна назвати культурною людиною?»; тематичний вечір «Ти громадянин вільної України»; зустрічі з працівниками правоохоронних органів; тренінги; інформаційне повідомлення «Конвенція ООН про права дитини – головний міжнародний документ щодо захисту дітей»; вправа «Права дитини у малюнках».

9-11 класи: юридичні аукціони; брейн-ринги правознавців; години спілкування: «Закон і право», «Знай свої права», «Конвенція ООН про права дитини»; ігри: «Правовий ринг», «Чарівна регата», «Що? Де? Коли?»; диспути: «У чому сенс і щастя життя?», «У чому краса людини»; тематичні вечори: «Злочин і покарання», «Поговоримо про Закон»; зустрічі з працівниками правоохоронних органів; тренінги.

Навчання підлітків-лідерів та їхня правоосвітницька робота серед однолітків (напрям – права дитини та захист її здоров'я):

– Державні установи, громадські організації, що забезпечують твій соціальний захист. Законодавство України про соціальний захист дітей та молоді.

– Коли у тебе виникла потреба у захисті? Як потрібно діяти. До кого звернутися?

– Твої права. Як ними користуватися?

– Конституція України – основний Закон держави, за яким повинен жити.

Основні поняття: закон, порушення, злочин, юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, соціальний захист.

Знаємо свої права, виконуємо свої обов'язки

Обов'язки дітей:	Права дітей:
1. Систематично та глибоко оволодівати знаннями та навичками.	1. Право на життя.
2. Дотримуватись вимог законодавства України.	2. Право на охорону здоров'я.

3. Дотримуватись моральних та етичних норм.	3. На здобуття освіти шляхом вибору різних форм навчання.
4. Виконувати вимоги Статуту школи.	4. Право брати участь у різних олімпіадах, конкурсах.
5. Берегти природу, пам'ятки історії та культури.	5. Право брати участь у громадському самоврядуванні школи.
	6. Право брати участь у діяльності об'єднань громадян.

Розділ IV

«Здоровий дух дає здорове тіло»

Пам'ятка учневі: пам'ятай, здоров'я – це не тільки відсутність хвороби, але й стан найбільшого фізичного, психологічного, соціального благополуччя; «Бережи одяг поки новий, а здоров'я – доки молодий» (народна мудрість).

Класний керівник: має ознайомити учнів з науковим поглядом на проблеми життя і довголіття, з уявленням про життя та з системами здоров'я видатних людей світу. Сприяти розвитку інтересу до проблеми довголіття, бережного ставлення до здоров'я. Виховувати почуття відповідальності за життя і довголіття своє та своєї нації.

Проблемні тези: довголіття людини. Від чого воно залежить? Ти і твоє здоров'я. Принципи продовження життя людини. Наукові методи продовження життя людини. Можна купити все, купити не можна здоров'я. Раціональне харчування. Харчування як джерело енергії. Вітаміни – регулятори різних життєвих процесів організму.

Види діяльності:

5-8 класи: тест «Чи маєте ви загрозу для свого здоров'я» години спілкування: «Курити – здоров'ю шкодити», «Всі ми господарі природи, то ж збережемо її вроду»; валеологічні ігри, бліц-ринги; години здоров'я «Одна із умов одужання – бажання бути здоровим»; свято «Острів здоров'я – дитинства край. Завжди для себе його відкривай»; день відкритих дверей «Здоров'я дитини та шкідливі звички»; спортивне свято «Тато, мама і я – спортивна сім'я»; мозковий штурм «Ситуації, в яких є ризик зашкодити своєму здоров'ю»; дискусія

«Що робити, якщо друг почав вживати наркотики»; тестування; анкетування; тренінги.

9-11 класи: тест «Чи доживеш ти до 70-ти років?»; година спілкування «Проблеми життя і довголіття»; валеологічний альманах «Роздуми про здоров'я»; година здоров'я «Здоров'я маємо – не дбаємо, а згубивши – плачемо»; урок-зустріч «Загартовування організму за методом М. Бутейка»; клуб знавців «Найбільше багатство – здоров'я»; зустріч з лікарями «У країні Здоров'я»; мозковий штурм «Ситуації, які потребують відповідальних рішень»; рольова гра «Як показати свою незгоду»; тестування; анкетування; тренінги.

Навчання підлітків-лідерів (напрямок – профілактика СНІДу та ХПСШ):

– ХПСШ. СНІД. Про це необхідно знати.

– Відверто про таємне. Проблеми ранніх статевих стосунків. Небезпечний секс та його наслідки.

– Традиції сексуальних стосунків в українській родині. Дівоча цнотливість, юнацьке лицарство – запорука здорової сім'ї, здорової нації.

Правоосвітницька робота підлітків-лідерів серед однолітків:

– СНІД і наркотики – дві хвороби, що знищують людину.

– Що необхідно знати про сексуальні стосунки дівчини та юнака. Як розібратися в сексуальних цінностях.

– СНІД як наслідок безвідповідального кохання. Що треба знати, щоб не захворіти на СНІД.

– ХПСШ. Проблеми людей, що хворіють на ХПСШ. Інформація про сучасні засоби попередження захворювання на СНІД і ХПСШ. Де і хто може тобі допомогти в разі, якщо ти захворів.

Опорні поняття: життя, довголіття, валеологія, режим, зусилля, право просвітництва.

У записник учня:

Поради: щоб стати здоровим, потрібно докласти власних зусиль, постійних і значних (М. Амосов). Німецький лікар Христофор Гуфеланд для тих, хто бажає довго прожити, радить:

1. Не те нас харчує, що ми їмо, те харчує, що перетравлюється.
2. Хто хоче жити довго, хай їсть довго, повільно, бо їжа в роті повинна пройти і ступінь обробки, й асиміляцію.
3. Треба уникати під час пиття й їжі швидкого переходу від теплого до холодного.
4. Під час їжі не треба читати, щось завчати або працювати головою. Веселість – один із засобів, що допомагає травленню, а отже і продовжує життя.
5. Не треба наїдатись до того, що раптом відчуваєш в себе шлунок.
6. Треба вживати більше рослинної їжі, ніж тваринної.
7. Ніщо так не шкодить здоров'ю, як їжа без режиму.
8. Люди, які п'ють тільки воду, мають кращий апетит і краще зберігають свої почуття й пам'ять, ніж ті, котрі п'ють вино.
9. Немає кращої радості для продовження життя, ніж та, що ми відчуваємо серед нашого сімейства, у спілкуванні з приємними людьми, серед насолодження красою природи.
10. Серед довгожителів немає ледарів, ненажер і п'яниць.

Розділ V

«Створи себе сам»

Пам'ятка учневі: ніколи не забувай, що ти живеш серед людей. Не завдай шкоди, образи, неспокою, тяжких переживань іншій людині. Людина народжується для того, щоб залишити після себе слід вічний. Людина – господар своїх бажань. «Найбільша перемога – це перемога над собою» (Л. Леонов). Примушуй себе робити те, чого не хочеться, але треба. Справжня людина вміє наказувати собі і бути слухняною своїй суворій волі. «Краща у світі мета – стати хорошою людиною!» (Цицерон).

Класний керівник: пріоритетним напрямом виховання є «утвердження принципів загальнолюдської моралі, справедливості, патріотизму, працелюбності, інших доброчинностей...». Формування усвідомленого, дієвого ставлення учнів до засвоєння загальнолюдських моральних цінностей, терпимого ставлення до старших, хворих, знедолених, розу-

міння недоторканості особи, необхідності боротися проти зла. «Виховання є передання найкращих моральних заповітів і знання попередніх поколінь, для того, щоб із дитини виробилася людина у найкращому значенні слова, найкраще фізично й інтелектуально пристосована до умов життя» (С. Русова).

Програмні тези: Хто я є? Мої найкращі риси. Яким я себе бачу? Мої ідеали. Самоконтроль за власною поведінкою. Я пізнаю себе. Самовиховання. Мої моральні цінності. Цінності особистого життя. «Повага до людей є повагою до самого себе» (Д. Голсуорсі). Самоповага і самооцінка. Культура здоров'я і здоровий спосіб життя.

Види діяльності:

5-8 класи: захист проекту «Світ моїх захоплень»; година спілкування «Створи себе сам»; відверта розмова «Який я є?»; психологічні практикуми «Знайти себе», «Віра в себе», «Захист самохарактеристик»; зустрічі з психологом; анкетування; тестування; діагностування; тренінги; виставки технічної творчості.

9-11 класи: круглий стіл «Мое майбутнє»; вечір «Доброта душі людської»; година спілкування «У чому щастя людини?»; рольова гра «Шукаю свою професію»; анкета «Чому я такий?»; тест «Я і здоровий спосіб життя»; зустрічі з психологом; тренінги; мозковий штурм «Проблеми підлітків сьогодні».

Навчання підлітків-лідерів (напрямок – культура здоров'я і здоровий спосіб життя):

- самоконтроль і самооцінка фізичного та психічного розвитку підлітка-хлопчика (тести);
- самоконтроль і самооцінка фізичного та психічного розвитку підлітка-дівчинки (тести).

Опорні поняття: мораль, патріотизм, працелюбство, добробчинність, справедливість, ставлення.

У записник учня: «Тільки те, до чого дійшов сам, – висікається в голові, серці, душі» (народна мудрість), «Самовиховання – це творення себе» (народна мудрість); «Найгірше, чого може навчитись молодь, легковажності. Бо вона породжує ті задоволення, з яких розвиваються вади» (Демокрит);

«Посійте вчинок – здобудете звичку, посійте звичку – і ви здобудете характер, посійте характер – і ви здобудете долю» (У. Теккерей); «Велика воля – це не тільки вміння щось побажати і досягти, але й уміння змусити себе відмовитись від чогось, коли це потрібно» (А. Макаренко).

Розділ VI «Я – особистість»

Пам'ятка учневі: пам'ятай: «Благодійна душа буде насичена, і хто напоїть інших, той сам наповнений буде» (Біблія). Поважай себе, тоді інші поважатимуть тебе.

Класний керівник (основні завдання):

- виховувати особистість учня у контексті народної духовності, формувати правову та національну свідомість;
- сприяти утвердженню принципів людської моралі, правди, доброти, справедливості, милосердя, працелюбності та інших добродітностей;
- виховувати активну самостійну особистість, свідомого громадянина України.

Стрижнем сучасного виховного процесу є виховання життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави.

Програмні тези: особистість. Чого я хочу? Що я можу? Що я повинен? Самовдосконалення і саморозвиток. Як сформувати свій стиль життя? Принципи мого життя. Принципи людської моралі. Свідомий громадянин України. Який він? Становлення людини як особистості. Бути особистістю. Потреба бути особистістю. Самооцінка та свобода особистості. Здатність бути особистістю. Цінні судження. Сходінки розвитку особистості. Наслідування ідеалу. Вплив середовища на становлення особистості. Як стати інтелігентною людиною? Орієнтування на загальнолюдські цінності.

Види діяльності:

5-8 класи: години спілкування «Що таке “Я”?», «Азбука здоров'я», «Допоможи собі», «Мої плюси і мінуси»; усні журнали «Дзеркало», «Рівний – рівному»; твір-мініатюра «Я власними очима», «Мое майбутнє»; ігри-вправи «Мое ім'я», «Хто я?»;

дискусія «Сенс життя. У чому він?»; конкурс «Намалюй себе»; анкетування; тестування; тренінги.

9-11 класи: психологічні практикуми «Вікові, фізіологічні та психологічні особливості. ЦЕ треба знати», «Без кого і без чого я не можу існувати?»; твір-роздум «Мое місце в житті»; години спілкування «Знайти себе», «У чому щастя людини?», «Мое майбутнє», «Що таке стиль життя?»; презентація книги В. Пекеліса «Як знайти себе»; анкетування; тестування; тренінги.

Навчання підлітків-лідерів (напрямок – культура спілкування)

Вчимося висловлювати власну точку зору; посилення на джерело, авторитет, думку; з'ясування думки співрозмовника; згода; заперечення; початок розмови; стимулювання розмови; припинення розмови; корекція розмови; оцінка висловлювання; узагальнення.

Правоосвітницька робота підлітків-лідерів серед однолітків:

- з українського етикету: як себе поводити сучасній молодій людині;
- толерантність – вимога часу чи моральна категорія.

Опорні поняття: цінність, відповідальність, самооцінка, позиція, суб'єктивність, самосвідомість, рефлексія, особистісна культура, моральність, духовність, самовдосконалення, саморозвиток.

Розділ VII

«Я – за здоровий спосіб життя»

Пам'ятка учневі: пам'ятай, «У здоровому тілі – здоровий дух», пияцтво і злочинність – невіддільні, тютюновий дим – отрута, венеричні хвороби та СНІД – небезпечні для життя, наркотики – «міна повільної дії».

Класний керівник: повинен ознайомити учнів:

- з історією виникнення паління, із його шкідливістю для організму, сприяти усвідомленню школярами негативного впливу паління на організм і здоров'я людини;
- із шкідливим впливом наркотиків на організм, з причинами їх вживання і статистичними даними соціально-демографічного аналізу. Розвивати почуття відповідальності

за свої вчинки, захоплення, уміння об'єктивно аналізувати соціальне зло – наркоманію;

– із шкідливістю вживання алкоголю, з причинами заборони державою вживання алкоголю, із даними соціологічних досліджень;

– із захворюванням на СНІД, венеричними хворобами, зі шляхами зараження та засобами лікування, профілактики, захисту від вірусу.

Виховувати почуття людської гідності, критичне ставлення до своєї поведінки та поведінки своїх друзів, виховувати велику силу волі, рішучість, високу свідомість у підростаючого покоління, самосвідомість, інтерес до здорового способу життя.

Проблема очима:

- юриста: «Шкідливі звички: причини і наслідки»;
- нарколога: «Медичне позбавлення від шкідливих звичок»;
- венеролога: «Чума століття»;
- психолога: «Профілактика девіантної поведінки учнів».

Програмні тези: людина та здоров'я. Здоровий спосіб життя. Регуляція життєдіяльності організму людини. Взаємозв'язок життєдіяльності людини, систем органів та їх функцій. Оригінальні погляди на загартування, харчування, спосіб життя. Алкоголізм, куріння, наркоманія, токсикоманія: поширення, форми прояву і стадії розвитку. Вплив шкідливих звичок на психіку людини. Профілактична робота.

Види діяльності:

5-8 класи: тижні здорового способу життя; круглий стіл «Правова відповідальність неповнолітніх»; години спілкування: «Умій сказати “Ні!”», «Наше здоров'я і наркотичні речовини», «Алкоголь – ворог здоров'я»; «Нікотин і підліток»; усний журнал «Вибирай сам – тютюн чи здоров'я»; конкурс плакатів «Шкідливі звички та їх наслідки»; конкурс «Шкідливі якості речовин та наслідки їх вживання»; зустрічі з лікарями, психологом, юристом; конкурс учнівських рефератів «Знати і виконувати закон»; мозкові штурми: «Що ми знаємо про наркотичні речовини?», «Засоби реклами»;

вправа «Створи антирекламу»; тестування, анкетування, тренінги,

9-11 класи: участь у тижні здорового способу життя; конференція «Підліток і закон»; години спілкування: «Наркоманія і СНІД», «Кохання і секс», «Вплив наркотичних речовин на людину»; лекції; індивідуальні бесіди; усний журнал «Ми – за здоровий спосіб життя»; рейди «Підліток»; зустрічі з лікарями, психологом, юристом; аукціон «Що означає здоровий спосіб життя?»; вправа «Коло асоціацій зі словом “залежність”»; дискусія «Яка моя особиста позиція»; тестування, анкетування, тренінги.

Навчання підлітків-лідерів (напрям – профілактика наркоманії):

Тобі необхідно знати: особливості наркотизації в підлітковому віці.

Тобі необхідно вміти: орієнтуватися в середовищі підлітків, що вживають наркотики; виробити свою лінію поведінки; володіти різнобічною інформацією про наркотики.

Тобі необхідно: визначитись, чи можеш ти самотійно діяти; залучити в разі потреби до співбесіди однолітка; довести йому необхідну інформацію; переконати зупинитись; залучити до просвітницької роботи якнайбільшу кількість ровесників; створювати молодіжні гуртки, які здатні діяти в перешкоді розповсюдження наркотиків.

Правоосвітницька робота підлітків-лідерів серед однолітків:

Наркоманія – проблема особистості чи проблема людства?

Наркоманія – хвороба, що знищує твоє особисте «Я».

Вони вживають наркотики.

Наркоманія – шлях до злочину. Чи знаєш ти, що...

Вживаєш наркотичні речовини? Ти повинен знати, як протидіяти цій хворобі.

Ти потрапив у наркозалежність? До кого звертатися? Де ти можеш отримати допомогу?

Твоє власне здоров'я й особисте благополуччя не сумісні із вживанням наркотиків.

Опорні поняття: здоровий спосіб життя, регуляція, загартування, шкідливі звички, закон, тренінг.

У записник учня: «Якщо в країні багато злодіїв і п'яниць, то це завдає багато шкоди чесним людям» (А. Навої), «Хто вино любить, той себе губить» (прислів'я). «Людство могло б досягти неймовірних успіхів, якби воно було більш тверезим» (Й. Гете). «Не пийте вина, не засмічуйте серце тютюнищем – і ви проживете стільки, скільки прожив Тиціан» (І. Павлов). «Від куріння тупієш. Куріння – хороша річ для бездіяльних людей» (Й. Гете). «Люди, невже вам не страшно. Поспішіть, відверніть зло. Щоб глуха байдужість вам на совість каменем не лягла!» (Р. Гамзатов).

Розділ VIII «Бути патріотом»

Пам'ятка учневі: «Бути патріотом – значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного і політичного співжиття людей, що житимуть на українській землі» (В. Липинський). Виховання патріотизму підростаючого покоління покликане дати новий імпульс духовному оздоровленню нації, формуванню в Україні громадянського суспільства.

Класний керівник: повинен ознайомити учнів:

- з героїчною історією захисників Батьківщини;
- з системою формування життєвих компетенцій учнів;
- створенням індивідуального плану розвитку та вдосконалення творчого потенціалу особистості, що сприяють обранню стилю поведінки та становленню особистості як патріота, творця, проектувальника власного життя;
- з видатними постатями держави, їхньою громадянською позицією, національною свідомістю.

Програмні тези: патріотичне виховання – це систематична і цілеспрямована діяльність формування вихованців високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційних обов'язків із захисту інтересів Батьківщини; учень – патріот, я – захисник Вітчизни.

Види діяльності:

5-8 класи: бесіда з елементами гри «Дружна і щаслива українська родина»; спортивно-пізнавальні козацькі змагання

«Ми всі – нащадки славних козаків»; відвідування історичних пам'яток; вікторина «Моя земля – земля моїх батьків»; конкурс малюнків; родинні свята «Традиції моєї родини», «Генеалогічне дерево моєї родини»; виставка «Київщина – мій рідний дім»; бесіда-розповідь «Ми – громадяни України»; вікторини: «Пишаємося подвигами предків, вивчаємо і любимо історію України», «Український солдат – солдат-миротворець»; цикл бесід «Історія державної символіки»; дослідження-пошук: «Сто чудес України», «Видатні люди мого краю»; зустріч із героями сьогодення (ліквідаторами аварії на ЧАЕС); походи вихідного дня «Вивчаємо рідний край», години спілкування «Крилаті вислови відомих полководців».

9-11 класи: зустрічі і бесіди з воїнами-інтернаціоналістами «Забули б люди назавжди всі війни»; зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни «Ніхто не забутий, ніщо не забуте»; прес-конференція «Мої права – мої обов'язки»; години спілкування: «Політичне життя країни», «Доки ми живемо, ми у війни в полоні»; турнір ораторів «Який шлях розвитку нашої держави найкращий»; диспути: «Будувати життя чи пристосовуватися до життя?», «Уся суть нашого життя полягає в тому, що ми зобов'язані. Чи може бути інакше?»; презентація авторських проектів «Яким має бути сучасний політик?».

Навчання підлітків-лідерів:

- шанобливо ставитися до державної символіки;
- свідомо ставитися до законів своєї держави;
- усвідомлювати та сповідувати моральні та культурно-національні цінності;
- поважати державні та родинні закони, звичаї, традиції;
- дотримуватися правил та норм поведінки, соціально значимих для суспільства;
- займати активну життєву громадянську позицію;
- поважати представників інших народів, їхні права та культурно-національні цінності;
- відчувати свою належність до України.

Опорні поняття: держава, патріот, нація, громадянин, мораль, право, духовність, політичні події, життєві пріоритети, права, свободи та обов'язки, закони України.

У записник учню: «Бути патріотом – це значить бути українцем, виховувати в собі насамперед громадські, політичні, державотворчі прикмети: духовні вартості, вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану до своєї традиційної влади, загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості» (В. Липинський); «Сім'я – це серцевина, в якій людина повинна вчитися творити добро» (В. Сухомлинський); «Той, хто в біді кидає свій народ, стає його ворогом» (Ч. Айтматов); «Вітчизна – це не хтось і де, я – теж Вітчизна» (І. Світличний).

РОЗДІЛ III

**ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ
ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНО
ПОВЕДІНКИ УЧНІВ В УМОВАХ
ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

3.1. Особливості вживання психоактивних речовин підлітками та старшокласниками

Ситуація із вживанням психоактивних речовин в Україні досягла критичної межі. У середньому з 2012 по 2015 роки ріст числа дітей, взятих на медичний облік, збільшився у 3,7 рази. Важливим є той факт, що ближнє середовище, що оточує дитину, підлітка, – батьки і педагоги – також мають пристрасть до куріння, вживання алкоголю і, навіть, нерідко вживають наркотики. Орієнтовно, курять 40-50% батьків і 20-50% педагогів; до 80% вживають алкоголь. Від 2% до 6% батьків і педагогів вживають наркотики. Отже, проблема вживання неповнолітніми психоактивних речовин в Україні набула значного поширення і становить серйозну небезпеку для подальшого розвитку нашого суспільства. Профілактика наркоманії справедливо належить до найбільш пріоритетних соціальних проблем, і на її вирішення мають бути спрямовані скоординовані зусилля державних органів, медичних установ, силових структур, громадських організацій тощо.

Згідно з нашими дослідженнями, першою цигаркою українські підлітки затягуються у 12-13 років. В 14-15 років у багатьох з них куріння стає згубною звичкою. У рамках проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотиків ESPAD» у 2002 році було письмово опитано близько 6 тисяч школярів України. Ще до свого повноліття 82% українських юнаків та 72% дівчат мають досвід куріння; 29% юнаків та 12% дівчат мають досвід вживання наркотиків. Підліткова наркоманія здебільшого характерна для великих міст, у підлітковому середовищі популярні «легкі» наркотики: марихуана та гашиш. Марихуану вживали хоча б раз у житті 11% опитаних. На жаль, лише 64% підлітків 15-16 років вважають ці речовини шкідливими для здоров'я.

За останнє десятиліття зниження уваги суспільства до дітей і підлітків, погіршення якості їх життя, поява великої кількості «дітей вулиці», які опинилися поза школою, без

батьківської уваги, висока частота стресів у повсякденному житті призвели до зростання серед дітей та підлітків тих, хто вживає тютюн, алкоголь, психоактивні речовини. Зменшення числа установ, які організовують дозвілля дітей, заняття фізкультурою і спортом, активно цьому сприяє.

Особливості роботи зі школярами, які вживають психоактивні речовини, розглядають О. Балакірева, Т. Бондарь, Н. Бурмака, Б. Назаренко, Н. Максимова, О. Стойко, В. Оржеховська, О. Пилипенко, І. Топчій, О. Тютюнник, Т. Федорченко.

Аналіз сучасних досліджень І. Данченко, Н. Зимівець, В. Оржеховської, О. Тютюнник, І. Топчій, Т. Федорченко засвідчили, що 90,4% досліджуваних молодих людей епізодично вживали алкогольні напої. Досить великою є група респондентів, що часто вживає великі дози алкогольних напоїв один та більше разів на місяць. У стані сильного алкогольного сп'яніння хоча б раз за життя перебувало 38,2% старшокласників. Наведені дані дають змогу дійти висновку, що поширена в Україні традиційна культура вживання алкоголю серед сучасних підлітків слугує великим фактором ризику формування алкоголізму у молоді. Умови мікросоціального середовища, життєвий досвід та особливості світосприйняття, зокрема ставлення до ризику, впливають на формування таких особистісних рис молоді, що надалі виступають як детермінанти нарковживання. Це дає можливість дати прогноз щодо життєвого шляху молодих людей.

На формування залежності від психоактивних речовин впливає ряд зовнішніх соціокультурних, соціальних, природних, біогенетичних, психологічних факторів. О. Тютюнник звертає увагу на такі **диспозиції: особистісні та психобіологічні:**

- генетична обумовленість;
- схильність до депресивних станів, природні властивості людини;
- несформованість засобів психологічного захисту;
- підвищена емоційна збудливість, недостатність самостійного мислення;
- надмірна довіра до людей;

- нестійкість самооцінки;
- втрата життєвих інтересів;
- цікавість, прагнення до нових відчуттів, ризику, пригод.

Природні диспозиції:

- загострення соціально-економічних і політичних суперечностей;
- низький рівень життя, соціальне розшарування;
- нерозвиненість соціально-культурної сфери;
- наявність розгалуженого інформаційного простору, представленого великою кількістю ЗМІ, що популяризують зразки наркотичної поведінки, насилля і жорстокість через рекламу, телепередачі, кінофільми, Інтернет;
- зменшення молодіжних організацій, у яких відбувався природний процес соціальної інтеграції й особистісного самовизначення людини.

Соціокультурні диспозиції: послаблення і суперечливість культурних цінностей, нівелювання моральних норм і соціальних пріоритетів; руйнування традиційних ідеалів, духовних орієнтацій; успадковані й передані за традицією зразки поведінки у певних національних культурах; особливості історичної епохи.

Сімейні диспозиції: негативний приклад батьків, родичів і друзів; асоціальна спрямованість сім'ї; наявність сімейних проблем, конфліктність, дисгармонійність стосунків з батьками; низький рівень освіченості, грамотності батьків; жорсткий контроль, недовіра до молоді, неповага як до особистостей.

У своєму дослідженні ми спиралася на інформаційно-просвітницьку діяльність серед старшокласників у вигляді вечорів питань-відповідей, тематичних годин спілкування на тему «Наслідки вживання наркотичних речовин у дівчат (майбутніх матерів) і юнаків».

На таких заходах порушувалися питання поширення куріння серед дівчат. Зокрема, наголошувалося, що це, значною мірою, – данина моді. Шістдесят відсотків дівчат-курців вважають, що курити – це «привабливо», інші відповідають, що курять, «бажаючи сподобатися», «бажаючи привернути

до себе увагу». Часто дівчата починають курити в компаніях, де вважається, що дівчина, яка курить, «має кращий вигляд», «є самостійною», а тому й тягнуться до сигарети.

Цікаво, що дівчину тягне до куріння здебільшого сам процес, який набуває характеру своєрідного ритуалу. Вона неквапливо розкриває сигаретну пачку, виймає з неї сигарету, задумливо розминає її відманікюреними пальчиками, запалює від полум'я красивої запальнички або манірно піднесеного сірника, потім рука з сигаретою повільно рухається до попільнички, струшуючи попіл витонченим постукуванням пальця по сигареті, уміло пускаються димові кільця – безперечне свідчення досконалого володіння технікою куріння, що дає підстави вважатися цілком «сучасною». А чи корисно це? У дівчат, які почали курити, крім усіх інших бід, гірше розвиваються молочні залози, вони частіше, ніж їхні однолітки, хворіють на простудні захворювання, особливо бронхіт.

Важливо зазначити, що суттєво страждає й дітородна функція. У дівчат затримується статевий розвиток, а в жінок збільшується кількість випадків запальювальних та передпухлинних процесів. Дівчата повинні твердо пам'ятати, що від куріння жінка швидко старіє, у неї настає передчасне статеве в'янення.

Треба звернути увагу на той факт, що коли майбутня мати палить цигарку або хтось закурити у її присутності, і якщо в цей момент спостерігати, як б'ється серце майбутньої дитини, то відразу можна помітити прискорення пульсу. Адже тютюновий дим знижує постачання кисню до тканини організму, що росте, і зменшує плацентарний кровообіг. Не випадково медицина застерігає, що у вагітних жінок, що палять може трапитися викидень або народитися мертва дитина.

Таким чином, створення здоров'язбережувального превентивного середовища серед школярів у контексті профілактики вживання психоактивних речовин повинно органічно поєднуватися із заняттями, що присвячені формуванню у молоді прагнення до здорового способу життя, має бути складовою постійної, послідовної, систематичної роботи, яку слід проводити у загальноосвітніх навчальних закладах.

Отже, усвідомлюючи складність вирішення цієї проблеми, ми проаналізувати чинники захисту школярів від вживання психоактивних речовин.

Зупинимося детальніше на захисних чинниках.

Захисні чинники – це умови, які перешкоджають вживанню психоактивними речовинами. Фахівці відзначають, що захисних від наркотизації чинників набагато менше, ніж чинників ризику, і їх перелік, з погляду соціального, біологічного і психологічного аспектів життєдіяльності людини, не може бути визначений так чітко й однозначно, як перелік чинників ризику. Узагальнюючи дані вітчизняних і зарубіжних дослідників, розглянемо внутрішні і зовнішні захисні чинники, що виявляються на рівні особи і на рівні найбільш значущих спільнот, в які входить молодь.

Почнемо з *особистісних захисних чинників*. При розгляді чинників, що виявляються на рівні особи, дослідники зосереджують увагу переважно на умовах, які перешкоджають залученню до вживання психоактивних речовин і формуванню залежної поведінки, які можна об'єднати в дві групи. Першу групу захисних чинників складають умови гармонійного розвитку молоді людини і її успішної соціалізації, іншу – специфічні антинаркотичні установки, що одержали назву внутрішньоособистісний антинаркотичний бар'єр.

Гармонійний розвиток особи, безумовно, виступає як захисний чинник стосовно до можливості вживання психоактивних речовин.

Згідно із сучасним каузальним підходом до профілактики вживання ПАР, гармонійно розвинена особистість не потребує прийому ПАР для задоволення своїх насущних потреб. Відходу в наркотизацію у цьому випадку протиставляється самореалізація особи в суспільстві, розкриття її потенційних можливостей в соціально-прийнятному руслі. Таким чином, стратегічне завдання профілактичної діяльності полягає в тому, щоб створювати і підтримувати оптимальні умови розвитку студентської молоді, тобто умови, в яких можливе задоволення актуальних потреб соціально-прийнятними способами. Йдеться не тільки про забезпечення психофізичного

розвитку (здоров'язбережувальні педагогічні технології). Необхідно пам'ятати, що задоволення потреб молоді приводить до зведення їх лише на рівень «умов», а не внутрішніх джерел розвитку особи: особистість не може розвиватися в рамках потреб, її розвиток припускає «зсув потреби на творення, яке не має меж». Це положення принципово важливе для роботи зі студентською молоддю щодо профілактики вживання ПАР.

Оскільки вживання психоактивних речовин розглядається в межах аутодеструктивної (саморуйнівної) поведінки, одне з найважливіших стратегічних завдань профілактики – створення умов для розвитку у школярів «внутрішнього творця». Розвиток особи, що творить, передбачає здатність викладача розпізнати в «руйнівних симптомах» (невмотивованій агресії, тривожності, психосоматичних розладах) ресурс творчої енергії і вмінти переспрямувати цю енергію в позитивне русло. Ця ідея є центральною у профілактичному процесі.

Людина не може стати особою зовні соціуму. Оскільки особистість – це особлива якість, яку індивід набуває у суспільстві, будучи залученим у відносини, суспільні за своєю природою. Тому сприятливі умови для успішної соціалізації є значущими чинниками, що захищають від залучення до наркотизації.

Соціалізація передбачає взаємодоповнювальні процеси адаптації до соціокультурного оточення і прояву унікальності особи в суспільстві. Успішна соціалізація означає хороший ролевий розвиток і формування соціальної компетенції.

Рольовий розвиток – уміння приймати ролі, різні за статусом і змістом, уникаючи при цьому патологічних ролей.

Створення сприятливих умов для хорошого ролевого розвитку є важливим напрямом роботи з профілактики вживання ПАР.

Отже, захисними чинниками від залучення в наркотизацію є умови гармонійного розвитку особи, формування у неї просоціальної поведінки з опорою на її творчий потенціал й успішну соціалізацію. Профілактична робота, орієнтована на ці чинники відповідає сучасним вимогам до профілактики вживання психоактивних речовин, оскільки створення і підтримка означених умов дозволяє з достатнім ступенем

упевненості говорити про запобігання будь-яким формам негативної поведінки.

Наступна група захисних чинників пов'язана з формуванням і розвитком міцних *антинаркотичних установок*, що забезпечують реалізацію особи в межах здорового і безпечного способу життя.

У структурі антинаркотичних установок виділяється інформаційний, оцінний і формується на їх підґрунті поведінковий компонент. Таким чином, профілактична робота повинна передбачати накопичення у молоді бази необхідних знань про психоактивні речовини і наслідки їх вживання, оцінку одержаної інформації і вироблення на її основі безпечної та відповідальної поведінки. Ці напрями профілактичної роботи зі школярами є вирішенням так званих специфічних завдань профілактики вживання психоактивних речовин, а саме:

- формування досвіду антинаркотично спрямованої поведінки підлітків і старшокласників, імунітету до негативного впливу пронаркогенної інформації та антиособистісно спрямованих форм поведінки;

- формування чітких уявлень старшокласників про значущість власного життя, психофізіологічні можливості організму, наслідки впливу наркотичних речовин;

- створення умов для самореалізації та самоствердження особистості шляхом її залучення у позитивну альтернативну діяльність;

- формування чітких наукових понять про природу наркотичних речовин, біохімічні механізми їх впливу на організм; наукове розуміння станів наркотичної та алкогольної ейфорії, абстинентного синдрому тощо;

- формування психологічної готовності особистості до спілкування у ситуаціях можливої алкоголізації та наркотизації;

- виховання правильних уявлень особистості про морально-психологічні та юридичні норми, що регламентують ситуації, пов'язані зі вживанням наркотичних речовин.

Все це у сукупності дозволяє зробити висновок, що форми і методи соціальної роботи зі школярами з профілактики

вживання психоактивних речовин повинні охоплювати широке коло питань: відомості про найважливіші фізіологічні, психологічні та соціальні фактори, які допомагають вести здоровий спосіб життя; знання про фактори, які можуть перешкоджати нормальному способу життя, причому не лише про алкоголь та інші психотропні речовини; моральна відповідальність за себе та інших, рівень суб'єктності та спрямованість мотивації діяльності, ступінь здатності досліджуваного до інтеграції власного життєвого досвіду, формування просоціальних установок.

Профілактична робота зі школярами повинна будуватися на оптимізації життєвого простору і зміщувати акцент з інформаційного підходу на поведінковий (формування відповідальної поведінки, просоціальної поведінки, моральної відповідальності, соціально активної позиції, розвиток потенційних можливостей індивіда), емоційний (емоційне несприйняття усіх форм саморуйнівної поведінки, формування позитивної рольової моделі) та екзистенціальний (роздуми про теперішнє і майбутнє, формування життєвої позиції і ціннісних орієнтацій).

3.2. Впровадження ігрових інтерактивних занять з учнями початкових класів «Здорова дитина в українській родині»

Матеріал інтерактивних ігрових занять розрахований для використання зі школярами на різних уроках, в системі позакласного читання та у позашкільній роботі з першого по четвертий клас. Вчитель може його використовувати диференційовано залежно від необхідності та підготовленості учнів. Тривалість занять може бути різною.

Метою інтерактивних ігрових занять «Здорова дитина в українській родині» є озброєння учнів об'єктивними, відповідними їх віку знаннями, а також формування здорових установок і навичок відповідальної, просоціальної поведінки, створення здорового середовища для життєдіяльності, зниження ймовірності прилучення учнів до вживання тютюну, алкоголю та інших психоактивних речовин.

Матеріали для батьків містять коротку і необхідну інформацію з попередження вживання тютюну, алкоголю й інших психоактивних речовин з боку батьків. Вони доповнюють і розвивають знання і навички, які формує вчитель на уроках.

Завданнями ігрових занять стали:

- сприяти розширенню знань учнів шляхом обговорення проблем, пов'язаних із психоактивними речовинами;
- вчити школярів краще розуміти себе й один одного, критично ставитись до власної поведінки;
- сприяти прагненню дітей розуміти оточуючих та аналізувати свої стосунки з ними, ефективно спілкуватися, робити здоровий вибір і приймати відповідальні рішення;
- допомогти школі і батькам у запобіганні прилученню учнів початкової школи до тютюну й алкоголю.

Прилучення дітей до вживання тютюну, алкоголю й інших психоактивних речовин пов'язано з іншими явищами. По-перше – це наявність певних схильностей, рис, властивостей і якостей самої людини, включаючи генетичні, фізіологічні, психологічні, соціальні і моральні. Цими якостями визначається попит на психоактивні речовини. По-друге – це доступність психоактивних речовин у суспільстві. Доступність тісно пов'язана з пропозицією. Попередження прилучення до психоактивних речовин передбачає поєднання заходів зі скорочення попиту та пропозиції. Превентивне навчання служить засобом скорочення попиту.

Інтерактивні заняття розроблялися на допомогу учителям початкової школи, з метою надати їм науково обґрунтовані і прості у використанні, ефективні та практичні матеріали для навчання дітей в галузі охорони здоров'я.

Проблема вживання психоактивних речовин складна і неоднозначна. Більшість вважає, що їх невелика кількість не шкодить здоров'ю, безпечна щодо соціальних наслідків, а вживання великої кількості шкідливе і небезпечне, оскільки може стати джерелом нещасних випадків і аварій. Автори пропонуваніх занять та сучасна наука дотримуються таких тверджень про психоактивні речовини:

– діти мають знати, що вживання навіть малих доз психоактивних речовин є для них шкідливим і небезпечним;

– батьки повинні пам'ятати: незалежно від їхнього бажання, поведінка батьків є взірцем для наслідування.

Комплекс інтерактивних занять містить інформацію для дітей, вчителів і батьків, оскільки бажано, щоб і в школі і вдома дітям говорили про психоактивні речовини те саме. Повторюваність інформації нівелює можливість виникнення суперечностей у стосунках дітей та дорослих.

Вживання тютюну і алкоголю – явище, поширене в Україні, – викликає турботу у батьків, вчителів, представників засобів масової інформації. За повідомленням прес-центру Міністерства охорони здоров'я України із посиланням на український НДІ кардіології: з 29 млн. осіб працездатного населення країни 12 млн. (41,4%) курять. Особливо тривожить те, що армію курців поповнюють діти. За останніми дослідженнями: у віці до 7 років починають курити 15,7% дітей, 7-8 років – 23%; 9-10 років – 35,8%.

Щодо вживання неповнолітніми алкогольних напоїв разом з тютюном, то, за даними анкетного опитування, виявилось, що 91,9% школярів знають смак алкоголю, загалом: у віці 7-8 років – 13,3%; 9-10 років – 30,9%.

Залежність від тютюну, дуже небезпечної наркотичної речовини, у дітей розвивається дуже швидко, і невдовзі організм потребує сильніших речовин, зокрема алкогольних напоїв.

Тому, з метою попередження та подолання вживання учнями початкових класів психоактивних речовин, використовуються методи сучасного превентивного навчання і виховання, що є новим розділом сучасної педагогіки.

За твердженням С. Гарячої, превентивне виховання молодших школярів спрямоване на: усвідомлення того, що людина – це частинка природи і член суспільства; з'ясування причин вживання психоактивних речовин; профілактику шкідливих звичок; формування навичок відмови у ситуаціях тиску, неагресивного відстоювання своєї думки, формування просоціальної поведінки; створення позитивної психологічної атмосфери як необхідної умови розвитку особистості; встановлення гармонійного спілкування з живою та неживою природою;

рухову активність і загартовування кожного учня; усвідомлення того, що здоров'я – основа щастя людини.

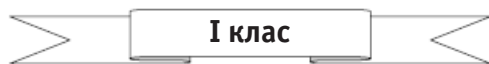
При проведенні занять учителям пропонується використовувати плакати, малюнки, зачитувати загадки, читати віршики учням, розгадувати з ними кросворди, виконувати вправи, залучати школярів до участі у святах, спортивних змаганнях, театралізаціях казок, рольових іграх, заохочувати виконувати домашні розмальовки та завдання.

Інтерактивні методи проведення занять дають можливість кожній дитині стати активним учасником процесу спілкування, вчитися висловлювати і відстоювати власну думку, з повагою ставитись до думок оточуючих, вміти обґрунтовано робити правильний вибір, виявляти просоціальну поведінку.

Застосування всіх цих методів та форм роботи обов'язково має спиратися на емоційну сферу дитини, яка превалює в процесі пізнання й засвоєння практичних навичок.

Формування просоціальної поведінки школярів початкових класів засобами інтерактивної гри з профілактики вживання психоактивних речовин дозволить перебороти негативні тенденції розвитку наркоситуації у дитячому середовищі.

Розробки занять «Здорова дитина в українській родині»

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Мета: визначити складові здоров'я людини, сприяти усвідомленню його цінності, показати дітям фактори, які впливають на здоров'я, дати уявлення про ознаки здорової людини, виховувати бажання вести здоровий спосіб життя

Оснащення заняття: дошка, великий плакат із зображенням великої квітки, фломастери, робочі зошити, м'ячик,

ілюстрації сюжетів із зображенням природи (вони повинні бути яскравими і кольоровими).

Хід заняття: учитель повідомляє учням про що йтиметься на занятті, звертає увагу на ілюстрації сюжетів про природу, які висять на дошці. Розповідає дітям про здоровий спосіб життя, про нашу відповідальність за своє здоров'я, звертає увагу на дошку, там розміщені сюжети на тему природи. Ознайомлює їх з тим, що здоров'я – це щастя для кожної людини, прекрасний подарунок від природи. Йде діалог дітей та вчителя про те, що потрібно рослинам, деревам, птахам, всьому живому на землі для процвітання та життя. Відповіді дітей занотуються на дошці.

Після цього вчитель запитує дітей, як розрізнити хвору людину і здорову, де взяти здоров'я, чи треба його берегти і чому, що означає бути здоровим, що ви зробили для того, щоб зберегти здоров'я, хто може сказати про себе, що він здоровий. Діти працюючи в парах, називають кілька ознак здоров'я сусіда по парті. Відповіді учнів.

На занятті треба розмалювати квітку в робочому зошиті, зіграти з м'ячиком у гру, відгадати загадку.

Вчитель робить висновок, що причин, які заважають учням бути здоровими дуже багато. Наше здоров'я залежить від нас самих, треба дуже відповідально ставитись до нього: робити зарядку, загартовуватись, вчасно вмиватись, мити руки, не їсти брудних фруктів, слухатися своїх батьків, вести здоровий спосіб життя.

Завдання додому: разом з батьками намалювати малюнок «Я і моє здоров'я» або «Моя сім'я і здоровий спосіб життя».

Словник: здоров'я, здоровий спосіб життя, відповідальність.

Заняття 2

«Їстівне та неїстівне»

Мета: розширити уявлення дітей про їжу, навчити розрізняти, що можна, а що не бажано пробувати на смак, навчитися правильно використовувати ліки, різні продукти харчування і відмовлятися від неправильного їх використання.

Оснащення заняття: робочі зошити дітей, великий плакат на дошці із зображенням овочів, або муляжі, фломастери, плакат із різними продуктами споживання, які небажано використовувати до їжі дітям.

Хід заняття: учитель розповідає дітям, що є багато їстівних та неїстівних речей (предметів, продуктів, ліків). Показує великий плакат зі зображенням овочів. Іде діалог між учителем та дітьми про те, що кожен овоч дуже корисний для здоров'я. Діти розповідають, які страви можна приготувати із різних овочів, а головне те, що всі вони насичені вітамінами, які дуже потрібні нашому здоров'ю. Після діалогу з дітьми вчитель наголошує на тому, що багато неїстівних речей небажано і навіть небезпечно пробувати на смак – можна отруїтися. Пропонується плакат із зображенням кави, ліків, грибів, коробочок із травами, продуктів із сумнівним терміном споживання. Чи можна пробувати ліки просто так, без рекомендації лікаря?

Учитель розповідає дітям, що деякі ліки, що прописані іншій людині або ліки у великій кількості можуть бути небезпечні для життя. Категорично заборонено пробувати ті ліки, які вам пропонують чужі люди, сусіди, друзі. Ліки та лікарські препарати можна брати тільки від лікаря, медсестри, батьків, тих дорослих, котрі тебе виховують. Небажано дітям вживати каву. Заборонено вживати гриби без дозволу дорослих. Коли ви купуєте у магазині продукти, то обов'язково потрібно звернути увагу на термін споживання.

В кінці заняття учитель пропонує дітям розмалювати малюнок у робочому зошиті. Якщо діти не встигли це зробити на занятті, то запропонувати розмалювати його вдома.

Завдання додому: розповісти батькам, про що йшлося на занятті.

Заняття 3 «Світ рослин»

Мета: ознайомити учнів із лікарськими та шкідливими рослинами, їстівними та отруйними грибами

Оснащення заняття: робочі зошити, плакати із зображенням лікарських та отруйних трав, їстівних та неїстівних грибів.

Хід заняття: учитель повідомляє учням тему заняття, звертає увагу на плакат, який висить на дошці та зображення у робочих зошитах. Розказує, що в нашій природі є лікарські рослини (ромашка, звіробій, нагідки, шипшина, калина...). Цими травами мама лікує дітей від застуди, різних хвороб. Діти відгадують загадки про калину, зачитують приказки. Далі учитель пояснює, що є і шкідливі рослини, які дуже отруйні для людини (блекота, дурман, паслін), їх не можна брати до рук, нюхати, а тим більше брати до роти – вони дуже небезпечні і отруйні. Є така красива рослина як мак: з неї можна пекти смачні пиріжки, цю квітку використовують для вишиванок, малюють її на посуді. Але недобрі люди використовують її як отруту яка зветься наркотиком. Далі йде мова про їстівні гриби та неїстівні. Учні розповідають, які гриби вони знають, учитель занотовує на дошці у дві колонки: їстівні та отруйні. Наприкінці заняття учням пропонується розмалювати малюнок у робочому зошиті.

Завдання додому: обговорити разом із батьками тему заняття.

Словник: лікарські рослини, шкідливі рослини, їстівні та отруйні гриби.

Заняття 4 «Корисні та шкідливі звички»

Мета: обговорити разом із учнями що таке звички, які вони бувають, виховувати негативне ставлення до шкідливих звичок та бажання рости здоровими і сильними

Оснащення заняття: дошка, великий плакат, на якому перелічені різні звички.

Хід заняття: учитель запитує у дітей, що таке звичка. Діти по можливості відповідають на запитання. Пропонується перерахувати звички, які діти спостерігають у своїх однолітків, батьків, сусідів (на вибір). Далі вчитель розповідає, що звички є у кожного, вони дуже різні, є погані звички і хороші. Одні звички з часом проходять, а інші з'являються. Багато звичок залишається у нас назавжди. Після розповіді, вчитель звертає увагу на дошку. (На великому плакаті зображений текст).

Список звичок: спати з відкритою кватиркою; обманювати; вмиватися; чистити зуби; горбитися; гризти ручки, олівець, нігті; класти речі на місце; відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні; робити зарядку; запізнюватися до школи; говорити правду; лінитися; читати лежачи; прибирати за собою іграшки, підручники; мити за собою посуд; допомагати батькам; говорити «дякую», «вибачте»; створювати бійки; курити, розпивати алкогольні напої; дотримуватися режиму дня; регулярно вчити уроки; кидати сміття де завгодно; кричати; ходити у брудній одежі; кататися взимку на портфелі.

Діти по черзі відповідають до якої групи звичок відносяться написані на плакаті слова. Вчитель разом із дітьми підводить підсумок, що існують погані та хороші звички: над поганими звичками треба працювати, щоб їх стало менше. Погані звички не тільки шкодять нашому здоров'ю, а і заважають нашим стосункам з навколишнім світом (друзями, батьками, вчителями). Далі, учитель пропонує учням поговорити на тему, як треба поступати, щоб бути здоровими фізично, щоб добре вчитися, мати хороших вірних друзів, мати хороші стосунки з рідними. Звертає увагу на те, що хороші звички треба в собі виховувати, розвивати. В кінці заняття діти розмальовують малюнок у зошиті.

Завдання додому: поговорити із батьками про тему сьогоднішнього заняття.

Заняття 5 «Куріння»

Мета: з'ясувати разом із учнями, що таке цигарки, чому небезпечно курити, як впливає куріння на наше здоров'я, чому цигарки називають наркотичною речовиною

Оснащення заняття: робочі зошити учнів, фломастери.

Хід заняття: учитель розповідає дітям, що на попередньому занятті вони розмовляли про те, які бувають звички – корисні та шкідливі. Сьогодні ми поговоримо про цигарки. Вчитель разом з дітьми з'ясовує, хто з дітей знає якісь назви пачок цигарок. – Дитячі відповіді. Чи пробував хтось із дітей курити цигарки? Далі вчитель розповідає, що цигарки ще

називаються наркотичною речовиною. Далі учитель зачитує віршик про Півника, який є в робочих зошитах учнів. Після прослуховування вірша – обговорення. Що трапилось із Півником і чому? Як себе почував Півник? Який висновок зробив для себе Півник? Який висновок зробили для себе учні? Після обговорення учитель звертає увагу на те, що тютюн негативно впливає на всі органи нашого організму. Наприкінці заняття учитель пропонує учням розмалювати Півника.

Завдання додому: розповісти батькам про те, що діти дізналися на занятті.

Словник: куріння; наркотична речовина; куріння шкідливе для здоров'я.

Заняття 6 «Пасивне куріння»

Мета: з'ясувати разом із учнями, що таке пасивне куріння, чому небезпечно вдихати тютюновий дим, як впливає дим на наше здоров'я

Оснащення заняття: робочі зошити учнів, фломастери.

Хід заняття: учитель нагадує учням про попередню тему заняття, з'ясовує, які головні моменти були задіяні на занятті. Розповідає новий матеріал про шкідливість вдихання дітьми тютюнового диму. Звертає увагу на малюнок – схему, яка зображена у робочих зошитах учнів. Розповідає, що тютюновий дим з цигарки спочатку потрапляє до рота, потім до гортані, потім до серця, легень. Отруїтися тютюновим димом можна скрізь: вдома, де курить тато або мама, у транспорті, у ліфті, на вулиці... Тютюновий дим – це отрута: вона порушує роботу легень, серця, печінки, нирок, мозок, роздратовує очі. Після вдихання диму погано пахне з рота, від вашого волосся та від одежі. Учитель звертає увагу на малюнок, який зображений у зошитах учнів. Іде діалог дітей і учителя: чому дітям неприємно їхати у ліфті, що вони відчувають. Які наслідки може мати пасивне куріння для їхнього здоров'я? Як би зробили діти, опинившись у такій ситуації, коли в їх присутності курять. Що потрібно робити у такій ситуації дорослим та дітям? В кінці заняття діти розмальовують малюнок у робочому зошиті.

Завдання додому: проаналізувати тему заняття разом із батьками.

Заняття 7 «Алкоголь»

Мета: з'ясувати разом із учнями, що таке алкоголь, алкогольні напої, як вони діють на організм людини

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: учитель повідомляє тему заняття. Пропонує подивитись на малюнок, який є у робочому зошиті. Діти називають предмети, які зображені, розповідають де вони використовуються. Учитель з'ясовує, чи є алкогольні напої у когось вдома, де вони зберігаються, коли їх батьки використовують, чому. Чи пробував на смак хто-небудь з учнів алкогольні напої, які його відчуття.

Далі пропонується учням роздивитись малюнок – схему, як алкоголь потрапляє до організму людини: спочатку до ротової порожнини, потім до серця, шлунку, печінки, нирок і під кінець заволодіває всім організмом. П'яна людина нічого не розуміє, вона агресивна, незрозуміло розмовляє, в неї нетверда хода, крутиться голова. Учитель запитує в учнів, чи коли-небудь вони бачили таку людину, коли, при яких обставинах? В кінці заняття учні разом з учителем роблять загальний висновок, про шкідливість уживання алкогольних напоїв, особливо для дітей. Наприкінці заняття учням пропонується розмалювати малюнок.

Завдання додому: розповісти батькам про що йшлося на занятті

СЦЕНАРІЙ ЗАНЯТЬ

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Дорожчого від здоров'я нічого немає,
Дорослі й малята хай про це пам'ятають!
Хай здоров'я бережуть ввечері і вранці,
В школі, вдома, в дитсадку, а ще й на гулянці!
Фізкультура й чистота здоров'ю порука,
У здоров'ї наше щастя,
А в недугі – мука!

Подивіться на малюнок та поміркуйте, що допомагає нам бути здоровими? Розмалюйте його. Визначте кожен для себе, який листочок оберете особисто для себе. Поясніть, як кожна пелюстка впливає на наше здоров'я.

А які пори року ви знаєте? Яку користь нашому здоров'ю приносить зима, весна, літо, осінь?

То тверда, то м'яка,
Та здебільшого рідка,
То нечутна, то шумить!
Або навіть закипить!
Як нема її – біда!
Люди звуть її – (вода).

Чому без води все гине навкруги?

Вода – основа життя і здоров'я!

Українські прислів'я та приказки про здоров'я:

- Ходи більше – проживеш довше.
- Найбільше багатство – здоров'я.
- Здоров'я з брудом не в дружбі.
- Було б здоров'я – все інше наживеш.
- Здоров'я не купиш ні за які гроші.
- В здоровому тілі здоровий дух.
- Без здоров'я нема щастя.
- Як про здоров'я дбаєш, так і маєш.
- Здоровий не знає, який він багатий.
- Здоров'я – всьому голова.

А тепер гра «Додай слово» (з м'ячиком).

Вчитель починає фразу, а ви – закінчуєте:

- Якщо людина здорова, то вона
- Якщо людина хвора, то вона

Заняття 2

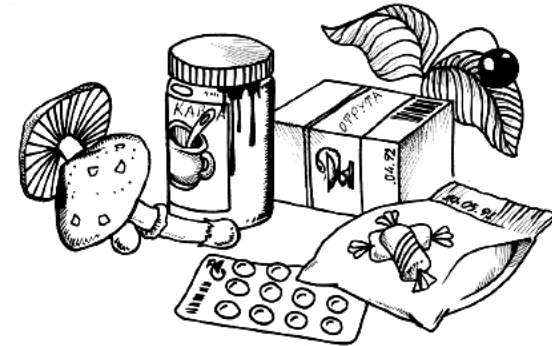
«Істівне та неїстівне»

Подивіться уважно на малюнок та подумайте, чи можна їсти те, що зображено на малюнку?

Які овочі намальовані на малюнку? Чому вони корисні для нашого здоров'я? Як ще можна їх назвати? Правильно – вітаміни! Чим корисний кожний овоч?

А тепер уважно подивіться на ці предмети! Що там?

Не купуйте продукти, в яких закінчився термін споживання. Як правило, його зазначають на обгортці. Якщо ви спробували продукт, а вам він чимось не сподобався – викиньте його!

Заняття 3

«Світ рослин»

Лікарські рослини – це зелена аптека!

Зелена аптека лежить навкруги:

Зелені луки і зелені горби,
Зелені сади, і ліси, і поля,
Усе наша рідна, квітуча земля!
Зелена аптека – це трави і квіти,
Що в кошик збирають дорослі і діти.
Зелена аптека, що бачим навкруг –
Це наш помічник і хороший наш друг!

Які лікарські рослини ви знаєте? Якими травами лікує тебе твоя мама?

Калина – це наша національна берегиня, вона лікує простуду, хвороби шлунку, серця, зубів, нирок

Загадки:

1. Серед лісу червоне плаття висить...
2. Сидить півень над водою з червою бородою...
3. Який кущ лікує людям серце, бо його кісточка-серединка має форму серця?...

Приказки:

1. Заливається як соловейко на калині.

2. Дівчина, як у лузі калина.

Є рослини, які дуже шкідливі для нашого здоров'я.

Подивіться на малюнок.

Блекота, дурман, цикута. Які чуднуваті назви, але ці рослини дуже небезпечні для людини. Ще є така рослина як мак. Раніше у давнину мак був самою гарною квіткою: з неї вишивали, розмальовували посуд, у вінки вплітали, пекли дуже смачні пиріжки. Але знайшлися люди, які із маку роблять страшну отруту.

Ще є такі рослини як гриби. Є гриби корисні і смачні, а є шкідливі і отруйні.

Які корисні гриби ви знаєте? А які отруйні гриби існують у природі?

Відповіді дітей.

Заняття 4

«Корисні та шкідливі звички»

Звички – це те, що ви робите постійно. Звички бувають корисні і шкідливі. Прочитайте список і виберіть спочатку корисні звички, а потім шкідливі.

Мити руки; Обманювати; Чистити зуби; Гризти ручки, олівці; Класти речі на місце; Запізнюватися в школу; Робити зарядку; Лінитися; Гризти нігті; Допомогати мамі; Читати лежачи; Мити за собою посуд; Говорити «дякую», «вибачте»; Битися; Курити; Витирати пил; Пити пиво чи вино.

Які хороші звички є у вас? А яких поганих звичок ви хотіли б позбутися?

Відповіді дітей.

Заняття 5

«Куріння»

Прочитайте уважно цей віршик та поміркуйте.

Півникова пригода

Жив-був півник – так співав,

Вранці сонце зустрічав.

У дворі будив усіх:

І дорослих, і малих.

Був охайним Півник в нас,

Чистив пір'ячко весь час,

Горло завжди полоскав,

Гарний вид охайний мав.

А яку робив зарядку:

Лапки, крильця по-порядку,

То на дах, то на паркан,

Все літав він, як Тарзан.

От тому й здоровим був.

Про хвороби і не чув,

Жив собі, не сумував.

Все радів і все співав.

Сонце гріло угорі,

Півник грався у дворі,

Сигарету враз знайшов,

І до неї підійшов.

Захотілось закурити,

Всіх навкруг повеселити,

Десь і вогнику дістав,

Запалив ... і враз упав.

Все навколо закрутилось.
Горлечко враз розболілось,
Голова болить, живіт,
І немилий білий світ.

Довго Півник наш хворів.
Не співав, не їв, не пив.
Потихеньку лиш стогнав,
На одужання чекав.

Чим його не лікували –
Ліки не допомагали.

Тоді мудрий пес Гав-Гав

З будки отаке сказав:

Виглянь, Півнику в віконце,
Небо тут, повітря, сонце.
Тебе вилікують вмить
Будеш знов чудово жити.

Так герой наш і зробив –
На паркан мерщій злетів.

І полився його спів,

Ніби він і не хворів.

Півник вже курить не буде,
Про випадок цей забуде.
Знову спів і знову сміх
І наука ця для всіх.

*Що трапилось з півником і чому? Як себе почував півник.
Коли спробував закурити? Який висновок зробив для себе пів-
ник? А як ви гадаєте, потрібно курити?*

Заняття 6

«Пасивне куріння»

Пасивне куріння – це коли ви вдихаєте дим цигарки, яку хтось курить, і цей дим отруйний для вашого організму.

Подивіться на малюнок, знайдіть легені, серце, мозок.

Тютюновий дим з цигарки спочатку потрапляє до рота, потім до гортані, потім до вашого серця, до шлунку, легень.

Тютюновий дим порушує роботу легень, серця, мозку, роздратовує очі. Після куріння дуже погано пахне з рота, від нашого

волосся та від одєжі. Від куріння жовтіють зуби, болить голова, серце, печінка. Пам'ятаєте, що трапилось із нашим півником?

Запам'ятайте: куріння – шкідливе для здоров'я людини, особливо для дітей! Діти завжди повинні казати «НІ», коли їм хтось буде пропонувати закурити!

Заняття 7

«Алкоголь»

Подивіться уважно на малюнок. Які предмети зображені на ньому?

Як ви гадаєте, дітям можна вживати ці речовини? Вдома ви коли-небудь бачили, щоб батьки вживали пиво, вино, горілку? Ви коли-небудь пробували чи нюхали ці речовини? Якщо так, то які були ваші відчуття?

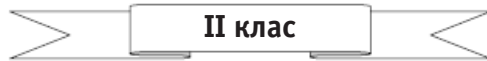
Вживання алкоголю – це негативна звичка, яка інколи є у дорослих.

Алкоголь – це бійки, хвороби, аварії на дорогах, смерть людей!

Алкоголь потрапляє спочатку до ротової порожнини, потім до серця, шлунку, печінки, нирок і під кінець заволдіває всім мозком. П'яна людина нічого не розуміє, вона агресивна, незрозуміло розмовляє, в неї нетверда хода, крутиться голова.

Запам'ятайте: алкоголь – шкідливий для здоров'я людини, особливо для дітей!

Діти завжди повинні говорити «Ні», коли їм хтось буде пропонувати алкогольні напої!

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Мета: удосконалити поняття учнів про здоров'я людини, переконати дітей у неоціненному скарбі, який містить здоров'я та бажання його зміцнювати та берегти, виховувати бажання вести здоровий спосіб життя

Оснащення заняття: дошка, робочі зошити, сюжети із зображенням здорових людей, які працюють, відпочивають, загартовуються.

Хід заняття: учитель повідомляє учням про що йтиметься на занятті, звертає увагу на те, що здоров'я – це дарунок природи, основа щастя людини. Підтримання його у добром стані – цікавий і захоплюючий процес, який приносить велике задоволення. Відповіді дітей занотовуються на дошці. Після цього вчитель запитує дітей, як розрізнити хвору людину і здорову. Відповіді учнів. Учитель робить висновок, що причин, які заважають учням бути здоровими дуже багато. Необхідно переконати учнів, що здоров'я людини вимагає копіткої праці та обачливої поведінки, що треба знаходити необхідні шляхи для зміцнення власного здоров'я.

Далі вчитель пропонує учням прослухати казочку про чарівні ліки (зміст казки у робочих зошитах). Іде діалог між учителем і учнями про зміст казки, що діти з неї дізналися, що буде тоді, коли недотримуватися правил гігієни, як називаються злодії, які шкодять нашому здоров'ю, висновки учнів.

Діти відповідають на запитання вчителя про те, як в їхній сім'ї турбуються про здоров'я; хто у сім'ї найчастіше хворіє

і чому; які нові корисні справи вони зробили для зміцнення свого здоров'я.

Наприкінці заняття учні розмальовують малюнок.

Завдання додому: разом з батьками намалювати малюнок «Я і моє здоров'я» або «Моя сім'я і здоровий спосіб життя».

Словник: здоров'я, здоровий спосіб життя, мікроби.

Заняття 2

«Світ рослин»

Мета: продовжувати знайомити учнів із лікарськими та шкідливими рослинами, їстівними та отруйними грибами, учити дітей бачити себе значимою частиною природи, розвивати дослідницькі навички пізнання навколишнього середовища

Оснащення заняття: робочі зошити, плакати із зображенням лікарських трав та отруйних трав, їстівних та неїстівних грибів.

Хід заняття: учитель повідомляє учням тему заняття, звертає увагу на плакат, який висить на дошці та зображення у робочих зошитах. Ознайомлює зі світом рослин довкілля, показує його значення для зміцнення здоров'я людини, наголошує на тому, що існує єдність живої природи: людей, тварин, рослин. Розказує, що в нашій природі є лікарські рослини (ромашка, звіробій, нагідки, шипшина, калина...): цими травами мама лікує дітей від застуди, різних хвороб. Особливо цінна рослина – звіробій: він лікує багато хвороб.

Далі вчитель пояснює, що є і шкідливі рослини, які дуже отруйні для людини (блекота, дурман, вовчі ягоди, конвалія), їх не можна брати до рук, нюхати, а тим більше брати до роти – вони дуже небезпечні і отруйні. Є така гарна рослина, як конвалія, вона дуже красива та пахуча, цвіте навесні, але не дивлячись на її привабливість, вона дуже отруйна, її не бажано довго нюхати, бо може заболіти голова.

Далі йдеться про їстівні та неїстівні гриби. Учні розповідають, які гриби вони знають (маслюки, білий, підберезник, підосичник, опеньки, грузді...). Учитель звертає увагу дітей на отруйні гриби: бліду поганку та мухомор, розповідає чому

вони отруйні, як поводитися у лісі, коли ви не знаєте їстівний це гриб чи ні. Наприкінці заняття учням пропонується розмалювати малюнок у робочому зошиті.

Завдання додому: обговорити разом із батьками тему заняття.

Словник: лікарські рослини, шкідливі рослини, їстівні та отруйні гриби.

Заняття 3 «Їстівне та неїстівне»

Мета: продовжувати вчити дітей розрізняти, що можна, а що не бажано пробувати на смак, вчити використовувати різні продукти харчування і робити правильний вибір, дати учням поняття про вітаміни та їх різновиди

Оснащення заняття: робочі зошити дітей, плакати із зображенням овочів, фруктів, різних предметів, або муляжі, фломастери.

Хід заняття: учитель розповідає дітям, про що йтиметься на занятті. Показує великий плакат із зображенням овочів, фруктів. Іде діалог між учителем та дітьми про те, що кожен овоч, фрукт дуже корисний для здоров'я. Діти розповідають, які вітаміни містяться у овочах. Після діалогу з дітьми учитель наголошує на тому, що багато неїстівних речей небажано і навіть небезпечно пробувати на смак – можна отруїтися.

Пропонується плакат із зображенням алкогольних напоїв. Учитель звертає увагу на красиві пляшечки із незнайомою речовиною, розповідає про кожну з них, наголошує на тому, що все це алкогольні напої, які дуже шкідливі для здоров'я дітей.

В кінці заняття учитель пропонує дітям розмалювати малюнок у робочому зошиті. Якщо діти не встигли це зробити на занятті, то запропонувати розмалювати його вдома.

Завдання додому: розповісти батькам, про що йшлося на занятті.

Словник: овочі, фрукти, корисні вітамінами; алкогольні напої.

Заняття 4 «Небезпечні речовини»

Мета: ознайомити учнів із предметами побутової хімії, навчити правилам поводження із ними, а також із небезпечними хімічними речовинами, виховувати у дітей свідому поведінку щодо небезпечних речовин.

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери, предмети побутової хімії, плакати.

Хід заняття: учитель повідомляє учням тему заняття. Пропонує подивитись на малюнок у робочому зошиті, діти по черзі розповідають про предмети, які вони побачили, для чого вони використовуються. Учитель нагадує дітям, що ці речовини є надто небезпечними, оскільки їх не можна використовувати без нагляду дорослих. Учитель перераховує предмети: фарба, розчинник, ацетон, лак, клей, дезінфікуючий засіб. Бензин, газ, розчинники, лаки і фарби можуть стати причиною пожежі. Усі ці речовини дуже небезпечні. Є речовини, які неприємно пахнуть і навіть можуть усе забруднити. Це все предмети побутової хімії. Ці пляшечки не можна відкорковувати, нюхати, а тим більше виливати на руки чи інші частини тіла, такі речовини називаються хімічними речовинами.

Учитель наголошує на тому, що ці хімічні речовини є у кожного вдома, ними користуються і вони є незамінними помічниками у побуті, навчає дітей вибирати безпечні місця та предмети для гри, та формує уміння та навички, які допоможуть дітям уникати небезпечних ситуацій. Що може трапитися, коли предмети побутової хімії бере до рук дитина, яка не знає правил користування цими речовинами? Діти по черзі відповідають. Тому необхідно виховувати у дітей свідому поведінку щодо небезпечних речовин.

Вчитель розповідає про ознаки отруєння небезпечними речовинами, та про першу допомогу при отруєнні.

Завдання додому: розповісти батькам про вивчене на занятті.

Словник: хімічні побутові речовини, хімічне отруєння.

Заняття 5

«Шкідливі звички»

Мета: формувати у дітей поняття про корисні та шкідливі звички, їх вплив на здоров'я людини, виховувати негативне ставлення до шкідливих звичок, навчати дітей бачити вихід із складних ситуацій, що погано впливають на здоров'я людини і призводять її до звикання.

Оснащення заняття: дошка, робочі зошити, ілюстрації з прикладами шкідливих та корисних звичок.

Хід заняття: учитель пропонує прочитати вірш, який занотований у робочих зошитах учнів. Після виразного читання іде діалог учителя із дітьми про зміст твору. Чому Зінаїда була такою товстою, що вона їла, чи корисно стільки їсти і чому? Що потрібно зробити дітям, щоб із ними такого ніколи не сталося? Чому переїдання ми називаємо шкідливою звичкою? Які ще є шкідливі звички у дітей та дорослих? У чому криється небезпека шкідливих звичок? Як можна подолати шкідливі звички, які є у них, а також у їхніх друзів, знайомих, дорослих. Запитання і відповіді дітей бажано записувати на дошці.

Завдання додому: розповісти батькам про пригоду на занятті, намалювати разом із сім'єю улюблені сімейні страви.

Словник: шкідливі звички.

Заняття 6

«Куріння»

Мета: продовжувати з'ясовувати разом із учнями що таке куріння, чому небезпечно курити, як впливає куріння на наше здоров'я, чому цигарки називають наркотичною речовиною, виховувати бережливе ставлення до природи та власного здоров'я.

Оснащення заняття: робочі зошити учнів, фломастери.

Хід заняття: учитель розповідає дітям, що на попередньому занятті вони розмовляли про шкідливі звички. Сьогодні ми поговоримо про цигарки, про куріння. Учитель разом із дітьми з'ясовує, хто із дітей знає якісь назви пачок цигарок. – Дитячі відповіді. Чи пробував хтось із дітей курити цигарки?

Далі вчитель розповідає, що цигарки ще називаються наркотичною речовиною. Далі учитель пропонує прочитати вірш, який є у робочих зошитах. Після прослуховування вірша – обговорення. Чому не можна курити? Що трапляється із тими, хто спробував тютюн? Яку шкоду цигарки приносять нашому здоров'ю? Після обговорення учитель звертає увагу на те, що куріння або тютюновий дим негативно впливає на всі органи нашого організму. В кінці заняття учитель наголошує на тому, що існує знак, який відомий в усіх країнах світу – він означає – курити заборонено. Учитель пропонує учням розмалювати малюнок у робочому зошиті із зображенням знаку.

Завдання додому: розповісти батькам про те, що діти дізналися на занятті.

Словник: куріння; наркотична речовина; нікотин.

Заняття 7

«Алкоголь»

Мета: продовжувати з'ясовувати разом із учнями, що таке алкоголь, алкогольні напої, як вони діють на організм людини, виховувати самоповагу, негативне ставлення до вживання алкогольних напоїв.

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: учитель повідомляє тему заняття. Пропонує прочитати вірш, який занотований у робочих зошитах. Після читання йде обговорення разом із учнями. Що трапилось із красивою квіткою? Чому вона зів'яла? Як Природа-матінка поставилася до такого горя? Який висновок для себе зробили діти? Чому не можна вживати алкогольні напої?

Вчитель нагадує, що алкоголь потрапляє до організму людини спочатку до ротової порожнини, потім до серця, шлунку, печінки, нирок і під кінець заволодіває всім організмом. Тому і страждають усі органи людини, не кажучи вже про красиву квітку.

Наприкінці заняття учням пропонується розмалювати малюнок.

Завдання додому: розповісти батькам про що йшлося на занятті.

Словник: алкоголь, алкогольні напої.

СЦЕНАРІЙ ЗАНЯТЬ

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Сьогодні ми поговоримо з вами про наше здоров'я, про самий найцінніший скарб! *Що допомагає нам бути здоровими?* Правильно – матінка-природа: сонечко, вітер, водичка, дощик, зорі, хмаринки-пір'їнки, сніжинки, тваринки, пташки ...

Ознаки здорової людини: відсутність болю, блискуче волосся, пружні м'язи, міцний сон, охайний вигляд, гарний апетит, рум'яні щоки, загартований організм, нормальна температура.

Що потрібно для людини, щоб бути здоровою? Хто їй допомагає бути сильною, красивою? А що шкодить нашому здоров'ю? Чому люди хворіють?

Казка «Чарівні ліки»

У деякому царстві, у деякій країні, невеликій і немалій, яка зветься Людина, жили дві сестрички-трудівниці – Руки. І в кожній було п'ять пальчиків-синочків, як соколиків: Великий, Вказівний, Середній, Безіменний, Мізинчик.

З раннього ранку до пізньої ніченьки трудилася сім'я Рук. Чи то страву смачну готували, чи пиріжки пекли, чи варення варили, чи шили, чи прали, копали, малювали, прибирали... І багато іншої роботи робили.

А в темному царстві Хвороба жив злий Мікроб. Сам він нічого не робив, тільки ховався у бруді, заздрих працюватим Рукам.

Одного разу, коли Руки працювали, злий Мікроб заховався під нігтиками пальчиків і звідти послав на Руки своїх вояків: прищиків, подряпинок, сверблячок, синяків. Вони оселились по всіх пальчиках.

Засумувала сім'я Рук.... Захворіли хлопчики-пальчики...

У різні боки зверталися Руки за допомогою. Могутнє Сонечко сказало: «Не сумуйте, Руки, я вам допоможу. Але ви повинні відгадати загадки про своїх рятівників».

Перша загадка: Я буваю різна: прозора, рідка, тверда, пароподібна.

Хто я така? (Вода).

Друга загадка: Коли пінююсь – на бруд я злюсь.

Людам я допомагаю, з тіла мікроби змиваю.

Хто я? (Мило).

Відгадали Руки загадки, які їм Сонечко пропонувало. Знайшли собі друзів: воду, мило, які дружно рятували пальчики від злого Мікроба та його вояків.

З того часу Руки завжди дружать з чистою водою, милом запашним.

Що ви дізналися з казки? Що буде тоді, коли ви не будете мити руки? Як називаються злодії, які шкодять нашому здоров'ю?

Правильно: мікроби!

Запам'ятайте: для того, щоб бути здоровими, треба мити руки, щодня вмиватися зранку і звечора, чистити зуби, бути охайними, робити зарядку.

Заняття 2

«Світ рослин»

На світі є дуже багато рослин. Це наша багата природа, яка допомагає нам рости, лікуватися, зберігати наше здоров'я. Ми часто з вами подорожуємо: в лісі, до річки, на лужок. Скрізь зелено, красиво, пахнуть трави.

Рослини є різні: корисні і отруйні.

Які корисні рослини ви знаєте? Якими вас лікує матуся, коли ви захворієте?

Правильно: липа, малина, ромашка, шипшина, звіробій, кропива, подорожник, калина, горобина, смородина, чабрець, звіробій.

А які є отруйні?

Правильно: блекота, вовчі ягоди, дурман, конвалія, паслін.

А які гриби ви знаєте? Вони теж є їстівні та отруйні.

Їстівні: білі, сироїжки, лисички, підберезники, маслюки, шампінйони...

Отруйні: біліда поганка, мухомор, чортів гриб.

– Не їжте в лісі самотійно жодної ягідки.

– Не рвіть незнайомі вам рослини.

– Не чіпайте отруйних грибів.

Заняття 3

«Небезпечні речовини»

Ми на попередніх уроках говорили про здоров'я, як його підтримувати, як природа піклується про нас. Багато було сказано про вітаміни, які так потрібні для нашого організму, про рослини корисні і шкідливі, про гриби. Є дуже багато на світі речей про які ми з вами повинні знати.

Подивіться на малюнок, що ви побачили?

Що зображено на малюнку? Назвіть ці предмети. Для чого вони в вашому домі? Як ними користуватися?

Вдома нас оточують багато хімічних речовин. Є такі речовини, що діють як отрута. Вони можуть бути рідкі, тверді та у вигляді газу. *Пригадайте, як вони називаються?*

Що може трапитися, коли предмети побутової хімії бере до рук дитина, яка не знає правил користування цими предметами? (травми, опіки, отруєння).

Давайте перерахуємо предмети: фарба, розчин, ацетон, лак, клей, дезінфікуючий засіб. Бензин, газ, розчинники, лаки і фарби можуть стати причиною пожежі. Усі ці речовини дуже небезпечні. Є речовини, які неприємно пахнуть і навіть можуть усе забруднити. Це все предмети побутової хімії.

Правила, які потрібно завжди пам'ятати!

- Предмети побутової хімії не можна брати без дозволу батьків.
- Хімічні препарати не можна чіпати.
- Легкозаймисті речовини слід зберігати подалі від вогню.
- Невідомі речовини не чіпайте!
- Не нюхайте і не пробуйте нічого на смак – можна отруїтися!
- Не відкорковуйте пляшечки з невідомим вмістом.
- Беріть до рук лише ті предмети, які добре вам відомі.

Заняття 4

«Шкідливі звички»

Прочитайте віршик та уважно подумайте про що він.

Зінаїда

Жило дівча на ймення Зінаїда
 Була вона страшенна ненаїда.
 Із кремом тістечка і печиво любила,
 Її від торта відірвать було несила.
 Цукерок кілограмами з'їдала,
 Морозива завжди було їй мало.
 Пампушки, плюшки, булочки печені,
 А ще у захваті бувала від варені!
 Як просиналась вранці – те й робила,
 Що тільки їла, їла, їла, їла, їла.
 З солодким у постелі засинала
 І, навіть, їсти уночі вставала.
 Погляньте ви на нашу Зінаїду –
 Яка вона зробилася із виду.
 Пройти у двері дівчинка не може,
 І що їй, бідоласі допоможе?
 Сидить удома, дивиться в віконце –
 Там небо, там дерева, вітер, сонце.
 Погратись вийшли на подвір'я діти,
 А Зінаїді нашої що робити?
 Взялася худнуть наша Зінаїда,
 Рухлива стала – справжня непосида.
 Зарядку полюбила і роботу,
 До сьомого, як кажуть люди поту.

Лиш овочі і фрукти їсти стала.
 Та й то потрошку – дуже-дуже мало.
 Тепер вона худенька і тендітна –
 Така весела і така привітна.
 Отож, не треба їсти так багато.
 Займатись спортом, краще працювати.
 Тепер це Зінаїда добре знає,
 Й усіх-усіх до цього закликає!

*Про що йдеться у нашому віршику? Хто така Зінаїда?
 Чим відрізняється наша дівчинка від інших дітей? Що по-
 трібно робити, щоб з вами не сталося такого як із Зінаїдою?
 Що таке шкідливі звички?*

Прочитайте та запам'ятайте!

- Корисно їсти усі страви, але ніколи не переїдайте.
- Після їжі необхідно полоскати рот.
- Солодощі їдять тільки після обіду.
- Фрукти і овочі перед вживанням треба мити.
- Їсти і пити можна тільки із чистого посуду.

Заняття 5

«Куріння»

Прочитайте вірш та подумайте.

Тютюновий сірий дим
 Так шкідливий нам усім,
 Він в легені потрапляє
 І хвороби викликає.
 Треба знати ще й про те –
 Той, хто курить – не росте.
 Пам'ять той погану має,
 Все, що знав, він забуває.
 Часто голова болить,
 І вночі погано спить.
 Потім спиться на уроці.
 Нудить і болить у боці.
 Краще кинути цю звичку,
 Ліс любити і травичку.

Із джерельця воду пити,
 І збирати в полі квіти.
 Світ існує для краси,
 Зараз і в усі часи.
 Тож, давайте ми, малята,
 Світ цей будем зберігати.

Чому не можна курити? Що трапляється з тими, хто спробував тютюн? Яку шкоду цигарки приносять нашому здоров'ю?

Курити заборонено: в школі; у транспорті; у кінотеатрах; в їдальнях та ресторанах; у театрах; у клубах; у магазинах; у поїздах та літаках.

Запам'ятайте: взагалі краще ніколи не курити!

Заняття 6

«Алкоголь»

Прочитайте уважно віршик, подумайте над його змістом.

Краплина горілки на квіточку впала,
 Красуня заплакала гірко й зів'яла.
 Стулила пелюсточки ніжні свої.
 Не чути вже пахоців свіжих її.

І бджілка тепер по медок не летить.
 З жалю тільки сумно в повітрі бринить.
 А пташечка чує й сумує сама,
 Вже ніби і радості в світі нема.
 І людям те зілля жалю завдає.
 Горілка з людиною робить своє
 І в'яне краса, і здоров'я слабке.
 Все в світі неміле, усе не таке.

Ми квітку врятуємо з хмарки дощем,
 Розкриєм пелюстки, листки підведем.
 І сяде на неї весела бджола,
 З небес заспіває пташина мала.
 Людину ж нелегко з біди врятувати.
 Тож зілля того краще нам уникати.
 І буде тоді тільки радість усім:
 І квітам, й дорослим, і дітям малим!

Що трапилось із квіткою, коли на неї впала краплина горілки? Як уся природа поставилася до такого горя? Як нам потрібно рятувати рослини?

Запам'ятайте: горілка нищить усе живе на світі! Не варто коли-небудь пробувати алкоголь дітям!

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Мета: формувати у дітей поняття про взаємозалежність людини та здоров'я, що кожен – сам творець власного здоров'я, сприяти усвідомленню його цінності, вчити знаходити оптимальні шляхи для зміцнення здоров'я

Оснащення заняття: дошка, робочі зошити, фломастери, магнітола, твори з альбому «Пори року» П. Чайковського або інша спокійна музика (на розсуд учителя).

Хід заняття: учитель та учні з'ясовують, що потрібно людині, щоб бути здоровою, які ознаки здорової людини, а які хворої. Учні розповідають про те, чому люди хворіють, які є у світі хвороби, що потрібно робити, щоб не захворіти. Учитель продовжує заняття роз'ясненням терміна «здоровий спосіб життя», чому важливо дотримуватися правил особистої гігієни, загартовуватися, робити зарядку, ходити до спортивних секцій, правильно харчуватися. Після бесіди пропонуються запитання до учнів: «Хто робить своєчасно зарядку, хто відвідує спортивні гуртки, хто з батьками разом катається на лижах, ковзанах, ловить рибу, відпочиває на природі?».

Пограймо у гру «Так чи Ні».

Влітку гарно відпочили, чи зміцніли ваші сили? (Так).

І на морі ви бували, там здоров'я гартували (Так).

Потім спали цілий день, врісши в ліжечко, як пень? (Ні).

Чи в походи ви ходили, загартовуючи сили? (Так).

У походах мандрували, гриби, ягоди збирали і до рота мерщій клали? (Ні).

Пили лише «Пепсі-колу», і «Ром-колу», й «Бренді-колу»? (Ні).

Їли тільки ви котлети, чи курили сигарети? (Ні).

Чи легені ви зміцнили, бігаючи на всі сили? (Так).

Ціле літечко лежали, тільки й те – відпочивали? (Ні).

Влітку бігали росою, сил набратися з красою? (Так).

На дощі ви накісали, ні на кого не зважали? (Ні).

Їли помідори й дині, що зростили господині? (Так).

На кінець питаю, друже, до здоров'я ти байдужий? (Ні).

Що ж, увагу не згубили!

Ви кріпіть й подалі сили.

Ви про себе самі дбайте,

ні на кого не чекайте.

Бо здоров'я річ безцінна,

для життя це необхідно!

Прочитайте віршик М. Стельмаха.

Сонце стукає в віконце.

Ти не спи, як сходить сонце.

Прокидайся – й на зарядку,

А з зарядки та й на кладку,

Через кладку на лужок,

А з лужечка та в садок.

Там лежать граблі, лопата, –

То ямки берись копати:

Треба вчасно навесні

Посадити яблуні,

Груші, персики, горіхи

Добрим людям для утіхи,

І для цвіту, і для плоду, –

На здоров'ячко народу!

Про що йдеться у віршику? Що впливає на наше здоров'я?

Правильно: вітер, сонечко, повітря, дощик, рослини – вся природа. Які пори року ви знаєте?

Людина і рослини допомагають одне одному. Для того щоб бути здоровим – потрібно стежити за своїм здоров'ям, робити зарядку, допомагати природі, любити тварин.

Запам'ятайте: для того щоб бути здоровими, треба мити руки, щодня вмиватися зранку і ввечері, чистити зуби, бути охайними, робити зарядку.

Заняття 2

«Світ рослин. В гості до лісу»

Сьогодні ми з вами здійснимо подорож до могутнього лісу. Високі дерева, чудові кущики, квіти, пташки, звірі, – усе це наша матінка-природа.

Давайте поміркуємо, чим для нас корисний ліс, які ягоди, рослини, гриби ми можемо збирати у лісі?

Що зображено на малюнку? Які ягоди ви впізнали? Чим вони для нас корисні?

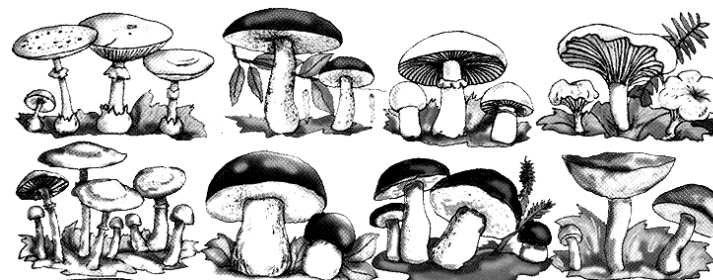
Правильно, це наші вітаміни. Малина корисна при простуді. Які ще фрукти ви знаєте?

Діти, в лісі ростуть не тільки корисні для здоров'я ягоди, а й отруйні.

Отруйні ягоди – це блекота, паслін, вороняче око та вовчі ягоди.

А ще біля лісу росте дуже красива рослина – яскравий червоний мак. Раніше люди використовували мак у побуті: вплітали у віночки, пекли пиріжки, дивлячись на квітку, вишивали вишиванки. Але мак має ще одну властивість: він може бути дуже отруйним і небезпечним для нашого здоров'я. Деякі люди його використовують як наркотик. А ми вже з вами знаємо, що наркотики – це отрута, від неї треба тікати!

Ось грибочки. Їстівні гриби й отруйні. А які ви знаєте гриби?

Їстівні: білий гриб, підберезник, підосичник, шампіньйон, рижик, груздь, лисичка, маслюк, опеньки, сиріжки.

Отруйні: біла поганка, мухомор. Це дуже небезпечні гриби, їх не можна брати до рук, а тим більше їсти.

Прочитаємо разом віри:

Пам'ятаймо разом з вами
Добре правило моє:
Поміж добрими грибами
І отруйні також є.
Та й без дозволу дорослих
Не збирайте ви грибів,
Щоб ніхто з вас і ніколи
Від грибів не захворів!

Головні правила, які ви повинні пам'ятати:

- Не їжте в лісі самотійно ніяких ягід.
- Ягоди, які ви назбирали, покажіть дорослим.
- Не їжте немитих ягід.
- Не рвіть незнайомі вам рослини – вони можуть бути отруйні.
- Без дозволу дорослих не збирайте грибів.

Заняття 3

«Їстівне та неїстівне»

Роздивіться уважно малюнок та розкажіть, що на ньому ви побачили. Розмалуйте!

Що найкорисніше для нашого здоров'я?

Правильно: овочі і фрукти, бо вони багаті на вітаміни.

А які вітаміни знаєте ви? Для чого вони нам потрібні? Розкажіть про інші продукти. Для чого нам потрібні риба та м'ясо? Молочні продукти корисні? А каші? Які ви знаєте каші? З чого печуть хліб?

Прочитайте віршик.

Певно, чули ви, малята, вже не раз такі слова:

Хліб потрібно шанувати, хліб усьому голова!

І не раз удома тато з вами також говорив:

«Хлібна крихітка, малята, –

Праця наших трударів!

Комбайнерів, трактористів, що у полі день при дні,

Це ж вони ростять зернисті пшениці густі-рясні!»

Для чого потрібно взагалі їсти?

Подивіться на інший малюнок. Що ви бачите?

Чому дітям не можна вживати пиво, вино, шампанське, коньяк?

Правильно: алкогольні напої шкодять нашому здоров'ю!

Заняття 4

«Небезпечні речовини»

Залишившись наодинці, ви дуже допитливі? Вас усе цікавить. Обстежувати свою квартиру – це дуже спокусливо.

Подивіться на малюнок, що ви побачили?

Назвіть зображені предмети.

Чи доводилося вам користуватися такими речовинами? Коли? Чому? Які з цих речовин є безпечними? Чому інші речовини є небезпечними? В яких справах вони допомагають людям? Що може трапитися, коли хімічні препарати візьме до рук дитина?

Небезпечними є всі речовини, які при порушенні правил користування ними можуть завдати шкоди людині. У кожному домі знайдуться препарати побутової хімії (пральний порошок, шампунь, клей, лак для волосся, дезодорант, засоби для чищення посуду, отруйні речовини для знищення тарганів та мух). Зберігаються вдома і легкозаймисті речовини: фарби, лаки, бензин, усілякі розчинники, спирт. Однак, якщо ними користуватися невміло, то можна накоїти лиха.

Деякими засобами для відбілювання білизни та дезінфікування, спиртовими речовинами, оцтом можна сильно обпекти шкіру або очі. Якщо довго вдихати препарати фарби, лаку, клею, можна отруїтися.

Балончики з аерозолем від удару та надмірного тепла або вогню можуть вибухнути й загорітись. Бензин, газ, розчинники, лаки і фарби можуть стати ще й причиною пожежі.

Правила, які варто знати:

– Хімічні речовини не можна чіпати, відкривати, нюхати, самостійно ними користуватися!

– Ліки можна приймати лише за призначенням лікаря і під наглядом дорослих!

– Легкозаймисті речовини (бензин, газ, спирт) слід зберігати якнайдалі від вогню!

– Невідомі речовини не чіпайте!

Заняття 5

«Шкідливі звички»

Звички – це те, що ви робите постійно. Звички бувають корисні і шкідливі. Прочитайте список і виберіть спочатку корисні звички, а потім шкідливі.

Мити руки. Обманювати. Чистити зуби. Гризти ручки, олівці. Класти речі на місце. Запізнюватися в школу. Робити зарядку. Лінитися. Гризти нігті. Допомагати мамі. Читати лежачи. Мити за собою посуд. Говорити «дякую», «вибачте». Битися. Курити. Витирати піл. Пити пиво чи вино.

Які хороші звички є у вас? А яких поганих звичок ви хотіли б позбутися?

Прочитайте, будь-ласка, цей віршик.

Данило

Неохайним був малий Данило –

На обличчі фарби і чорнило.

Ще й сліди обіду на кофтині –

Як не соромно такій дитині?

У волосі – пір'я, листя, сіно,

На штанцях – засохла сіра глина.

Чорні, не помиті, брудні руки,

А під нігтями багато так грязюки!

Наш Данило гризти нігті любить,

Звичкою себе такою губить.

Бо ж мікроби там сидять, сміються,

Аж за животи свої беруться.

– Добре нам живеться у Данила.

Нас на ньому вже силенна-сила.

Хочеться потрапити у ротик,

Ну а далі – у його животик.

Коли там усі ми будем жити –

Буде хлопчик наш тоді хворіти.

Нам така це радість і удача,

Хай тоді хоч проситься, хоч плаче.

І Данило слів таких злякався –

Швидко вмився, швидко розчесався.

Нігтики обрізав, вмив руки,

Чисті вдів і светрика і брюки.

Утекли мікроби світ за очі –

Знати їх тепер ніхто не хоче.

А Данила просто не впізнати –

Хоч картину з хлопця малювати!

Серед вас Данилів цих немає,
Хто мікробам, бруду потурає?
Щоб не сталося таке із вами –
Ви охайними лишайтеся малюками!

Діти, з ким ви познайомились у цьому віршику? Якого ви побачили Данилка? Чому мікроби так зраділи? Який зовнішній вигляд треба мати? Як за собою треба доглядати?

Прочитайте та запам'ятайте!

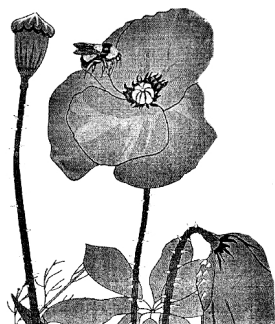
- Завжди мийте руки перед їжею.
- Після їжі приберіть після себе посуд.
- Одяг потрібно тримати чистим.
- Вдома треба мати домашній одяг.
- Перед сном вмийтеся, складіть одяг.
- Провітрюйте кімнату.

Заняття 6

«Наркотичні речовини»

Прочитайте віршик та спробуйте відповісти на запитання.

Маківка

Зітхала Маківка у полі –
Нещасна доленька моя.
Цвіту я рясно на роздоллі,
Та спокою не знаю я.

Колись мене в вінки вплітали,
Зривали ще на пиріжки,
Картини з мене малювали,
І вишивали залюбки.

Ой, як же я тоді раділа,
Й зі мною вся моя сім'я,
Всім у пригоді стать хотіла,
Всіх обігрить хотіла я.

Та ось ці чорні дні настали –
Мене збирають для біди.
Якісь страшні понаїжджали
Чоловіки до нас сюди.

Їх не бентежать наші квіти,
Зривають, ніби бур'яни,

Красі й не думають радіти,
Про лихо думають вони.
Із мене зілля наркотичне
Вони нароблять і у шприц.
Це все – страшне, це все – трагічне,
І все це хилить мене ниц.

Шановні, любі, схаменіться,
Цвісти я хочу для краси.
Ви у минуле поверніться,
У безтурботні ті часи.

А я цвістиму на роздоллі
На радість для усіх-усіх.
Хай розквітають й ваші долі,
А я радітиму за них.

Що це за рослина – мак, чим вона нас приваблює? Як у давнину ставилися до цієї красивої квітки? Як люди використовують мак сьогодні? Чому не можна «гратися» із наркотиками?

Діти, запам'ятайте!

Мак – не тільки яскрава квітка, яка чарує усіх своєю красою. Мак можна використовувати як наркотичну речовину – наркотики. Із цієї квітки роблять зілля, яке дуже небезпечне для нашого здоров'я.

Заняття 7

«Алкоголь»

Прочитайте уважно віршик та поміркуйте...

Знає у світі кожна людина,
Знає дорослий, знає дитина,
Пити нікому спиртне не годиться –
Лихо прийде, не забариться.

П'яний у бійку лізе завзято,
Рани одержить, синці буде мати.
Навіть собаки таких не минають –
Одяг їм рвуть і навіть кусають.

Люди, хто п'ють, – часто хворіють,
Серце болить, руки німіють.

Органи внутрішні дуже слабкі,
Навіть судини тонкі і ламкі.
Щастя у сім'ях таких не буває,
Кожен сумує, кожен страждає.
Бійки і сварки, сльози гарячі,
Сонця не стало у світі неначе.

Сам собі ворог – хто випиває,
Радості, щастя той не зазнає.
Краще те зілля зовсім не пити,
Сонцю і квітам палко радіти.
Хай все спиртне стане водою –
Чистою, ніжною, дуже смачною.
Будемо воду ту з радістю пити,
Всіх навкруги щиро любити.

Про що йдеться у цьому віршику? Які хвороби чекають на людей, що вживають спиртні напої? Що трапляється у сім'ях, де хтось із рідних п'є горілку або вино? Який висновок із цього віршика зробили ви?

Запам'ятайте:

– Ніколи не можна вживати алкогольні напої дітям, це дуже небезпечно для здоров'я!

– Краще займатися спортом, робити гімнастику, загартовуватися, малювати, читати, допомагати мамі!

Заняття 8 «Наркотики»

На попередніх заняттях ми з вами знайомилися з небезпечними рослинами. Серед них були отруйні гриби: бліди поганки, мухомори.

Прочитайте уважно віршик.

Мухомор і поганка

Червоний мухомор і бліда поганка
У лісі вирішили зло вчинить.
І якось в літній день і, навіть, зранку
Вони усіх зібрались надурить.
Вдягла поганка шапочку рожеву,
Ну сироїжка – геть не відрізнити.

Така велична, ніби королева
Серед трави зеленої стоїть.
А мухомор й собі перевдягнувся –
Коричневого брилика вчепив.
Як підосичник став він і не зчувся –
У кошика потрапив до грибів.

А подружка там поруч опинилась.
Радіють хитрощам вони своїм.
Та дівчинка з грибами зупинилась,
У кошик глянула й сказала їм:

– Ах ви, брехливі, ви ж такі противні –
Хотіли нас собою отруїть.
Я бачу. Ви погані, не їстівні.

Ну як же ви могли таке зробити?

Так соромно їм стало – що й казати.

І мухомор ураз почервонів.

Тепер його не можна не впізнати

І знов він під ялинкою присів.

Ну, а поганка зблідла з переляку.

Такою стала, як завжди була.

І заховалась під суху гілляку,

Зробилася нещасна і мала.

Хай там ростуть та інших не чіпають.

Ми ж їх, отруйних, будем обминати.

Хай діти і дорослі пам'ятають –

Усі гриби потрібно добре знати.

Про що ви дізнались із цього віршика? Чому мухомор та поганка отруйні гриби? Як їх ще можна назвати? Який висновок ви для себе зробили? А які гриби ви знаєте не отруйні? Які можна їсти?

Бліда поганка

IV клас

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Мета: продовжити ознайомлювати учнів зі складовими здоров'я, сприяти усвідомленню його цінності, показати взаємозв'язок світу та здоров'я людини, розвивати уміння виходити із складних ситуацій, будувати власне здорове бачення майбутнього, виховувати бережливе ставлення до свого здоров'я

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: учитель повідомляє тему заняття. Разом із учнями ведеться бесіда про здоров'я, що потрібно людині, щоб бути здоровою, сильною, красивою, мудрою. Що таке здоровий спосіб життя? Чому люди хворіють? Які явища природи впливають на наше здоров'я і чому? Чому потрібно берегти нашу природу, допомагати їй, як допомагає вона нам. Учитель наголошує на тому, що сонце, свіже повітря, вода, дотримання правил гігієни, відпочинок, гарний настрій – найкращі друзі нашого здоров'я. Учні разом із учителем зачитують прислів'я та приказки про здоров'я, аналізують їх.

Друга частина заняття присвячена елементарним правилам ввічливості: це наш хороший настрій, а хороший настрій – це наше здоров'я. Діти зачитують вірш із робочого зошита, аналізують його. Учитель пропонує привітатись або сказати ввічливі слова один одному. Одна із цілей заняття – прищепити учням навички ввічливої поведінки, бо ввічливість – це теж наше здоров'я.

Завдання додому: намалювати разом із батьками малюнок на тему «Що таке здоров'я?». Розповісти їм про те, що учні дізналися на занятті, як потрібно себе поводити і чому це так важливо для нашого здоров'я.

Словник: здоров'я, здоровий спосіб життя.

Заняття 2

«Світ рослин»

Мета: розширити знання учнів про різнобарвний рослинний світ рідного краю, показати цілющі властивості лікарських рослин, сформувати у дітей уміння розрізняти в природі корисне і шкідливе, виховувати інтерес і повагу до народних традицій

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери, плакати, ілюстрації із зображенням рослинного світу.

Хід заняття: учитель нагадує учням, що на попередніх заняттях вони вже знайомилися з рослинами. Пропонує пригадати, які лікарські рослини діти знають. Далі учні заглядають у свої робочі зошити і вивчають звіробій. Чим він корисний? Він лікує дуже багато хвороб: застуду, хвороби шлунку, печінки, нирок. А ще є ромашка, нагідки, материнка, духмяна м'ята, валер'яна. Учитель наголошує на тому, що це все наші помічники, які слідкують за нашим здоров'ям.

Далі учні мандрують до інших рослин – отруйних. Учитель розповідає про блекоту, дурман, цикуту, вовчі ягоди, чемерицю, вовче око – це дуже отруйні рослини, їх не можна рвати, брати до рук, вони дуже небезпечні для нашого здоров'я. З ними не можна експериментувати: вони мають неприємний запах, викликають параліч дихання, запаморочення голови, головний біль, блювання, розлад шлунку і навіть у деяких випадках смерть.

Друга частина заняття присвячена ще одній дуже красивій і водночас небезпечній рослині. Учитель продовжує говорити про те, що мак у давнину влітали у вінки, пекли з нього пиріжки, вишиванки з його зображенням робили. А не так давно цю рослину використовують «наркодільки» для виготовлення наркотичної речовини – наркотику. Від його дурману гине дуже багато людей в усьому світі.

Далі учні знову заглядають до своїх робочих зошитів, звертають увагу на отруйний гриб, який вони дуже добре знають. Це мухомор. Ведеться бесіда з учнями: якого він кольору, чому він отруйний? Чому можна називати цей гриб наркотичною речовиною?

Наприкінці заняття учні розмальовують мухомор.

Завдання додому: разом із батьками намалювати рослини, якими мами лікують дітей при застуді.

Словник: лікарські рослини, отруйні рослини.

Заняття 3

«Корисні та шкідливі звички»

Мета: обговорити разом із учнями, що таке корисні та шкідливі звички, виховувати бережливе ставлення до свого здоров'я

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: учитель повідомляє тему заняття. Нагадує дітям, що є корисні звички і шкідливі. – Давайте подумаємо, які корисні звички ми з вами знаємо? Відповіді дітей: вставати зранку, вмиватися, чистити зуби, мити руки, чистеньким вертатися зі школи, поводитися добре на вулиці, у гостях, допомагати мамі, ввічливо вітатися, говорити «дякую», «вибачте», раціонально харчуватися. Учитель нагадує учням, що на попередніх заняттях вони вивчили та пригадали дуже багато корисних звичок. Учні зачитують вірш із робочого зошита, аналізують його.

Друга частина заняття присвячена звичкам, які дуже шкодять здоров'ю. Учитель з'ясовує, які шкідливі звички знають учні. Відповіді: бути неохайним, грубим, найшкідливішими звичками є куріння, вживання алкоголю, наркотиків. Ті, хто це робить, завдають собі великої шкоди для здоров'я, бо алкоголь, тютюн, хімікати – страшні отрути!

Учні розглядають малюнок у робочому зошиті. Учитель пропонує запитання: Що ви побачили на малюнку? Що це за речовини? Для чого їх використовують? Далі підсумовується тема заняття: коли ці речовини потрапляють до організму, то відразу порушують у ньому роботу усіх органів. Розладжується дихання, уповільнюється або прискорюється серцебиття. Порушується діяльність мозку, людина втрачає здатність вільно рухатися. Вона не може правильно говорити, погано бачить і погано чує.

Далі учитель звертає увагу на знаки, які зображені у зошиті: це заборонні знаки, які знають усі люди, ми теж сьогодні

з ними ознайомимось. Наприкінці заняття учні розмальовують знаки.

Завдання додому: проаналізувати разом із батьками свої корисні та шкідливі звички. Старатися виробити відповідальну поведінку з виправлення шкідливих звичок.

Словник: корисні та шкідливі звички.

Заняття 4

«Куріння»

Мета: формувати в учнів уявлення про згубну дію на дитячий організм куріння, виховувати вміння відстоювати власні переконання, бажання вести здоровий спосіб життя

Оснащення заняття: робочі зошити учнів, фломастери.

Хід заняття: учитель нагадує дітям, що на попередньому уроці вони розмовляли про шкідливі звички. – Сьогодні ми поговоримо про цигарки, про куріння. Учитель разом із дітьми з'ясовує, хто з них знає якісь назви пачок цигарок. – Дитячі відповіді. Чи пробував хтось із дітей курити цигарки? Далі вчитель розповідає, що цигарки ще називаються наркотичною речовиною. Потім пропонує подивитись на схему, яка міститься у робочому зошиті, розповідає учням, як тютюновий дим потрапляє до організму людини: спочатку до ротової порожнини, потім до серця, легень, печінки, нирок.

Далі пропонує прочитати вірш про Сніговика. (дивитись сценарії занять).

Після прослуховування вірша – обговорення. Запитання учням: Чи сподобався вам віршик? Про кого йдеться в ньому? Яка історія трапилась із нашим Сніговиком? Яку рекламу про куріння ви бачили на вулиці? Яке зло принесло куріння Сніговика, куди він подівся? А ви який висновок для себе зробили? Чому не можна курити? Що трапляється із тими, хто спробував тютюн? Яку шкоду цигарки завдають нашому здоров'ю? Після обговорення учитель звертає увагу на те, що куріння або тютюновий дим негативно впливає на всі органи нашого організму.

Завдання додому: розповісти батькам про те, що дізналися на занятті.

Словник: куріння; наркотична речовина; нікотин.

Заняття 5

«Куріння та алкоголь»

Мета: продовжувати з'ясовувати разом із учнями що таке куріння, цигарки, алкоголь, як впливають куріння та алкогольні напої на наше здоров'я, чому цигарки та алкоголь називають наркотичними речовинами

Оснащення заняття: робочі зошити учнів, фломастери.

Хід заняття: учитель нагадує дітям, що на попередньому занятті вони розмовляли про шкідливі звички, про куріння. – Сьогодні ми поміркуємо над тим, що таке алкоголь, як він потрапляє до нашого організму. З чого все починалось... Учні разом із учителем розглядають схему, яка міститься у робочому зошиті. Ведеться діалог. З'ясовується, що алкоголь шкодить усім нашим органам: гортані, серцю, шлунку, печінці, ниркам. Алкогольні напої та цигарки можна ще назвати наркотичними речовинами.

Далі учитель пропонує прочитати вірш, який є у робочих зошитах. Після прослуховування вірша – обговорення. Про що учні дізналися з вірша? Що трапилося із звірятами? Хто їм допоміг? Які висновки для себе зробили учні?

Завдання додому: розповісти батькам про те, що дізналися на занятті.

Словник: куріння, алкогольні напої, наркотична речовина.

Заняття 6

«Наркотичні речовини»

Мета: формувати в учнів знання про корисні та шкідливі звички, їх вплив на наше здоров'я, надавати об'єктивну, відповідно до вік інформацію про алкоголь, куріння, вживання токсичних речовин, вчити оцінювати власні вчинки та аналізувати вчинки інших людей

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: учитель повідомляє учням тему заняття, розповідає про те, що на попередніх заняттях діти вже стикалися із такими словами, як тютюн, деякі види рослин, ягід, грибів, хімічних препаратів, алкоголь. Загальна назва цих речовин – наркотичні речовини.

Чому вони отруйні для нашого організму? Тому, що цигарки містять дуже небезпечний дим – отруту; смоли, які виникають при курінні тютюну; чадний газ – отрута, яка міститься у тютюновому димі. Коли людина курить, то в неї відбувається поступове звикання до тютюну, а це дуже небезпечно для нашого здоров'я. Алкоголь – це теж наркотична речовина: шкідлива звичка; алкоголь гальмує всі процеси у нашому організмі; людина дуже швидко звикає до алкоголю, якщо систематично його вживає. Алкоголь викликає високий кров'яний тиск, зниження опору інфекціям, хвороби шлунку, виникнення виразок, незворотні зміни у печінці, нирках, мозку. Людина від великої дози алкоголю може навіть померти. Вживання деяких видів грибів, рослин, ягід, препаратів побутової хімії викликає звикання до цього, а згодом розвивається така хвороба, як токсикоманія, що дуже небезпечно для здоров'я людини. Ось яка дія наркотичних речовин на наш організм.

Учитель після пояснення пропонує прочитати вірш у робочих зошитах, проводить обговорення разом із учнями. В кінці діалогу діти звертають увагу на виділені букви на початку кожного рядка, читають ці слова: паління, алкоголізм, токсикоманія.

Наприкінці заняття учні розфарбовують малюнок.

Завдання додому: обговорити із батьками тему заняття.

Словник: наркотичні речовини.

Заняття 7

«Наркотичні речовини»

Мета: формувати вміння та навички реалізації здорового способу життя, вчити дітей казати «Ні!» та займати правильну позицію, розвивати вміння відстоювати власні переконання, оцінювати свої вчинки і приймати рішення відповідно до ситуації

Оснащення заняття: робочі зошити, фломастери.

Хід заняття: Повторення матеріалів попередніх занять. Далі учитель пропонує учням пограти у гру з питаннями. Йде обговорення гри, учитель перевіряє засвоєння знань дітей про наркотичні речовини, про їх шкідливість для здоров'я. Друга частина заняття присвячена вирішенню математичних задачок на тему вживання наркотичних речовин.

Які висновки для себе зробили учні? Як шкодить куріння здоров'ю людей? Яких збитків зазнає сім'я? Потім розглядаються ситуації, в яких діти повинні сказати «Ні» у випадках коли їм пропонують вжити наркотичні речовини.

Наприкінці заняття діти розфарбовують малюнок у робочих зошитах.

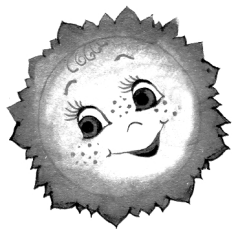
Завдання додому: розповісти своїм батькам про тему заняття.

Словник: наркотичні речовини.

СЦЕНАРІЙ ЗАНЯТЬ

Заняття 1

«Що таке здоров'я?»

Подивіться на цей чудовий малюнок та спробуйте пояснити, що ж таке здоров'я.

Вітер, повітря, вода, тварини, дерева, кущі, земля, гори, луки – це все впливає на наше здоров'я. Коли людина хворіє, їй нічого не миле, але природа завжди допомагає їй вилікуватись.

Ось які українські приказки та прислів'я про здоров'я є:

- Без здоров'я нема щастя.
- Без здоров'я ніщо людині не миле.
- Було б здоров'я, а все інше наживемо.
- Вартість здоров'я знає лише той, хто його втратив.
- Весела думка – половина здоров'я.
- Веселий сміх – здоров'я.
- Все можна купити, тільки здоров'я – ні.
- Здоровому все здорово.
- Хто здоровий, той ліків не потребує.
- Щоб ти був здоров, як вода.
- Як хочеш здоров'я мати, мусиш рано вставати, а звечора рано лягати.
- Здоров'я – найдорожчий скарб.
- Найбільше щастя в житті – здоров'я!

А ще дуже важливо мати хороший настрій. З яким настроєм ви просинаєтесь, йдете до школи, спілкуєтесь із рідними, вчителькою, друзями? Яке у нас Сонечко на малюнку?

Які чарівні слова потрібно вимовити, коли ви просинаєтесь, коли щось попросили, коли вам щось дали.

Прочитайте віршик.

До всіх сердець, як до дверей,
Є ключики малі.
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не лінь.
Ти мусиш, друже, знати їх,
Запам'ятать не важко:
Маленькі ключики твої –
«Спасибі!» і «Будь ласка!»

Які слова називають чарівними? Чому їх називають ключиками до всіх сердець? Які ще слова вітання ви знаєте? Правильно:

Добридень!
Доброго дня!
Добрий день!
Доброго здоров'я!

Заняття 2

«Світ рослин»

У нашій природі є дуже багато трав та рослин. Є трави, якими лікує нас мама, коли ми захворіємо. А є дуже небезпечні, отруйні рослини.

Подивіться уважно на малюнки.

Зверобій

На цьому малюнку зручно розташувався звіробій. Чим він корисний? Він лікує дуже багато хвороб: застуду, хвороби шлунку, печінки, нирок. А ще є ромашка, нагідки, материнка, духмяна м'ята, валер'яна. Це все наші помічники, які слідкують за нашим здоров'ям.

А тепер погляньте на ці рослини. Що це?

Блекота, дурман, цикута, вовчі ягоди чемериця, вовче око – це дуже отруйні рослини, їх не можна рвати, брати до рук, вони дуже небезпечні для нашого здоров'я. З ними не можна експериментувати: вони мають неприємний запах, викликають параліч дихання, запаморочення голови, головний біль, блювання, розлад шлунку і навіть у деяких випадках смерть.

Є ще одна дуже красива і водночас небезпечна рослина. Мак у давнину влітали у вінки, пекли з нього пиріжки, вишиванки з його зображенням робили. А не так давно цю рослину використовують «ділки» для виготовлення наркотичної речовини – наркотику. Від його дурману гине дуже багато людей в усьому світі.

Заняття 3

«Корисні та шкідливі звички»

Прочитайте цей віршик та поміркуйте.

Якщо ти хочеш швидко підростати
І розвиватися як слід,
Себе повинен вберігати

І захищатися від бід.

- Яка ж біда спіткати може?

- О, бід навколо ціла тьма!

Ти не роби, чого негоже,

Не підставляй себе дарма.

Є корисні звички і шкідливі. Подумаймо, які корисні звички ми з вами знаємо? Правильно, вставати зранку, вмиватися, чистити зуби, мити руки, чистеньким вертатися зі школи. Поводитися добре на вулиці, у гостях, допомагати мамі, ввічливо вітатися, говорити «дякую», «вибачте». На попередніх заняттях ми вивчили та пригадали дуже багато корисних звичок.

Є звички, які дуже шкодять нашому здоров'ю.

Які шкідливі звички ви знаєте? Правильно: бути неохайним, грубим. Найшкідливішими звичками є куріння, вживання алкоголю, наркотиків. Ті, хто це робить, завдають собі великої шкоди для здоров'я, бо алкоголь, тютюн, хімікати – страшні отрути!

Що ви побачили на малюнку? Що це за речовини? Для чого їх використовують?

Коли ці речовини потрапляють до організму, то відразу порушують у ньому роботу всіх органів. Розладжується дихання, уповільнюється або прискорюється серцебиття. Порушується діяльність мозку, людина втрачає здатність вільно рухатися. Вона не може правильно говорити, погано бачить і погано

чує. Є заборонні знаки, які знають усі люди, ми теж сьогодні з ними познайомимось.

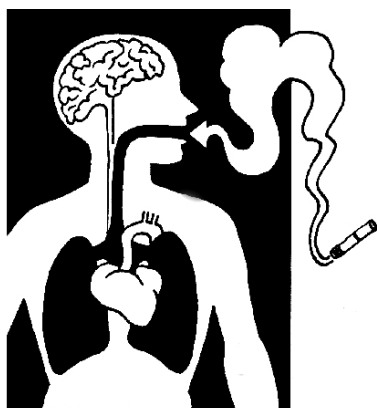
Запам'ятайте!

Ніколи не намагайтеся спробувати запалити цигарку або вжити алкоголь, або інші хімічні, токсичні речовини – це дуже небезпечно і шкодить вашому здоров'ю!

Заняття 4

«Куріння»

Подивіться уважно на цю схему.

Сьогодні ми поговоримо про куріння. На попередньому занятті ми з'ясували з вами, що є корисні звички і шкідливі. Куріння – це дуже негативна і небезпечна звичка.

Подивіться на схему. Куди спочатку потрапляє тютюновий дим? Куди він занурюється потім? Які органи страждають від нього?

Прочитайте віршик та поміркуйте.

Сніговик

Цікаву казочку вам зараз розповім.

А ви урок собі візьміть повчальний.

Жив-був на світі Сніговик один –

Красивий, білий, просто ідеальний.

Сніговичок три кулі сніжних мав.

Найменша – голова. А ніс з морквинки.

На голову відро він одягав,

А очі в нього – чорні дві вуглини.

Ну просто красень – як не подивись.

Такого чуда більше не зустріти.

Ще й вихованим був і добре вчивсь,

Бажали всі з Сніговиком дружити.

Та раз йому схотілося умити

Буть схожим на героя із реклами.

Насміливсь бідолаха закурити,

Щоб виділитись між сніговиками.

Він думав – буде, як отой ковбой,

Що на коні у прерії десь скаче.

Та сталося зовсім інше – ой-ой-ой –

Сніговичок наш тане й гірко плаче.

Спочатку десь поділась голова,

А потім друга куля, третя далі.

Був Сніговик і враз – оце дива –

Біжить лише струмочок далі й далі.

Отак в людини – хто курить мастак –

Псується мозок, серце, руки, ноги.

Печінка з нирками працюють вже не так,

І марні будь-які перестороги.

Адже з дитинства знають всі навкруг –

Курити для здоров'я так шкідливо.

І той, хто курить, зовсім нам не друг.

Робити це не добре й не красиво.

А ми за те, щоб жити у красі,

Щоб сонце бачить і блакитне небо.

І щоб здоровими були усі-усі

Й були щасливі – тільки це нам треба!

Чи сподобався вам віршик? Про кого йдеться в ньому? Яка історія трапилась із нашим Сніговиком? Яку рекламу про куріння ви бачили на вулиці? Яке зло принесло куріння Сніговику, куди він подівся? А ви який висновок для себе зробили?

Запам'ятайте!

Куріння – дуже шкідлива звичка! Дітям курити – заборонено!

Заняття 5

«Куріння та алкоголь»

Подивіться на цей малюнок та давайте разом поговоримо.

На попередньому занятті ми говорили з вами про таку шкідливу звичку, як куріння. Сьогодні ми поміркуємо над тим, що таке алкоголь, як він потрапляє до нашого організму. З чого все починалось... Правильно, алкоголь шкодить усім нашим органам: гортані, серцю, шлунку, печінці, ниркам. Вино та цигарки можна ще назвати наркотичними речовинами.

Прочитайте віршик.

Жили п'ять друзів у зеленому гаю:
Ведмедик, Зайчик, Веприк, Лис, Їжак.
Були щасливі й радісні без краю,
Про лихо і не думали ніяк.

Ведмедик мед любив, смачну малину,
Рудий мишей був полювать мастак,
Їв Веприк жолуді, Зайча морквину,
І яблуками ласував Їжак.

Та лихо трапилось – став Веприк наш курити,
Ведмедик нюхав клей якийсь почав.
Лис пиво і вино став, навіть, пити,
Їжак наркотиками бавитися став.

А Зайчик бачить це усе і плаче,
Уже й про моркву він свою забув.
Від кущика до кущика не скаче,
Немов веселим зовсім і не був.

Не треба плакати, треба щось робити.
Наш Зайчик друзів став своїх збирати.
І звірі вирішили так вчинити:

– Всім лісом будемо хворих лікувати.

Нелегко всім було, але подалу
Усе ставало на свої місця.

Звіряток нерозумних врятували
Їх друзів вірні й люблячі серця.

Тепер у лісі радість знов панує.

Здорові і щасливі всі навкруг.

Усім відомо – від біди лікує

Лиш справжня дружба і лиш вірний друг.

Про що ви дізналися з цього віршика? Що трапилось із звірятами? Хто їм допоміг? Які висновки ви для себе зробили?

Заняття 6

«Наркотичні речовини»

На попередніх заняттях ми з вами говорили про тютюн, алкоголь, отруйні гриби, трави – дурман, паслін, про мак. Все це наркотичні речовини.

Прочитайте ці віршики та поміркуйте.

Погано діють на здоров'я цигарки,
Активно треба нищити це лихо.
Лише хворіють ті дівчата й хлопчачи,
І всі, хто у курінні бачить втіху.

Не треба починати це робити,
Не треба, глузду всупереч, курити.
Як ворог злий, своє життя губити.

Прочитайте перші букви рядків: ПАЛІННЯ
Чи можна палити?

Правильно: Ні!

Прочитайте інший віршик.

Аж плакати хочеться, коли в сім'ї хтось п'є,
Любові там нема, там тільки сльози є.
Краса душевна там на зло змінилась,
Одна тривога і печаль лишились.
Горить вогонь в душі і плачуть очі,
Огидно жити так. Мов серед ночі.
Лише одну дамо усім пораду –
Діть життям без цього лиха радо.
Здоров'я й радість вибирають старайтесь.
Міцними й сильними на все життя лишайтесь!

Прочитайте перші букви рядків.

Правильно: АЛКОГОЛІЗМ.

Поміркуйте над віршем.

Такого лиха уникай –
Отих стрибків до неба.
Коротка радість ця – ти знай.
Скажи собі «не треба».
Ти дихай киснем, геть той клей,
Красу люби природну.
Обманний світ токсичний цей.
Мабуть, і ти з цим згодний.
А всіх, хто любить той дурман,
Не треба в друзі брати.
І ще навчись страшний обман
Як той непотріб гнати.

Прочитайте перші букви рядків.

Правильно: ТОКСИКОМАНІЯ.

Запам'ятайте!

Краще займатись спортом, малювати, читати книжки, ходи-
 ти до кінотеатру, в ліс, співати, танцювати. Наркотикам: Ні!

Заняття 7

«Наркотичні речовини»

Наркотичні рослини. Кокаїновий куш, тютюн, мак, конопля.

Тютюн. Це представник родини паслінових, відомих свої-
 ми отруйними властивостями. Тютюн дуже відомий та сумно
 популярний. Його батьківщина – Америка. До Європи він
 потрапив 500 років тому як декоративна рослина. Тому що
 тютюн має великі квіти, схожі на дзвіночки, із сильним п'ян-
 ким запахом. Лише згодом листя цієї рослини стали вико-
 ристовувати для куріння. Якщо тварина випадково поспробує
 листя або молоді паростки тютюну, вона захворіє. (*Ілюстрація*
з рослиною).

Мак. Всі люблять булочки з маком, але не всі знають, що
 з цієї рослини отримують наркотик – опій, який необхідний
 в медицині. Опійум входить до складу більш ніж 500 медич-
 них препаратів, які допомагають знижувати тиск та знімають
 сильний біль (наприклад, людям, хворим на рак). Але деякі
 люди знайшли для цієї рослини інше, шкідливе для здоров'я,
 застосування. (*Ілюстрація рослини*).

Конопля. Давньогрецький історик Геродот із здивуванням
 зазначав, що з коноплі виготовляють одяг, який дуже схо-
 жий на льняний. Також він розповідав, що скіфи одурманю-
 вали себе димом від коноплі. В Росії цю рослину поважали:
 з конопель робили волокна для тканини, а залишками уте-
 пляли житло; коли цар Петро I будував флот, то з конопель
 виготовляли канати та парусну тканину; з насіння рослини
 отримували масло. У Греції, Індії, Китаї, а згодом і в нашій
 країні, коноплю використовували як наркотичну речовину.
 Зараз із наркоманією ведуть боротьбу всі країни, знищу-
 ють зарослі коноплі. Це ще один яскравий приклад, коли
 люди рослину із друга перетворили на ворога. (*Ілюстрація*
рослини).

Кокаїновий куш. Слово «кокаїн» ми часто чуємо по теле-
 баченню, воно з'являється на сторінках газет. Ми дізнаємося,
 що це речовина, яка спочатку викликає стан приємного захме-
 ління, а потім люди так звикають до її вживання, що не можуть
 жити. Кокаїн – це наркотик, отрута. Його добувають з листя

двох рослин, одна з яких – кокаїновий кущ, який має жовтуваті квіти. Батьківщина рослини – Америка. В Європу кокаїновий кущ потрапив 250 років тому. У країнах Африки навіть розводять цю рослину, тому що використовують в медицині та парфумерії. Тобто, водночас ця рослина і друг, і ворог.

Робота за таблицею «Рослини: друзі чи вороги?»

Назва рослини	+	–
Тютюн		
Мак		
Конопля		
Кокаїновий кущ		

Фізхвилинка

Вийшов в поле боровик, І метеликові вдячно
Та й узявся в боки, В пояс уклонився.
Бо він бачити не звик Довго зайчика ганяв,
Обрії широкі. Виспавсь на пісочку,
Покрутився на нозі, Коли вечір наставав –
Реготом залився, Купався у струмочку.
Як ви думаєте, про що ми будемо далі говорити?
Сьогодні ми з вами пограємо в цікаву гру та розв'яжемо задачки. Почнемо?

Гра «ТАК чи НІ»

Пограємось, скажіть мені
У гру цікаву «ТАК чи НІ?»
Якщо ви згодні – починаю
І ось про що вас запитаю.
Курити можна дитлашні?
Відповідайте швидко... НІ.
А їсти вітаміни всмак?
Хто скаже чи корисно?.... ТАК.
Наркотики колоть страшні
Скажіть, чи можна людям?.... НІ.
Кефір і йогурти смачні
Потрібно пити дітям?.... ТАК.

А пиво, вина чи коньяк
Маленьким можна пити?.... НІ.
Вдягать кожуха навесні
Як сонце гріє, треба?.... НІ.
Займатись спортом, як мастак
У школі й удома можна?.... ТАК.
У лінощах проводить дні
Відповідайте, добре?.... НІ.
Крутитись в праці, як вітряк
Корисно для людини?.... ТАК.
А треба десь у стороні
Сховавшись, дихать клеєм?.... НІ.
Вдихать бензин їдкий і лак,
Щоб мати радість, треба?.... НІ.
В усьому бачить добрий знак
Радіть життю потрібно?.... ТАК.
Отож погрались в «ТАК чи НІ»
Тепер усі скажіть мені,
Цікаво вам було чи як?
Відповідайте дружно.... ТАК!

Про що ми сьогодні з вами говорили? Чому не можна пити, курити, нюхати клей, бензин? Які висновки для себе зробили ви?

А тепер потрібно вирішити задачки. Готові?

Задача 1

Зарплатня батька становить 400 гривень за місяць (30 днів). Із цих грошей 50 гривень він витратив на проїзд у транспорті, 80 гривень на щоденні обіди в їдальні. Окрім того батько щодня викурює по дві пачки цигарок вартістю 3 гривні. Скільки грошей залишається у батька на сім'ю після всіх його витрат?

Задача 2

Дядько Максим заробив 400 гривень, але зустрівся зі старими знайомими і пропив половину зарплатні. Після чого захворів. Скільки грошей витратила сім'я на лікування дядька Максима, якщо ліки обійшлися утричі дорожче за суму, яку він пропив, або у півтора рази більше за його зарплатню.

Задача 3

Що можна купити замість трьох пляшок горілки (ціна пляшки 12 гривень) або двох пляшок вина (пляшка вина – 10 гривень).

Розглянемо ситуації:

1. Твій однокласник запропонував тобі спробувати закурити.
2. Твій сусід запропонував тобі купити і випити пива.
3. Тобі старший учень запропонував купити наркотичні

таблетки.

– Які слова допоможуть тобі відмовитися від пропозиції?

– Що може статися, якщо ти погодишся?

Як можна відмовити, сказати «Ні»

– Кажі: «Ні, дякую». Роби це впевнено і категорично.

– Якщо людина продовжує чинити на тебе тиск, іди геть. Скажи твердо, що тобі потрібно йти.

– Знайди причину, привід або гумористичну відповідь. Наприклад: «Спробуй закурити!» «Ні, дякую. Я все ще вправляюсь в тому, як правильно дихати» або «Ні, дякую! Мій дядько курив і помер від раку легень».

– Спрямуй тиск, який на тебе чинить людина, у зворотному напрямку – на неї саму: «Чому ти намагаєшся мене вбити? Чи я тобі не подобаюсь? А я думав, що ти мій друг!».

– Скористайся допомогою товариша, який стане на твій бік і залучиться до розмови: «Ні, дякую. Петре, йди сюди. Скажи цій людині, що я не буду курити (пити). Вона не розуміє мене».

– Звернись до авторитету якоїсь людини чи видання: «Знаєш, я хочу бути схожим на..., а він не курить», «Я читав у книжці, що...».

3.3. Технологія проведення батьківських зборів**«Майбутнє без наркотиків»**

Програма проведення батьківських зборів складається з декількох етапів. Умовно їх можна поділити на підготовчий, етап з'ясування очікувань, розкриття теми, пошуку вирішення, підбиття підсумків, завершення роботи.

Етап 0. Підготовчий. Підготовка до батьківських зборів, як вже відомо, починається із формулювання мети, питань для обговорення, теми та планування результатів.

Наступним кроком є підбір матеріалу, необхідного для проведення заходу. Окрім літератури це можуть бути відеоматеріали, картки із завданнями, результати анкетування учнів і т. ін.

Етап 1. З'ясування очікувань (15 хв). Ознайомлення батьків з темою, метою, завданнями, які планується обговорити під час зустрічі. Представлення залучених фахівців. Встановлення неформального контакту з батьками. Для зняття емоційної напруги в аудиторії, встановлення дружньої атмосфери спілкування і залучення батьків до активної участі доцільно використати психогімнастичні вправи. З цією ж метою можна презентувати результати опитування учнів класу, що проводилося напередодні, або провести показ і обговорення їх творчих робіт з коментарем класного керівника, психолога.

Для поліпшення атмосфери спілкування, економії часу і зусиль учасників присутнім пропонуються **правила спілкування:**

1. Активна участь в обговоренні.
2. Повага до позиції та поглядів інших учасників.
3. Дотримання принципу «тут і зараз».
4. Економія часу. Дотримання регламенту.
5. Відвертість.

Потім батькам пропонуються питання для обговорення. Проводиться вправа «Очікування». «Очікування» є структурною вправою будь-якого тренінгу. Її використання під час батьківських зборів допомагає ведучому виявити рівень поінформованості батьків щодо запропонованої теми, їх ставлення до проблеми, а учасникам допоможе зрозуміти, чого прагнуть інші.

Етап 2. Розкриття теми (10-15 хв). Надання загальної інформації для обговорення з батьківською аудиторією. Розкриття теми. На цьому етапі доцільно демонструвати відеофільми, слайди, таблиці, схеми, діаграми або наводити статистичні дані.

Етап 3. Пошук вирішення проблеми (до 30 хв). Залучення батьків до відкритого спілкування і обміну думками.

Для більш активного спілкування доцільно використовувати тренінгові елементи: рольові ігри, тезові дискусії, обговорення конкретних ситуацій, змодельовані фантазії тощо, залежно від мети спілкування. Обговорення з батьками конкретних завдань і питань, що стосуються навчально-виховного процесу. Пропозиції батьків. Вироблення рішень.

Етап 4. Підбиття підсумків (до 10 хв). Підбиття підсумків дискусії, рекомендації залучених фахівців. Наприкінці батьківських зборів фахівець або класний керівник, залежно від теми, пропонує батькам декілька порад щодо реагування на проблемні ситуації, пов'язані з курінням дитини, інтересом до наркотиків і т.д., а також на попередження їх виникнення.

Етап 5. Завершення роботи (до 15 хв). Відповіді на запитання. Завершення зустрічі і закінчення спілкування на позитиві.

Ведучий пропонує учасникам подумати над тим, що нового вони дізналися під час зустрічі. Чи справдилися їх очікування? Чи зможуть вони використовувати одержану інформацію в повсякденному житті?

Оцінка рівня підготовки і проведення зборів, анкетування.

Висловлювання побажань, прощання.

Після того, як підготовлена програма (сценарій) батьківських зборів, починається процес планування організації їх проведення. У цьому може допомогти *підказка*.

Підказка для організації батьківських зборів

Що? Коли? Хто?

Загальна підготовка:

1. Пропозиція щодо проведення зборів (вибір теми).
2. Узгодження зі шкільною адміністрацією.
3. Узгодження дій із запрошеними спеціалістами.
4. Планування дати, часу проведення зборів.
5. Підготовка та розповсюдження запрошень.

Технічна підготовка:

1. Вибір приміщення для проведення зборів.
2. Підбір брошур та іншої літератури для батьків.
3. Оформлення приміщення.

4. Перевірка робочого стану апаратури.

Методична підготовка:

1. Підготовка сценарію.
2. Погодження сценарію із запрошеними спеціалістами.

Досвід роботи показав, що навіть маючи детально розроблені методичні вказівки, достатній обсяг додаткової літератури, працівники шкіл побоюються проводити батьківські збори на тему профілактики, оскільки вони не впевнені в результаті такого зібрання.

Основними причинами цього є:

1. Робота з малознайомою спеціальною інформацією.
2. Невпевненість у своїх знаннях для відповідей на запитання.
3. Відсутність достатнього досвіду використання інтерактивних методів при проведенні батьківських зборів.

Для продуктивного проведення батьківських зборів слід скористатися порадами.

Поради педагогам щодо підготовки батьківських зборів

1. Підготуйтеся до можливих запитань. Для цього насамперед:

а) уважно ознайомтесь із додатковими матеріалами, особливо тими, які містять поради для батьків;

б) підготуйте схеми, таблиці, слайди, відеосюжети (залежно від технічних можливостей школи) заздалегідь, вивісіть їх на дошку і звертайтеся до них під час зборів та відповідей на запитання;

в) запросіть спеціаліста вашого району до участі у зборах (підліткового нарколога, психолога-консультанта із сімейних питань, працівника відділу поліції по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, спеціаліста з профілактики центру соціальних служб сім'ї та молоді, тренера з профілактики і т.д.) залежно від теми. Він надасть вам допомогу у підготовці й підтримку при відповідях на запитання батьків;

г) майте адреси та телефони організацій і спеціалістів, які працюють у сфері профілактики, на випадок, якщо виникнуть запитання, що потребують певного професійного досвіду,

або виникне потреба в наданні консультації і допомоги. Ведучий зібрання має визначити, яку допомогу можливо надати на рівні школи, а де вже потрібно звертатися до консультантів з профілактики або фахівців-наркологів.

2. Говоріть про те, що хвилює батьків класу. Підготуйте матеріали (результати анкетування, приклади і ситуації, статистичні свідчення), що показують ситуацію саме у цьому класі, школі, місті.

3. Створіть умови для того, щоб якнайбільше батьків брали участь в обговоренні питань, активно використовуйте інтерактивні методи.

4. Не оцінюйте позицій батьків з обговорюваних питань. Дайте можливість поділитися своїм досвідом і знаннями усім бажаючим. Ваше завдання – об'єднати та допомогти зробити висновки.

5. Проявляйте зацікавленість до того, що кажуть батьки.

6. Заздалегідь підготуйте провокаційні запитання («Що краще: слідувати за тим, щоб дитина не курила взагалі, чи якщо вже вона курить, то лише гарні цигарки?», «Чи дасте ви своїй дитині цигарки, якщо вона попросить їх для свого друга?» і ін.). Вони допоможуть оживити хід зборів і залучити більшу кількість учасників до розмови.

7. Не залишайте батьків у стані безвиході. Обов'язково проведіть вправу для виходу на позитив у завершальній частині зборів.

8. Розкажіть про те, що робить ваша школа з метою профілактики вживання ПАР серед учнів.

9. Підготуйте та розішліть батькам запрошення на збори.

Клас: 9-11

Мета: Підвищити якість міжособистісного спілкування в родині з метою профілактики вживання ПАР.

Основні завдання:

1. Ознайомлення батьків з поширеними типами стосунків і стилями спілкування в родині.

2. Формування в батьків навичок співпраці у спілкуванні з дітьми.

3. Надання батькам необхідної інформації про психофізіологічні особливості підліткового віку (5–11 кл.) та його вплив на зміни в поведінці й моральних орієнтирах дитини.

Необхідні матеріали:

- результати анкетування дітей класу;
- схеми типів стосунків між членами сім'ї;
- таблиця «Стилі спілкування дорослих з дітьми»;
- таблиця «Установки на подальше життя»;
- анкети для батьків;
- крейда, дошка;
- анкети для оцінки рівня підготовки і проведення батьківських зборів.

Терміни і поняття:

Навички спілкування – набуті особистістю в процесі життєдіяльності вміння спілкуватися.

Стилі спілкування – різновиди встановлення і розвитку контактів між людьми, обумовлені потребами спільної діяльності.

Типи сімейних стосунків – встановлена система стосунків між членами однієї родини.

Негативні та позитивні установки – твердження, які часто вживаються для оцінки особистості дитини, її поведінки, накладені на неї «штампи», що формують риси характеру та самооцінку підлітка.

Активне слухання – уважне вислуховування в процесі спілкування.

Очікуваний результат:

1. Формування навичок доброзичливого спілкування батьків з дитиною.
2. Формування навичок адекватної поведінки в незвичних ситуаціях.

Передбачувана кількість учасників: батьки одного класу.

Час проведення: 1,5-2,0 год.

Хід зборів

I. Привітання учасників. Представлення фахівців, гостей (якщо вони присутні). Оголошення мети та завдань зборів.

Нагадування батькам про те, що на попередніх зборах з теми «Роль батьків у профілактиці тютюнокуріння (алкоголізму,

наркоманії)» розглядалися причини вживання ПАР і можливі дії батьків щодо їх нейтралізації.

Запитання до батьків:

- Чи говорили ви зі своєю дитиною про тютюн (алкоголь та інші наркотики) після зборів?
- Чи стали в пригоді ті знання, які ви отримали під час зборів?
- Якою була реакція дитини?
- Чи виникли певні труднощі при спілкуванні?

II. Визначення очікувань і рівня поінформованості батьків з теми

Перед початком зборів доцільно з'ясувати очікування учасників. Для цього можна використати вправу «Очікування».

Запитання до батьків:

- У чому, на ваш погляд, полягає головне завдання батьків:
- забезпечити дитину матеріально?
- дати дитині гарну освіту?
- створити сприятливий психологічний клімат в родині?

Із трьох варіантів відповідей батькам пропонується обрати один. Без сумніву, важливими є всі названі завдання. Однак щодо профілактики вживання психоактивних речовин головним завданням батьків є третє: створення сприятливого психологічного мікроклімату в родині. Ефективність попередження негативних явищ у поведінці дитини значною мірою залежить від сприятливого клімату спілкування в родині, атмосфери довіри і дружніх стосунків між її членами, а також від уміння батьків сформувати в дитини необхідні якості і навички поведінки.

Запитання до батьків:

- Скільки часу щоденно ви спілкуєтесь з дитиною? (Враховується час безпосереднього спілкування).
- Як саме це відбувається? (Розмовляєте більше ви, а дитина слухає; ви контролюєте, що вона зробила; щось пояснюєте; робите щось разом і при цьому спілкуєтесь).
- Що саме вас цікавить у подібному спілкуванні? (Зробив чи не зробив уроки, чи встиг поїсти, які оцінки отримав у школі тощо) .

– Які відповіді ви чуєте частіше? (Односкладові (так/ні) чи деталізовані).

Ведучий аналізує відповіді батьків. Як правило, у спілкуванні з дитиною використовуються закриті запитання, які передбачають односкладову малоінформативну відповідь Так/Ні. Для створення ситуації реального спілкування необхідно використовувати відкриті запитання (ті, які потребують детальної і повної відповіді). Спілкуючись з дитиною, важливо не лише цікавитися її успіхами у школі, стосунками з друзями і т.д., але й при цьому приділяти потрібну увагу емоційному стану дитини, її настрою та переживанням. Адже в підлітковому віці дітям властиво жити здебільшого почуттями, а не розумом.

Запитання до батьків:

- Чи цікавитесь ви емоційним станом дитини?
- Які запитання ви ставите дитині, щоб з'ясувати це?
- Чи знаєте ви, яка подія вразила найбільше вашу дитину за останній місяць? Що турбує вашу дитину? Що вона відчуває?
- Як часто ви ділитесь своїми переживаннями з дитиною, говорите з нею про власні почуття?

Загальний висновок: можливість та вміння висловлювати власні почуття та стан, ділитися емоціями створюють в родині дружні та довірливі стосунки.

Запитання до батьків:

- Хто з присутніх вважає, що в їхній родині склалися довірливі стосунки між дитиною і хоча б одним із батьків?

Батькам оголошуються результати анкетування учнів класу з цього питання, що зіставляються з відповідями батьків, які щойно прозвучали.

III. Розкриття теми

Спілкування та стосунки в родині мають велике значення, бо формують у підлітка певні риси характеру і світогляд, модель стосунків з іншими людьми, уявлення про свою майбутню сім'ю.

Фактори, що впливають на процес спілкування:

- наявний тип стосунків між членами сім'ї;

- стиль спілкування;
- володіння технікою активного слухання (ТАС).

Серед найбільш поширених *типів стосунків* можна виділити такі (звертаємось до схем при поясненні):

Ізоляція. Батьки часто зайняті роботою, їм не вистачає часу та сил, щоб постійно спілкуватися з дітьми. Існує емоційна відстань між батьками і дітьми, спілкування стосується лише буденних питань (їжа, одяг, здоров'я). Почуття любові майже не виявляються, часто виникають сварки або непорозуміння. Інтереси батьків і дітей не збігаються.

У такій родині часто звучать фрази від батьків – «Поговоримо пізніше, зараз я втомлена»; від дитини – «Відчепись від мене. У тебе – своє життя, у мене – своє». Для задіяння візуального сприйняття можна скористатися такою схемою. (див. рис. 1).

Рис. 1. Стосунки між батьками та дітьми за типом «ізоляція»

Запитання до батьків:

- Як ви вважаєте, в чому буде відчувати потребу дитина, яка виховується в такій сім'ї? (В любові, увазі, спілкуванні...)
- Де підліток зможе це отримати? (У спілкуванні з друзями)
- Чи зможе такий підліток заперечувати «друзям», коли йому будуть щось пропонувати? (Ні!)
- Як складуться стосунки між батьками і дорослою дитиною через 10 років? Чи не почують батьки фразу: «У мене – своє життя, у вас – своє, це ваші проблеми...»?
- З якими труднощами зіткнеться дитина, коли підросте? (Залежність від думки оточуючих)

Існує висока ймовірність захоплення такої дитини наркотиками, якщо дитина потрапить у компанію, де це є нормою поведінки. Потрібно звернути увагу батьків на розвиток у ди-

тини впевненості у власних силах, вміння протистояти тиску компанії.

Суперництво. Батьки і діти перебувають у стані постійного незадоволення один одним. Виникають постійні суперечки. Кожен із них бажає отримати «перемогу» над іншим, вони не здатні йти на поступки та знаходити компроміси. Усе вирішується завдяки значній перевазі «противника». Як правило, один із батьків є нерідним.

Часто використовуються вислови з боку батьків:

- Як я сказав, так і буде.
- Я не питаю, що ти хочеш, роби те, що я тобі кажу...
- Якщо не поступишся, я тебе покараю...

З боку дитини:

- Як захочу, так і зроблю; А мені так подобається... (див. рис. 2).

Дитина хоче бути самостійною особистістю

Батьки намагаються повернути дитину під свою владу

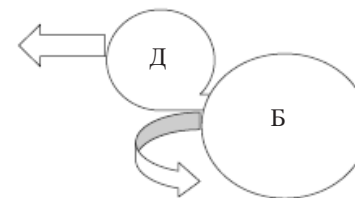

Рис. 2. Стосунки між батьками та дітьми за типом «суперництво»

Запитання до батьків:

- Які якості характеру матиме дитина? (Агресивність, прагнення протестувати, збентеженість).
- З якими труднощами зіткнеться підліток, коли стане дорослим? (Конфліктність і неспроможність знаходити компромісні рішення).
- Як будуть надалі розвиватись стосунки між дитиною і батьками? (Постійне прагнення довести свою правоту, уникнути довготривалого спілкування з батьками).

Існує висока ймовірність вживання наркотиків як протесту на тиск з боку батьків, бажання продемонструвати свою самостійність або прагнення втекти від проблеми.

Потрібно звернути увагу батьків на розвиток у дитини вміння аналізувати позицію інших людей і приймати її, знаходити компроміси і відповідати за прийняті рішення.

Взаємозалежність. А. Домінує дитина. Батьки формують у неї завищену самооцінку, підкоряються маніпуляціям або вимогам дитини. Вони орієнтуються лише на потреби дитини, яка є визнаним лідером та кумиром. Використовуються фрази типу:

– Все ж для тебе...

– Ти у нас єдиний, розумний, вихований.

Запитання до батьків:

– Які риси характеру будуть притаманні такій дитині? (Самовпевненість, бажання бути улюбленцем і перебувати під опікою «важливих» людей).

Серед молодих людей, що звикли до такого спілкування, існує висока ймовірність наркозалежності. Вони не здатні приймати самостійні рішення, важко і довго переживають відмову, не здатні впоратися з труднощами.

Батьки повинні навчити дитину долати труднощі, самостійно приймати рішення та відповідати за свої вчинки.

Б. Один із батьків сам приймає рішення, контролює дитину, постійно робить спроби негативно її оцінити, багато чого забороняє. Вислови:

– Ти що, дурний, не чуєш, що тобі кажуть?

– Ти все одно робиш все не так.

– Я забороняю ...

Запитання до батьків:

– Які риси характеру будуть притаманні такій дитині? (Замкнута в собі, піддається тиску інших).

– З якими труднощами зіткнеться дитина, коли підросте? (Невміння спілкуватися «на рівних», відстоювати свою точку зору).

– Яке ставлення буде у неї до батьків? (Відсторонення від батьків).

Висока ймовірність вживання наркотиків в компанії, де на дитину чинять тиск; аби його визнали рівним; на знак протесту проти тиску батьків, а також при бажанні втекти від реальності. Батькам не потрібно контролювати кожен крок дитини, а слід визнати її право на помилки.

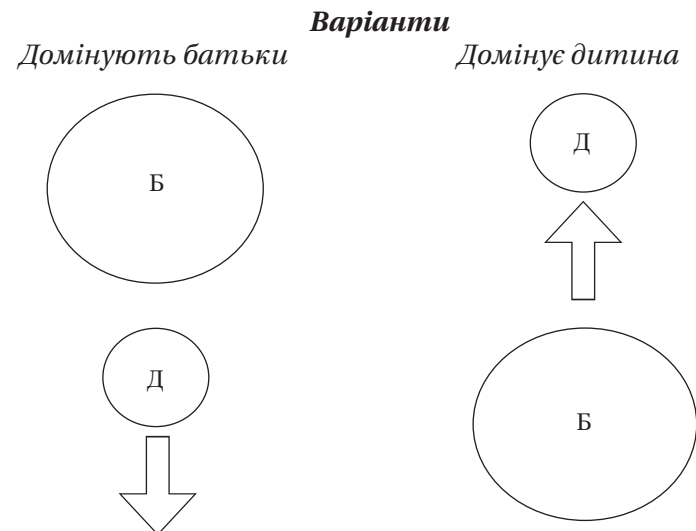

Рис. 3. Стосунки між батьками та дітьми за типом «взаємозалежність»

Співпраця. Стосунки довіри та поваги, дружні стосунки та партнерські взаємини батьків з дитиною. Батькам цікава думка дитини, її ідеї та почуття. Батьки стимулюють дитину до активних дій, реалізації власних можливостей. Найбільш поширені вислови від батьків:

– Який у тебе настрій?

– Що ти про це думаєш?

– Давай разом подумаємо про ...

– Я впевнений/а, що ти зможеш це зробити.

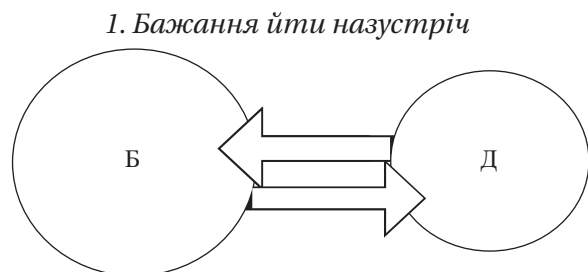
від дитини: Порадь мені, що потрібно робити...

– Я хочу зробити ... , ти мені допоможеш?

Запитання до батьків:

– Які якості характеру буде мати дитина? (Повага до інших, упевненість в своїх силах, бажання досягти поставленої мети, реальне уявлення про суспільство і своє місце в ньому).

– Чи буде вона піддаватись негативному впливу оточення, вживати наркотичні речовини? Як ви оцінюєте ймовірний ризик? (мінімальний).

2. Бажання досягнути згоди

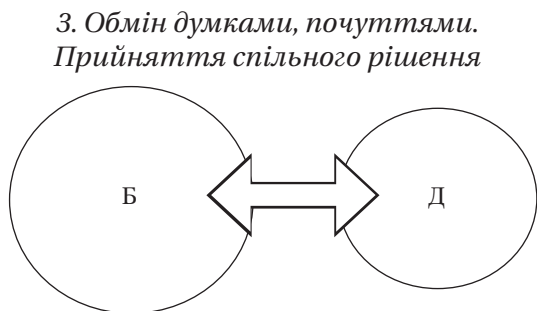

Рис. 4. Стосунки між батьками та дітьми за типом «співпраця»

Бажано розвивати та будувати стосунки в родині за цим типом.

Можна навести приклади на кожен із типів стосунків з власного досвіду або запропонувати розповісти про це батькам. Після розповіді про конкретну ситуацію більшість батьків будуть активно працювати у групі і висловлювати власні думки.

Робота в малих групах «Обговорення життєвих ситуацій»

Мета: закріпити наданий матеріал; дати можливість батькам обмінятися досвідом у прийнятті рішень.

Ведучий об'єднує батьків в групи по 3-4 особи та пропонує їм обговорити життєві ситуації, записані на картках. Дається завдання розробити варіанти реагування за типом стосунків «співпраця». Час на обговорення – 5 хв. Точка зору батьків презентується.

Учасники зборів обговорюють, чи є запропоновані варіанти прикладом співпраці, обмінюються запитаннями і вносять пропозиції. Ведучий підбиває підсумок.

Результат діалогу чи розмови з дитиною залежить також від стилю, який ми обираємо при спілкуванні (див. табл. 2).

Стили спілкування дорослих з дітьми (за розробками Т. Лірі)

Таблиця 2

Стиль спілкування	Реакція дитини (поведінка)
Координація	Домінування, лідерство
Підтримка	Допомога, функція захисту
Супровід	Адаптація до умов, пасивна згода
Наслідування	Очікування реакції, покора
Відмова	Сум, страждання
Протест	Суперечності, недовіра
Протистояння	Боротьба, відчуження/звинувачення
Переконання	Конкуренція, пихатість

Ведучий має зробити пояснення за таблицею.

Наприклад: при відмові в проханні дитина почувається скривдженою, їй сумно. Вона звинувачує матір чи батька в тому, що вони не розуміють всієї важливості факту. Контакт і спілкування на деякий час розірвуться.

При постійному супроводі дитини, бажанні батьків вникнути в усе, що її стосується, батьки отримують від дитини реакцію

покори у вирішенні проблеми і сподівання, що її вирішуватимуть батьки.

Висновок. Усі ці стилі так чи інакше використовуються при спілкуванні з дитиною. Але важливо пам'ятати, до чого призведе постійне використання лише одного з них.

Запитання до батьків:

– Чи стикались ви із ситуацією, коли дитина відмовляється йти на контакт, замикається і не бажає нічого розповідати?

– Що могло стати причиною подібної поведінки? (Можливо, колись ви були дуже заклопотані і не звернули уваги на те, що було важливим для дитини в той момент).

Техніки активного слухання (ТАС) дозволяють уникнути непорозуміння в процесі спілкування. Під час спілкування з дитиною потрібно звернути увагу на:

1. Позу і відстань. Розмову краще проводити на відстані не більше метра, обличчям один до одного, сидячи чи стоячи разом із дитиною. Руки не повинні бути схрещені на грудях.

2. Підтримка зорового контакту. Це дає можливість співрозмовникам демонструвати свою зацікавленість один в одному, простежити за тим, як співрозмовник розуміє інформацію (краще дивитись очі в очі).

3. Міміка, жестикуляція мають сприяти процесу спілкування. Пропонуються жести пластичні, не надто енергійні і розмашисті, вираз обличчя – спокійний.

4. Тембр голосу, інтонації мають бути ненав'язливими та приємними для сприйняття.

5. Потрібно уважно стежити за настроєм дитини та зрозуміти, що саме її тривожить.

6. Не слід перебивати, коли ваша дитина розповідає про важливі для неї речі.

7. Показуйте свою зацікавленість щодо розмови.

8. При спілкуванні слід звертати увагу на емоції та враження, які проявляє дитина, оцінювати не дитину, а ситуацію.

9. Після монологу дитини потрібно підбити підсумок: «Якщо я тебе правильно зрозумів(ла), то...».

10. За умови, якщо це цікаво дитині, можна порекомендувати, що їй робити далі.

11. Треба постійно демонструвати свою любов до дитини.

Розповідаючи про ТАС, ведучий демонструє правила (1-4), кожного разу звертаючись до когось із батьків. Запитує, які відчуття виникли у співрозмовника при зверненні до нього без урахування рекомендацій ТАС, і як вони змінилися, коли рекомендації були використані. При навчанні ТАС можна використовувати вправу «Техніки активного слухання».

На формування характеру дитини впливають не лише стилі спілкування, але й те, як ми оцінюємо особистість дитини, систематично вживаючи у спілкуванні з нею ті чи інші висловлювання, формуючи цим так звані установки (див. далі табл. 3).

Робота з аудиторією

Мета: формування навичок спілкування з дитиною.

Завдання: сформулювати позитивні установки.

Батькам зачитуються негативні установки і з'ясовується, чи використовують вони ці вирази у спілкуванні з дитиною? Пояснюється, що часте вживання таких фраз призводить до формування небажаних рис характеру (батьки можуть назвати, яких саме) у дітей.

Установки на подальше життя

Кажучи так – виправтись

Таблиця 3

Негативні установки	Позитивні установки
<ul style="list-style-type: none"> – Думай лише про себе, нікого не жалій. – Краще б тебе зовсім не було. – Не твоє діло. – Ти такий, як твій батько... – Ну нічого не можеш зробити... – Не вір нікому, обдурять. – Ти поганий. 	<ul style="list-style-type: none"> – Скільки віддаси – стільки і отримаш. – Яке щастя, що ти у мене є. – Твоя думка нам цікава. – Кожен сам буде своє життя. – У тебе все вийде. – Як ти до людей, так і вони до тебе. – Я все одно люблю тебе

Запропонуйте учасникам зборів змінити негативні установки, що прозвучали, на позитивні. Які риси характеру розвиватимуться в дитини під їх впливом?

У процесі спілкування необхідно враховувати вік дитини. Вік підлітка передбачає і рівень реагування на звернення, пропозицію, зауваження. Дитина в 5 класі не здатна ще відокремити своє бажання від бажань друзів та однолітків з класу і швидше зацікавиться тим, чим і вони. А підліток 7 класу, навіть якщо йому буде не до вподоби ідея піти випити пива чи прогуляти уроки, може побоюватися висловити свою думку і відмовитись, переживаючи, щоб компанія не посміялася з нього. Юнак 10 класу буде разом з друзями виявляти принцип свободи волі та вибору, відстоювати свої переконання.

За бажанням ведучого можна зупинитися на питаннях психофізіологічних особливостей віку підлітків або присвятити цьому окремі збори.

Завершення роботи. Відповіді на запитання. Під час підготовки до відповідей на можливі запитання батьків слід скористатися додатковими матеріалами.

Вихід на позитив. Вправа «Клубочок», або «Мені подобається в моїй дитині...»

Підбиття підсумків. Ведучий пропонує учасникам подумати над тим, що нового вони дізналися під час зустрічі. Чи справдалися їхні очікування? Чи зможуть вони використовувати одержану інформацію в повсякденному житті? Оцінка рівня підготовки і проведення зборів, анкетування.

Анкетування. Батькам роздаються анкети, що допомагають визначити рівень їх соціальних, особистих і міжособистісних стосунків, для заповнення вдома. Їх аналіз дозволить батькам оцінити стосунки, що склалися з дитиною. Анкети залишаються у батьків.

Побажання, прощання.

Післямова

Одним із головних пріоритетів у царині національного виховання має бути розбудова системи превентивного виховання, створення безпечного освітнього середовища загальноосвітніх навчальних закладів, формування просоціальної поведінки дітей та учнівської молоді в умовах превентивного виховного середовища ЗНЗ.

У посібнику ми зазначили, що просоціальна поведінка формується під впливом соціального середовища і найближчого соціального оточення та опосередковується дружніми взаємовідносинами, діалоговою взаємодією, соціальним взаєморозумінням, піклуванням і турботою про благополуччя інших. Дуже важливо, щоб активна позиція педагога передбачала фіксацію уваги дітей на просоціальних імперативах, декларуванні ціннісного ставлення до соціального оточення і до себе, демонстрацію бажаних поведінкових актів, стимулювання особистості до здійснення вчинків, корисних їй та оточенню. І найголовніше – гальмування тих її поведінкових тенденцій, що мають асоціальну спрямованість.

Педагогічні колективи, реалізуючи названі прийоми у власній діяльності, створюють умови особистісно орієнтованого виховання, яке ґрунтується на визнанні самоцінності особистості учнів, забезпеченні свободи їх самовираження і саморозвитку. При цьому активна позиція учнів передбачає сприйняття виховних впливів, рефлексію й усвідомлення значення просоціальних імперативів, перетворення їх на внутрішні регулятори власної поведінки та втілення у реальних вчинках і діях.

Отже, створення представленого посібника – це спроба показати, як у загальноосвітньому навчальному закладі за допомогою цікавих форм роботи можна формувати просоціальну поведінку школярів в умовах превентивного виховного середовища. Означене середовище спрямовує на забезпечення необхідних і достатніх організаційно-педагогічних умов для свідомої інтеріоризації учнями соціально значущих норм і цінностей, розвитку відповідних рис, що ними має володіти просоціальна особистість, формування прагнення і вміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності; стимулювання участі дітей у соціально значущій діяльності та спонукання до внутрішнього діалогу для прийняття самостійного, вільного, особистісно значимого для учнів вибору моделей поведінки.

Список використаних джерел

1. Аналитическое исследование «Обучение жизненным навыкам» : аннотированный отчет [Электронный ресурс] // Русский народный сервер против наркотиков NarCom.ru [сайт]. – Электрон. дані. – СПб : НарКом, 1998–2010. – Режим доступа: <http://www.narcom.ru/ideas/common/23.html> (05.01.2012). – Назва з екрана.
2. Аналітичний звіт «Виклики до профілактичних програм, спрямованих на зменшення уразливості молоді в умовах епідемії ВІЛ/СНІДу» / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Я. О. Сазонова, К. А. Саркісян. – К. : Інжиніринг, 2010. – 80 с.
3. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика : [учеб. пособие] / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 339 с.
4. Беличева С. А. Основы превентивной психологии / С. А. Беличева. – М. : РИЦ «Социальное здоровье России», 1994. – 222 с.
5. Белкин А. С. Трудные педагогические ситуации / А. С. Белкин // Воспитание школьников. – 1983. – № 5. – С. 44–47.
6. Белобородов Н. В. Социальные творческие проекты в школе [практ. пособие] / Белобородов Н. В. – М. : АРКТИ, 2006. – 168 с.
7. Бех І. Д. Інноваційна стратегія у вихованні особистості / Іван Дмитрович Бех // Вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Серія «Психологія». – Х., 2000. – Вип. 4. – С. 12–20.
8. Бодренкова Г. Добровольчество как способ пропаганды здорового способа жизни и профилактики наркомании, алкоголизма в молодежной среде / Галина Бодренкова // Женщина и политика. – 2007. – № 11. – С. 32–35.
9. Вплив навчального закладу на формування здоров'язберігаючої поведінки серед учнівської молоді / Даниленко Г. М., Кириченко В. І., Клігін І. М., Волкова І. В. // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Моніторинг здоров'я школярів: міжсекторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів». – Харків : ДУ «ІОЗДП АМНУ», 2009. – С. 149–154.
10. Гігієнічна скринінг-оцінка впровадження здоров'яформуючих інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : [навчально-методичний

Список використаних джерел

- посібник для медико-педагогічного персоналу шкіл] / Даниленко Г. М., Покроєва Л. Д., Кратенко І. С., Волкова І. В. [та ін.]. – Харків, 2006. – 76 с.
11. Грецов А. Тренинг уверенного поведения для старшеклассников и студентов / Андрей Геннадьевич Грецов. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с. – (Серия «Книги А. Грецова»).
 12. Даниленко Г. М. Гігієнічні основи системної оптимізації формування здоров'я дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук : спец. 14.02.01 «Гігієна» / Георгій Миколайович Даниленко – К., 2007. – 40 с.
 13. Даниленко Г. М. Медико-педагогічна оцінка здоров'язберігаючої діяльності загальноосвітнього навчального закладу : [навч.-метод. посібник] / Г. М. Даниленко, І. В. Волкова, Л. Д. Покроєва. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2011. – 156 с.
 14. Демянчук О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у вихованні учнів основної школи / О. Демянчук // Соціально-педагогічна парадигма виховання : сутність та шляхи реалізації: тези доповідей. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – С. 68–70.
 15. Єжова О. О. До проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт» : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 3К2 (57)15. – С. 119–122.
 16. Єжова О. О. Мотивація просоціальної поведінки учнів загальноосвітнього навчального закладу / О. О. Єжова, В. І. Кириченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – № 10. – С. 236–250.
 17. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід / І. Г. Єрмаков // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати : [практико-орієнтований збірник]. – К. : Департамент, 2003. – 500 с.
 18. Єрмаков І. Г. Проектні обриси становлення життєстійкої і життєздатної особистості : практико-орієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006. – 152 с.
 19. Кальба Я. Є. Вчинковий потенціал старшокласника / Я. Є. Кальба // Соціальна психологія. – 2005. – № 2. – С. 105–113.

20. Кириченко В. І. Використання проектної технології у формуванні компетенцій лідера учнівського самоврядування / В. І. Кириченко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи» (м. Київ, 28 квітня 2011 року). – К. : Видавництво Київського педагогічного університету ім. Б. Грінченка, 2011. – С. 314–322.

21. Колотій Н. М. Психологічні особливості формування шкідливих звичок серед підлітків / Н. М. Колотій, В. І. Кириченко // Мат. наук.-практ. конф. Українського наук.-досл. ін-ту охорони здоров'я дітей і підлітків (Харків, 17-19 травня, 2000 р.). – Харків, 2000. – С. 182–184.

22. Концепція формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу в умовах нової соціокультурної реальності / Оржеховська В. М., Єжова О. О., Федорченко Т. Є., Кириченко В. І. // Наукові записки. Сер. «Психолого-педагогічні науки» / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя; [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2013. – № 2. – С. 41–48.

23. Методика формування просоціальної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів : посібник / В. Кириченко, О. Єжова, Т. Тарасова, Г. Даниленко. – Х. : Друкарня Мадрид, 2014. – 134 с.

24. Молодь за здоровий спосіб життя // Матеріали парламентських слухань про становище молоді в Україні у Верховній Раді України 03 листопада 2010 року. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 103 с.

25. Нечерда В. Впровадження форм і методів виховання толерантності підлітків в умовах формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу / В. Нечерда // матеріали Всеукр. круглого столу : зб. статей. – Рівне : РДГУ, 2013. – С. 57–65.

26. Нечерда В. Сучасні форми й методи формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу / О. Л. Демянчук, В. Б. Нечерда, Т. В. Тарасова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс_ЛТД, 2014. – Вип. 19, кн. 2. – С. 291–305.

27. Оржеховська В. Духовність і здоров'я : навч.-метод. посібник / В. Оржеховська. – К. : Медіана, 2009. – 168 с.

28. Оржеховська В. М. Стратегія розвитку національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні на засадах хортингу / Теорія і

методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – Вип. 3. – С. 54–60.

29. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : [програма; затверджена наказом МОНмолодьспорту України № 1243 від 31 жовтня 2011 р.]. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: mon.gov.ua/images/files/pozashkilna/1243.doc. – Назва з екрана.

30. Пахальян В. Э. Развитие и психологическое здоровье. Дошкольный и школьный возрасты / В. Э. Пахальян. – СПб. : Питер, 2006. – 240 с.

31. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 928 с.

32. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 363 с.

33. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / Іван Петрович Підласий. – К. : Видавничий дім «Слово», 2006. – 616 с.

34. Платонов Ю. П. Социальная психология поведения : [учебное пособие] / Юрий Петрович Платонов. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с. – (Серия «Учебное пособие»).

35. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти : навч.-метод. посіб. / Пихтіна Н. П., Федорченко Т. Є. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 400 с.

36. Степанов Е. Н. Технология моделирования и построения воспитательной системы образовательного учреждения / Е. Н. Степанов // Воспитание школьников. – 2006. – № 8. – С. 2–7.

37. Столяренко О. Традиції формування ціннісного ставлення до людини у виховних моделях соціуму / О. Столяренко // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 25–29.

38. Сухомлинська О. Проблеми розвитку в історичному контексті психології та педагогіки / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 1. – С. 41–45.

39. Тарасова Т. Особливості формування просоціальної поведінки учнів початкових класів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 18, кн. 2. – С. 297–305.

40. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. / Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172 с.

41. Топчій І. В. Робота школи з профілактики вживання учнями психоактивних речовин: стратегії, технології : [навч.-метод. посіб.] / І. В. Топчій, Т. Є. Федорченко. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2009. – 248 с.

42. Фалькович Т. А. Подростки XXI века. Психолого-педагогическая работа в кризисных ситуациях: 8–11 классы / Т. А. Фалькович, Н. С. Толстоухова, Высоцкая Н. В. – М. : ВАКО, 2007. – 256 с. (Педагогика. Психология. Управление).

43. Федорченко Т. Є. Особливості технології педагогічної діагностики школярів у контексті формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу / Федорченко Т. Є. // Наукові записки. Сер. «Педагогічні науки» / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка ; [ред. кол. В. В. Радул, С. П. Величко]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – № 132. – С. 257–261.

44. Федорченко Т. Є. Сутність превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу / Т. Є. Федорченко, В. М. Оржеховська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 70–81.

45. Федорченко Т. Є. Формування просоціальної поведінки молодших школярів у контексті профілактики негативних проявів у поведінці // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань, 2015. – Вип. 52. – С. 203–210.

46. Фельдштейн Д. Феномен детства и его место в развитии современного общества: [Теория воспитания] / Д. Фельдштейн // Воспитание школьников. – 2005. – № 5. – С. 4–8.

47. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. / Єжова О. О., Кириченко В. І., Тарасова Т. В., Федорченко Т. Є., Оржеховська В. М. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172 с.

48. Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості : зб. наукових праць міжнар. наук. конференції. – Київ : ТОВ «Віттекс», 2002. – 119 с.

49. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2000. – 203 с.

50. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

Наукове видання

Оржеховська Валентина Михайлівна
доктор педагогічних наук, професор

Федорченко Тетяна Євгенівна
доктор педагогічних наук, професор

**ФОРМУВАННЯ
ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ПРЕВЕНТИВНОГО
ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА**

посібник

Технічний редактор – Ю. Чабаненко
Верстка – В. Шакур

Підписано до друку 27.11.2016
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 12,1. Гарнітура Neuristica.
Зам. № 1259. Тираж 100 прим.

Видавець: Чабаненко Ю. А.
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців
серія ДК № 1898 від 11. 08. 2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: 0472/56-46-66, 093/788-99-99
E-mail: office@2upost.com

Друк ФОП Чабаненко Ю. А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: 0472/56-46-66, 093/788-99-99
E-mail: office@2upost.com